

AGRESJA WERBALNA W JĘZYKACH I KULTURACH EUROPEJSKICH

PODRĘCZNIK DLA SZKÓŁ PONADPODSTAWOWYCH

SILVIA BONACCHI
MARIUSZ GRADOWSKI
MONIKA KONERT-PANEK
MARIUSZ MELA
MARIA MICHNOWSKA
KAMILA MIŁKOWSKA-SAMUL
REINHOLD UTRI

Agresja werbalna w językach i kulturach europejskich

Podręcznik dla szkół ponadpodstawowych (wersja pilotażowa)

© Silvia Bonacchi, Mariusz Gradowski, Monika Konert-Panek, Mariusz Mela,
Maria Michnowska, Kamila Miłkowska-Samul, Reinhold Utri

Układ graficzny: Mateusz Patera

Projekt okładki: Mateusz Patera

Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej

Wydział Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego

Warszawa, marzec 2024

DOI: [10.5281/zenodo.11059210](https://doi.org/10.5281/zenodo.11059210)

SPIIS TREŚCI

Spis treści	5
Wstęp	7
Czym jest agresja?	15
Silvia Bonacchi	
Agresja fizyczna i agresja werbalna.....	16
Teorie o agresji	20
Agresja prospołeczna.....	29
Agresja i emocje.....	30
Przejawy agresywnego zachowania.....	34
Mariusz Mela	
Podstawowe akty agresji werbalnej – Obelga i groźba.....	35
Mariusz Mela	
Nie strasz, bo się z****sz! – O tabu	44
Kamila Miłkowska-Samul	
Cześć cyber karlico! – Ableizm i agresja wobec osób z niepełnosprawnościami	51
Mariusz Mela	
Tych zwierząt nie można nazwać ludźmi! – Hate Speech, czyli mowa nienawiści.....	60
Silvia Bonacchi, Reinhold Utri, Mariusz Mela	
Do tych arabusów to trzeba strzelać, a nie ich wpuszczać! – Etnofauлизmy czyli etnonimy pejoratywne	68
Silvia Bonacchi, Reinhold Utri	
Nękanie i molestowanie w szkole, w miejscu pracy i w internecie, czyli stalking, harassment, (cyber)mobbing, hejting.....	74

Maria Michnowska	
Lekarki, laleczki i martwe imiona – czyli seksizm i agresja wobec mniejszości seksualnych	81
Agresja prospołeczna	87
Monika Konert-Panek, Mariusz Gradowski	
Złe dni, dissy, blondyneczki nieduże – Muzyka popularna i agresja werbalna	88
Silvia Bonacchi	
Siema, dzbanie! – Agresja „kumpelska”, czyli banter	104
Czego się nauczyliśmy?	108
Maria Michnowska	
Wnioski końcowe	111
Słowniczek używanych pojęć	114

WSTEP

NASZ PROJEKT

Niniejszy podręcznik jest rezultatem projektu pod tytułem „Agresja werbalna w perspektywie interkulturowej – źródła, formy, sposoby przeciwdziałania” w ramach działania III.3.2. „Promocja badań naukowych” programu Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza (IDUB) Uniwersytetu Warszawskiego. Jest to program dedykowany tzw. Trzeciej Misji Uniwersytetu Warszawskiego, czyli umiejscowieniu badań w społeczeństwie. Jesteśmy świadomi, że agresja jest rosnącym problemem w naszych społeczeństwach, w sferze prywatnej i w życiu społecznym – w rodzinie, w szkole, w miejscach pracy, w Internecie, na arenie politycznej. Agresja przybiera wiele form, czasami jest jawna i przejawia się w formie czynów fizycznych, czasami jest ukryta i trudna do rozpoznania.

Zespół ekspercki kierowany przez profesor Silwię Bonacchi, składający się z pracowników Zakładu Pragmatyki Interkulturowej i Komunikacji Multimodalnej w Instytucie Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Uniwersytetu Warszawskiego (dr hab. Kamila Miłkowska-Samul, dr hab. Reinhold Utri, dr Monika Konert-Panek, mgr Mariusz Mela) oraz pracownika Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego (dr Mariusz Gradowski), przygotował cykl sześciu warsztatów dedykowanych nauczycielom i uczniom szkół ponadpodstawowych (dwujęzycznych liceów ogólnokształcących), które były realizowane od stycznia do października 2023 r. W realizacji projektu aktywnie uczestniczyły także Joanna Adamczuk (studentka studiów magisterskich IKSI UW) i Maria Michnowska (doktorantka SDNH UW).

Spotkania miały na celu porównanie wiedzy eksperckiej na temat form agresji i sposobów jej wyrażania z konkretnymi doświadczeniami uczniów. Podczas pierwszej części spotkań zaprezentowane zostały różne koncepcje i sposoby rozumienia agresji, wychodząc od dotychczasowej wiedzy i wyobrażeń uczniów. Na podstawie teoretycznej części wprowadzającej opracowano następnie pogłębione refleksje na podstawie dialogu z uczniami nad poszczególnymi przejawami agresji werbalnej – między innymi agresja w [interakcjach](#) twarzą w twarz, obelgi, groźby, [ksenofobia](#) i [mowa nienawiści](#), [cybermobbing](#), [ableizm](#), [seksizm](#), agresja w muzyce i sztuce, agresja „kumpelska” (banter) – na podstawie przykładów w wybranych językach i kulturach europejskich. W zależności od poziomu znajomości języków obcych przez uczniów treści były przekazywane w języku polskim lub obcym. Analiza oparta była na materiale pochodzącym z wybranego języka obcego (język polski, angielski, niemiecki, włoski i in.). Cykl spotkań okazał się świetną okazją do niezwykle cie-

kawej wymiany między ekspertami, nauczycielami i uczniami. Po spotkaniach podjęto dalsze działania w formie kwestionariuszy adresowanych do uczniów w celu ustalenia wpływu spotkań na ich wiedzę i świadomość.

CO ZMOTYWOWAŁO NAS DO REALIZACJI TAKIEGO PRZEDSIĘWZIĘCIA?

Agresja wydaje się coraz bardziej powszechna w szkołach, a problem agresji słownej nasilił się w związku z kryzysem pandemicznym (zob. Agresja w pracy – czy wiesz, jak reagować? | SQD Alliance, 28.11.2023). W ostatnich latach obserwujemy pojawienie się nowych form agresji. Agresja może manifestować się na różne sposoby, począwszy od otwartej przemocy fizycznej, na przykład w czasie wojny czy w formie aktów przemocy seksualnej, aż po subtelne przejawy ukrytej agresji. Te formy agresji występują w różnych sferach życia, takich jak szkoła, miejsce pracy, rodzina, polityka, czy nawet w formie niewidocznych na pierwszy rzut oka mechanizmów kontroli w związkach partnerskich, gdzie może przybrać pozornie wrażliwą i kruchą postać. Nieustannie rozwijające się media otwierają nowe pole dla form agresji, często gwarantując anonimowość agresorów, jak pokazuje zjawisko cybermobbingu. Zmienia się nie tylko socjogeneza zachowań agresywnych, ale także kwestia aktorów aktów agresji. O ile do niedawna agresja uważana była za domenę mężczyzn, obecnie wiele podejść badawczych zajmuje się agresją u kobiet, dzieci lub grup ludzi (np. mniejszości), czyli jednostek bądź grup wcześniej postrzeganych wyłącznie jako ofiary. Różna jest też ocena aktów agresji. Zwykle jest ona społecznie piętnowana, ale występują również prospołeczne formy agresji, takie jak agresja zrytualizowana i inscenizowana, nie tylko w przestrzeni mediów społecznościowych, ale także odgrywana np. w grach wideo i w sporcie. Również w muzyce popularnej agresja pełni istotne funkcje społeczne, niejednokrotnie przybierając nowe, niekonwencjonalne formy. Funkcja prospołecznych form agresji jako wentylu bezpieczeństwa dla tłumionych popędów agresywnych jest wielokrotnie podkreślana. Projekt wskazał też, które alternatywne sposoby wyrażania agresji są społecznie akceptowalne.

W badaniach naukowych rozróżnia się zachowania agresywne low-stake (mikroagresja o niskiej szkodliwości) i high-stake (makroagresja o wysokiej szkodliwości). Podczas gdy agresja o tzw. wysokiej szkodliwości jest często determinowana przez poważne czynniki środowiskowe, tzw. agresja o niskiej szkodliwości (mikroagresja) jest często wynikiem nierefleksyjnych praktyk komunikacyjnych. Chociaż mikroagresja uważana jest za mało szkodliwą, często prowadzi ona do makroagresji. Tak jest na przykład w przypadku uprzedzeń

w stosunku do grup etnicznych, które mogą napędzać mowę nienawiści. O ile społeczeństwo i instytucje mają do odegrania ważną rolę w poprawie warunków środowiskowych, które prowadzą do makroagresji, to promowanie programów edukacyjnych, które mogą działać na mikroagresję, należy do szkół i ekspertów. Agresja jest więc i nadal będzie bardzo ważnym problemem społecznym. Problemem, który bez wątpienia wymaga podejmowania działań edukacyjnych w szkołach i miejscach pracy. Poprzez nasz cykl spotkań chcieliśmy przyczynić się do lepszego zrozumienia tego zjawiska i zaproponować działania w zakresie profilaktyki. W wyniku tej pracy i dzięki aktywnemu udziałowi nauczycieli i uczniów przygotowaliśmy niniejszy podręcznik, opublikowany w otwartym dostępie jako narzędzie pracy w szkołach. Został on przygotowany przy aktywnym udziale wymienionych poniżej nauczycielek i ich uczniów:

- Elżbieta Kiedysz, wicedyrektor XL LO z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Stefana Żeromskiego w Warszawie
- Anna Rajkowska, nauczycielka j. włoskiego w XXXVII LO im. Jarosława Dąbrowskiego w Warszawie
- Magdalena Bochnak, nauczycielka j. niemieckiego w XVII LO im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego z Oddziałami Dwujęzycznymi w Warszawie
- Joanna Utri, nauczycielka j. angielskiego w II Społecznym LO z Oddziałami Międzynarodowymi im. Pawła Jasienicy w Warszawie
- dr Alicja Sztuk i Kamila Ziomek, nauczycielki j. niemieckiego w XLVI LO im. Stefana Czarnieckiego z Oddziałami Dwujęzycznymi w Warszawie
- Katarzyna Bober, nauczycielka historii w XXVIII LO im. Jana Kochanowskiego w Warszawie

Chcielibyśmy w tym miejscu serdecznie podziękować im za poświęcony czas i współpracę.

DLACZEGO WARTO BADAĆ AGRESJĘ W WYMIARZE INTERKULTUROWYM?

Interaktywne spotkania warsztatowe wskazały możliwe formy przemocy werbalnej w interakcjach twarzą w twarz, w [interakcjach](#) za pośrednictwem mediów cyfrowych w ich złożonej różnorodności oraz w sztuce (muzyce). Prezentowane przykłady nie ograniczają się do języka polskiego, ale obejmują

też inne języki, aby pokazać uniwersalne oraz kulturowe i językowe cechy agresywnego użycia języka.

To, czy agresja jest zjawiskiem uniwersalnym czy uwarunkowanym kulturowo, wydaje nam się ważne w świetle następujących faktów:

1. globalizacja społeczeństw europejskich stanowi nowe wyzwanie dla systemu edukacji, który musi tworzyć narzędzia, dzięki którym młodzi ludzie będą mogli przyjąć świadomą postawę wobec zjawisk globalnych. Agresja w językach obcych, z którą mamy do czynienia przede wszystkim w Internecie i mediach cyfrowych, często nie jest rozpoznawana jako taka, jest często błędnie odbierana i bezkrytycznie powielana;
2. otwartość na języki i kultury inne niż te, z których pochodzimy, może być środkiem zwalczania form agresji werbalnej, zwłaszcza gdy pojawiają się one w zamkniętych i odizolowanych grupach;
3. znajomość mechanizmów leżących u podstaw agresywnych zachowań w różnych kulturach umożliwia zrozumienie, wyjaśnienie i kierowanie tego typu zachowaniami we własnej grupie, a tym samym wspiera rozwój inteligencji emocjonalnej, czyli umiejętności radzenia sobie z własnymi emocjami;
4. każda kultura promuje określone formy agresji prospołecznej, często trudne do rozpoznania przez osoby z zewnątrz. Są tego przykładem: agresja kumpelska (banter), agresja artystyczna (jako forma protestu, w muzyce), agresja w sporcie. Do form agresji prospołecznej należą też akty przymusu, np. kary dokonywane przez państwo/wychowawców/rodziców w celu wychowania lub zachowania prawa i porządku (por. rozdz. [Nauczę cię, jak szanować innych! – O groźbie](#)).

Za trzecią misję UW, szczególnie w obszarze nauk humanistycznych zajmujących się komunikacją międzykulturową, uznajemy rozwój świadomej i krytycznej refleksji wobec tego zjawiska. Ostatecznym celem projektu było rozwinięcie w odbiorcach świadomości językowej, która pozwoli im rozpoznać, rozumieć, wyjaśniać formy agresji antyspołecznej i im zapobiegać.

FEEDBACK, KTÓRY OTRZYMALIŚMY

Po każdym z sześciu spotkań przeprowadzone zostały anonimowe ankiety ewaluacyjne w formie elektronicznej z zastosowaniem Google Forms. Otrzy-

maliśmy łącznie ok. 90 odpowiedzi z cenną informacją zwrotną, dotyczącą zarówno problemu agresji z perspektywy ogólnej, jak i samych warsztatów.

Poniżej przedstawiamy niektóre metadane. Należy oczywiście wziąć pod uwagę niewielki odsetek „żartobliwych” odpowiedzi, w których uczniowie wyraźnie żartowali i dlatego nieznacznie zniekształcili dane. Większość uczniów podała wiek od 15 do 17 lat (około 94%), niewielki odsetek wskazał, że ma 14 lat (3,3%), mniej niż 3% żartobliwie wskazało, że są dorosłymi, a nawet „seniorami”.

Jeśli chodzi o płeć, nieco poniżej 70% stwierdziło, że są kobietami, nieco ponad 23% stwierdziło, że są mężczyznami, a 3% stwierdziło, że ich płeć jest „bliżej nieokreślona”. Odnotowano pojedyncze żartobliwe odpowiedzi odnoszące się do płci („helikopter bojowy”, „samiec”).

Ankiety ewaluacyjne wskazują na istotność omawianego problemu oraz na fakt, że młodzi ludzie z agresją mogą spotykać się w wielu sytuacjach życiowych: w szkole oraz w Internecie – po 94% wskazań, w rodzinie – 93%, wśród przyjaciół i znajomych – 79%. Jednocześnie najbezpieczniej czują się wśród przyjaciół (63%) oraz w rodzinie (52%).

Wyniki ankiet wskazują na potrzebę przeprowadzania zajęć z omawianego zakresu. Po warsztatach blisko 90% uczestników i uczestniczek czuje się bardziej przygotowanymi do rozpoznawania agresji słownej w swoim życiu. Podobna liczba uważa, że ich wiedza na ten temat wzrosła.

Ogólny feedback na temat spotkań był bardzo pozytywny. Niektórzy uczniowie wskazywali nawet, że woleliby dłuższe spotkania, aby móc szerzej omówić poruszane tematy. Uczestniczki i uczestnicy wskazują na rozwój swojej świadomości dotyczącej różnych form agresji, rozwój wiedzy językowej w tym względzie, zauważanie zjawisk, które dotychczas mogły umykać ich uwadze. A przede wszystkim: wskazują na istotność samego tematu w społeczeństwie, oraz na wagę i wartość każdego słowa. Przytoczmy na koniec kilka cytatów z ankiet:

- *Najbardziej zaciekało mnie, skąd może brać się agresja językowa i pochodzenie słowa agresja.*
- *Zaciekało mnie to, na ile sposobów można wyrażać agresję.*
- *Warsztaty były interesujące. Bardzo ciekawe były przykłady słów, które mogą zranić.*

- Rzeczą, która szczególnie mnie zaintrygowała, było omówienie zagadnienia przemocy pro-społecznej.
- Dowiedziałam się, jak agresja może być przekazywana przez muzykę.
- Nauczyłam się nowych słówek z języków, których uczę się w szkole.
- Ciekawe było to, że dowiedziałam się jak wiele niemiłych słów pochodzi od nazw niepełnosprawności – wcześniej nie zdawałam sobie z tego sprawy.
- Warsztat był dla mnie interesujący, ponieważ poruszał ważne (szczególnie dla młodzieży) tematy dotyczące komunikacji w społeczeństwie. Pokazywał także, jak wielką wartość i znaczenie ma każde słowo.
- Warsztat był ciekawy, interesująca była geneza agresji.
- Tak, ciekawe było to, że tematy tabu są wykorzystywane jako przekleństwa.

Jeśli chodzi o sugestie dotyczące ulepszenia spotkań, wielu respondentów wskazało: rozwinięcie części dyskusyjnych i pracy w grupach, zwiększenie wymiany doświadczeń, poszerzenie teoretycznej części wprowadzającej o aspekty psychologiczne. Wielu respondentów wyraziło zainteresowanie mocą, tj. siłą derogatywną, obelg i w ogóle agresji słownej w różnych językach i zasugerowało, że kwestia ta powinna być pogłębiona.

NINIEJSZY PODRĘCZNIK

Na podstawie powyższych rozważań i doświadczeń opracowaliśmy niniejszy podręcznik, który ma być narzędziem do rozwijania wiedzy na temat wewnętrznego działania agresji werbalnej, obserwacji tego, co dzieje się w naszym otoczeniu w celu rozwijania świadomości krytycznej. W podręczniku tym wyniki naszych prac badawczych zostały przedstawione w formie przystępnej dla odbiorców i odbiorczyń, którzy są zaproszeni do zagłębienia się w lekturę i udział w grupach dyskusyjnych.

W niniejszym podręczniku poruszamy szereg nowych pojęć i stawiamy pytania, które chcielibyśmy, aby odbiorcy i odbiorczynie mieli szansę przemyśleć. Aby to zadanie ułatwić zarówno uczniom jak i nauczycielom, przygotowaliśmy szereg aktywności na platformach internetowych, które mamy nadzieję pomogą w przybliżeniu i przemyśleniu tematu agresji.

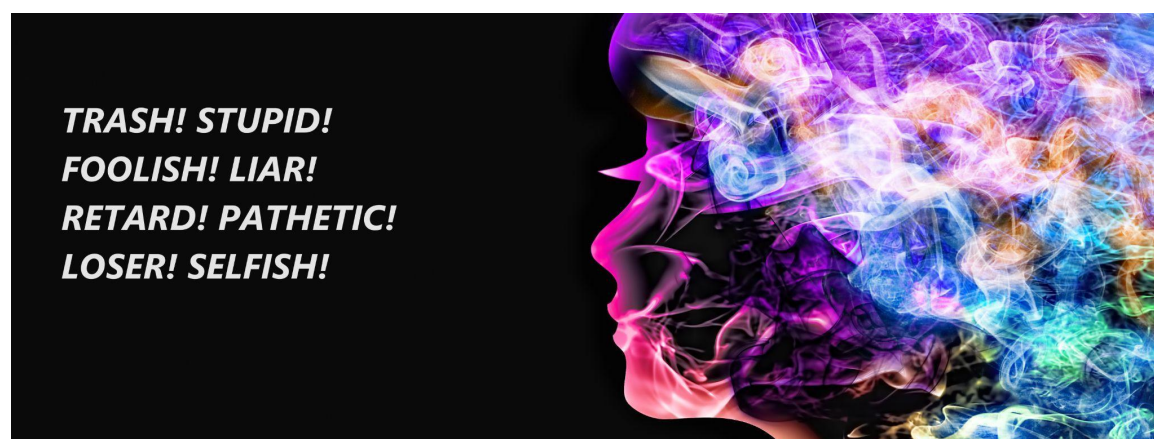
Chcielibyśmy uprzedzić Czytelników i Czytelniczki, że w tekście pojawią się wyrazy powszechnie uznawane za wulgarne lub obraźliwe. Ich obecność jest jednak niezbędna do odpowiedniego zilustrowania omawianych zjawisk. W przypadku mocniejszych wyrazów podane zostały jedynie pierwsze i ostatnie litery, natomiast litery wewnętrzne zostały zastąpione gwiazdkami (*).

CZYM JEST AGRESJA?

Silvia Bonacchi

AGRESJA FIZYCZNA I AGRESJA WERBALNA

Pewien uczeń, który padł ofiarą ciężkich obelg, tak opisał swój stan: „Po tych agresywnych słowach poczułem się przygnębiony, urażony, upokorzony. Te słowa zdominowały mnie i nie dawały mi spokoju. Pojawiła się we mnie silna uraza, strach przerodził się w agresję.” Wypowiedź ta świadczy o tym, że agresja fizyczna i agresja werbalna działają podobnie. Słowa mają „wagę”. Słowa są czasami jak ciosy, uderzenia, ranią, palą.

Obraz 1. Autor: k_yu i Silvia Bonacchi, https://stock.adobe.com/pl/search/free?k=verbal+aggression&search_type=usertyped&asset_id=303975580, [22.12.2023]

DLACZEGO TAK JEST?

Spróbujmy zrozumieć to razem.

Zacznijmy od pewnej refleksji: kiedy zaczynamy coś badać, musimy zdać sobie sprawę z tego, jakie mamy na ten temat wstępne wyobrażenia. My lingwiści często mamy ten problem: zajmujemy się językiem w sposób naukowy, ale każdy z nas ma już bezrefleksyjne wyobrażenie o tym, czym jest język i do czego służy. Rozróżnienie między pojęciami pierwszego rzędu (first-order notions), tj. nierefleksyjnymi, intuicyjnymi pojęciami, a pojęciami naukowymi, czyli drugiego rzędu (second-order notions), jest bardzo ważne dla badania zjawisk związanych z używaniem języka. Aby podejść do bardzo złożonego zjawiska, jakim jest agresja werbalna, musimy zadać sobie pytanie, czym ona według nas jest i jak jest konceptualizowana w różnych dyscyplinach naukowych, takich jak nauki o komunikacji, psychologia i socjologia.

PRÓBA DEFINICJI INTUICYJNEJ

Rozpocznijmy zatem dyskusję od zastanowienia się nad następującymi pytaniami:

- Skąd bierze się agresja?
- Dlaczego ludzie są agresywni?
- Jak zdefiniować agresję?
- Jakie jej rodzaje istnieją?
- Czy agresja zawsze jest jednoznacznie negatywna?

Podczas dyskusji można zebrać najważniejsze słowa i utworzyć chmurę słów, np. przy pomocy Free Word Cloud Generator (<https://www.freewordcloudgenerator.com/>).

Przygotowaliśmy quizy, które być może pomogą Ci zastanowić się (quizy znajdziesz również w części [Czego się nauczyliśmy](#) niniejszego podręcznika):

- Czym jest agresja?
- Skąd bierze się agresja? Co doprowadza ludzi do agresywnych zachowań? Dlaczego ludzie są agresywni?
- Jakie znasz zachowania agresywne?

QUIZY

■ <https://www.mentimeter.com/app/presentation/almismwovopoec5m-s6ajn3d52i6jb1uo/8e2uea3o56v5>

■ <https://quizizz.com/admin/quiz/656cb64562b4cf31ad42fba1?at=656c-b645a8344e97b9a62a2a>

CO MÓWI EKSPERT O AGRESJI? – SPOJRZENIE NAUKOWE

Polskie słowo „agresja” to [internacjonalizm](#) pochodzący z łaciny, który występuje w podobnej formie w większości języków europejskich:

- angielski: aggression
- włoski: aggressione
- niemiecki: Aggression

Czy znasz to słowo w innych językach?

Odpowiedzi:

JAKIE ELEMENTY MOŻEMY ROZPOZNAĆ W TYM SŁOWIE?

Rzeczownik *aggressio*, *aggressiōnis* pochodzi od czasownika *aggredi* (*ad-gredi*). Przyimek *ad-* oznacza „zbliżenie”, a forma czasownikowa *gredi* (jak w *regredi*, *pro-gredi* etc.) wskazuje na „ruch”. *Aggredi* to *verbum deponens*, a więc czasownik mający formę bierną, a znaczenie czynne (imiesłów czasu przeszłego: „*aggressus*”). W łacinie czasownik ten miał neutralne znaczenie: „podejść blisko”, „zbliżać się”, „dotykać”. Później (prawdopodobnie na podstawie [eufemistycznego użycia](#)) nabrał znaczenia „atakować”, „napadać”. „Podejść”, „zbliżać się do kogoś” i „zaatakować” to działania skalarne, które nie muszą zagrażać drugiej osobie. Etymologia słowa wskazuje, że „agresja”, czyli „podejście do kogoś” staje się zagrożeniem tylko w pewnym momencie i w pewnych warunkach.

Agresja ma więc związek z zachowaniem [proksemicznym](#), czyli regulacją dystansu fizycznego i społecznego, naruszeniem granic (ciała i umysłu) i naruszeniem wartości.

PODSUMUJMY

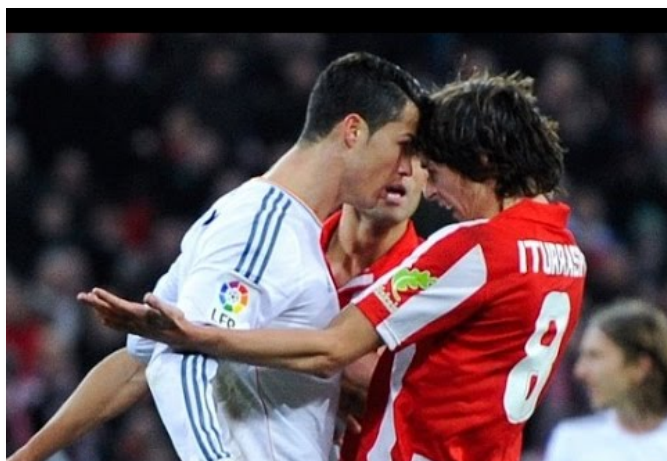
Agresję można najprościej zdefiniować jako zachowanie, które nie respektuje przestrzeni osobistej drugiej osoby, które zagraża bezpieczeństwu drugiej osoby. Może mieć ona na celu wyrządzenie szkody fizycznej lub psychicznej u innych lub siebie. Poprzez akty agresji naruszana jest „strefa sacrum” (często objęta tabu) danej osoby.

SCENA AKTÓW AGRESJI

Do popełnienia aktów agresji potrzebni są aktorzy (agresor i ofiara), czasami publiczność (na przykład grupa) i arena (gdzie akt agresji ma miejsce za pomocą pewnych instrumentów):

- Agresor
- Ofiara
- Publiczność (grupa)
- Arena

Skutki aktów agresji są odczuwalne nie tylko dla ofiary, ale także dla publiczności, która staje się współwinna lub potępia to, czego jest świadkiem.

Na zdjęciu widzimy agresora (piłkarza), ofiarę (innego piłkarza), arenę (boisko), publiczność: kibiców. Zobaczmy, jak teorie wyjaśniają to zjawisko, aby zrozumieć, kim są potencjalni agresorzy i ich ofiary.

Obraz 2. Cristiano Ronaldo, <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=J5AZOtMnZKk>, [22.12.2023]

TEORIE O AGRESJI

Agresja jest klasycznie definiowana jako ewolucyjne narzędzie zwierząt i ludzi, które pozwala przetrwać jednostce i gatunkowi. Ludzka agresja jest dalszym rozwinięciem tego narzędzia, które odziedziczyliśmy jako część [filogenezy](#), tj. naszej ewolucji. W przeciwieństwie do agresji zwierząt, która jest dość prosta w swoich mechanizmach (atak i obrona), ludzka agresja jest bardzo złożona i ma różne oblicza. Nie zawsze jest otwarta, ale lubi się maskować, m.in. w celu uniknięcia potencjalnych sankcji i kar.

TEORIE EWOLUCYJNE

Karol Darwin (1809-1882), *On the Origin of Species* (1865).

Agresywne zachowania u zwierząt, na przykład zagrożenie, atak i obrona, są zwykle związane z rywalizacją o zasoby, rywalizacją o możliwość prokreacji lub walką o przetrwanie. Według Darwina agresja jest instynktem, tj. wrodzonym wzorcem zachowania, który ułatwia przetrwanie. Jest to zachowanie rozwinięte w drodze ewolucji, które zwiększa szanse na przeżycie i sukces reprodukcyjny.

Zygmunt Freud (1856-1939), teoria „hydrauliczna”

Obraz 3. Własne zdjęcie

Według Zygmunta Freuda, ojca psychoanalizy, istnieją dwa podstawowe popędy, które służą do motywowania wszystkich myśli, emocji i zachowań ludzkich: Eros i Thanatos – mówiąc prościej, seks i agresja, życie i śmierć.

Agresja jest motywowana popędem samozachowawczym. Agresywna energia jest podobna do wody nieustannie napływającej pod ciśnieniem do zbiornika, w którym ciągle się gromadzi, aż eksploduje.

Nieujawniona energia psychiczna kumuluje się i tworzy stan napięcia. Stan napięcia ustępuje w momencie wyra-

żenia agresji, czyli tzw. [katharsis](#) (uwolnienia, wyzwolenia). Agresywne zachowanie jest jedynym sposobem rozładowania tej skumulowanej energii psychicznej. Tłumiona agresywna energia jest według Freuda szkodliwa dla organizmu i może powodować zaburzenia i choroby.

Agresja może być rozładowana w nieszkodliwy sposób poprzez zmianę celu i formy. Możliwe jest wyrażenie jej w nieagresywnych, społecznie akceptowanych formach zachowania, takich jak sport lub żarty, ale wtedy rozładowanie byłoby tylko tymczasowe. Można ją przekształcić w społecznie akceptowany sposób (poprzez sublimację) lub wyprzeć ([przesunięcie](#)), zmieniając cel agresywnego popędu.

[Sublimacja](#) może przekształcić negatywne impulsy w zachowania, które są nie tylko mniej szkodliwe, ale czasami produktywne. Na przykład, jeśli ogarnia cię gniew, zamiast wybuchnąć wściekłością, kierujesz swoje gniewne emocje na pewien rodzaj aktywności fizycznej, takiej jak sprzątanie pokoju. Po spędzeniu kilku godzin na gniewnym szorowaniu pokoju, twoje emocje w końcu ustępują, a ty zostajesz z pozytywnym rezultatem – lśniącem pokojem. Jeśli jesteś zły na swoją nauczycielkę, ale nie możesz jej uderzyć ze względu na konsekwencje, możesz dokonać przesunięcia i skierować swoją [złość](#) na kolegę z klasy lub przyjaciela.

Agresywna energia może być również sublimowana w pracy lub w celach społecznych. Według Freuda kultura ma funkcję regulowania agresywnych popędów i przekształcania ich w społecznie akceptowane formy.

Konrad Lorenz (1903-1989), On Aggression (1963)

Według Lorenza, który był etologiem, tj. badaczem zachowań zwierząt, agresja jest niezbędna do utrzymania gatunku i zwiększa indywidualny sukces reprodukcyjny. Według Lorenza instynkt agresji jest potężnym mechanizmem naturalnej selekcji. Poprzez agresję zwierzęta są w stanie regulować hierarchiczne relacje w swojej grupie, bronić swojego terytorium i chronić potomstwo, zdobywać pożywienie w konkurencji z innymi zwierzętami i zapewniać prokreację.

Agresja u zwierząt i ludzi jest wrodzona, spontaniczna z natury i jest zachowaniem nieuchronnie wykazywanym przez wszystkie żywe istoty – ludzi i zwierzęta. U ludzi agresja może ewoluować w zrytualizowane formy, które mogą pełnić funkcje społeczne. Prawdziwym zagrożeniem jest agresja eska-

Obraz 4. Autor: kuritafsheen, https://stock.adobe.com/pl/images/head-of-sumateran-tiger/332462369?prev_url=detail, [22.12.2023]

lowana do tego stopnia, że może zagrozić istnieniu gatunku i doprowadzić do jego samozagłady. Jak podkreśla Lorenz, zwierzęta mają wrodzone mechanizmy hamowania agresji. U ludzi tak nie jest, w dodatku dzięki rozwojowi technologicznemu człowiek ma możliwość zwielokrotnienia skutków agresji. Z tego powodu ludzie rozwijają normy moralne, żeby pozwolić na prawidłowe rozładowanie agresji. Wniosek z tego jest

taki, że ludzie nie podlegają prawu dżungli, jak zwierzęta, i potrafią przekształcać agresywną energię w formy prospołeczne.

TEORIA AGRESJI – FRUSTRACJI

Grupa z Uniwersytetu Yale, m.in. John Dollard, Neal Miller et al. (1939) i Leonard Berkowitz (1978)

Obraz 5. Autorka: Dragana Gordic, https://stock.adobe.com/pl/images/sad-businesswoman-having-problems-while-driving-a-car-at-sunset-in-troubles-unhappy-woman-in-car-young-woman-with-hands-on-eyes-sitting-depressed-in-car/346504658?prev_url=detail, [22.12.2023]

Założenia teorii ewolucyjnych zostały rozwinięte przez naukowców z Uniwersytetu Yale w koncepcję łączącą [agresywny impuls](#) z kontrolą emocji. Według Johna Dollarda i Neala Millera stan frustracji jest odpowiedzialny za początek agresji. Agresja jest wynikiem blokowania lub frustrowania wysiłków danej osoby, aby osiągnąć cel. Ponieważ energia jest kierowana w stronę celu, jeśli popęd lub cel nie może zostać zrealizowany, powoduje to frustrację,

a z frustracji rodzi się agresja, która umożliwia rozładowanie negatywnej energii spowodowanej [frustracją](#).

Leonard Berkowitz zmodyfikował tę teorię. Frustracja powoduje gniew, ale nie agresję jako taką. Gniew jest specyficzny dla agresji i zwiększa gotowość do agresywnego zachowania, ale nie musi automatycznie prowadzić do agresji. Aby wystąpiła agresja, muszą istnieć [wzmacniacze](#) lub [wyzwalacze](#) (triggers), tj. sygnały wyzwalające agresywne zachowanie, które są związane z walką, biciem, zabijaniem (np. nóż, pistolet, kij, przedmioty, które wyzwalają wspomnienia itp.)

TEORIA SPOŁECZNEGO UCZENIA SIĘ

Albert Bandura (1925-2021), Social Learning Theory (1977)

Według kanadyjsko-amerykańskiego psychologa Alberta Bandury głównym czynnikiem powstrzymującym agresję jest strach przed karą. Natomiast agresja jest wspierana, jeśli jest nagradzana. Oznacza to, że w dużej mierze agresja jest wynikiem „społecznego uczenia się”. Agresywne zachowanie podlega uczeniu się w taki sam sposób, jak każde inne zachowanie.

Uczymy się przez całe życie, ale dzieciństwo i okres dojrzewania są szczególnie ważne. Środowisko (rodzina, szkoła, rówieśnicy, grupa, społeczność lokalna, subkultura, środki masowego przekazu) ma duży wpływ na występowanie zachowań agresywnych.

Aby to wykazać, Albert Bandura przeprowadził eksperyment wśród dzieci z użyciem tzw. lalki Bobo. Lalka Bobo to nadmuchiwana plastikowa lalka o wysokości półtora metra, której równowaga jest automatycznie przywracana. W badaniu wzięło udział 72 dzieci (36 dziewczynek i 36 chłopców między trzecim a piątym rokiem życia z ośrodka opieki dziennej Uniwersytetu Stanforda). Bandura podzielił je na trzy grupy, dzieci w każdej grupie miały inne wzorce do naśladowania:

1. dzieci z pierwszej grupy miały wg scenariusza agresywne wzorce do naśladowania;
2. dzieci z drugiej grupy były odbiorcami scenariusza nieagresywnego;
3. trzecia grupa była grupą kontrolną.

Bandura zadbał też o to, by połowa dzieci była świadkami działań dorosłych tej samej płci, a druga przyglądała się płci przeciwnej. Obserwacja przebiegała indywidualnie, by dzieci nie wywierały na siebie wpływu. Każde dziecko obserwowało zachowanie dorosłego wobec lalki.

Eksperyment z lalką Bobo (1961)

Obraz 6. Albert Bandura, 1925-2021: The Social Psychologist Who Transformed How We Think of Learning and Morality - Social Science Space [22.12.2023]

Oto wyniki eksperymentu:

1. W scenariuszu z agresywnym modelem dorosły zaczął bawić się zabawkami w pokoju przez około minutę. Model wywołał agresywne zachowanie wobec lalki, a następnie dzieci uderzyły lalkę w twarz;
2. W scenariuszu z nieagresywnym modelem dorosły bawił się lalką. Następnie dzieci również bawiły się lalką;
3. W grupie kontrolnej nie obserwowano wcześniej interakcji dorosłego z lalką, dzieci bawiły się lalką normalnie.

Eksperyment pokazał, że dzieci uczą się poprzez kontakt ze środowiskiem społecznym, a przez obserwację innych zyskują nowe umiejętności i nabywają określone przekonania. Mogą też analizować zachowania oraz oceniać, które z nich będą najbardziej opłacalne, ponieważ otrzymają za nie nagrodę.

TEORIA MIMETYCZNA I RYTUAŁ KOZŁA OFIARNEGO

René Girard (1923–2015), *La Violence et le Sacré* (1972)

Według Girarda podstawowym mechanizmem powstawania grup jest „pragnienie mimetyczne”, czyli pragniemy tego, czego pragną nasi role models (wzorce, wzory do naśladowania). Pragniemy więc tego, czego pragną inni ludzie lub inni członkowie naszej grupy. A więc tworzenie pożądanых obiektów jest kluczowym procesem w tworzeniu społeczności.

Jednak mimetyczne pożądanie prowadzi do konfliktu („mimetycznej rywalizacji”) i zazdrości. Ten proces jest niebezpieczny dla grup, ponieważ prowadzi do agresji i do różnych aktów przemocy, które zagrażałyby wspólnocie. Z tego powodu każda wspólnota wskazuje „kozła ofiarnego”, który ściąga na siebie przemoc grupy. Kozioł ofiarny zostaje wybrany, ponieważ jest słaby lub różni się od grupy. Staje się ofiarą agresji i przemocy, kanalizuje przemoc, cementując grupę w rytuale ofiarnym („przemoc mimetyczna”).

Obraz 7. Autor: gerald, <https://pixabay.com/pl/photos/zn%C4%99canie-si%C4%99-kobieta-twarz-stres-3096216/>, [22.12.2023]

Szczególnie interesujące są kryteria wyboru ofiary, która często jest nosicielem różnicy, „innym”. Kozioł ofiarny musi zostać zabity, wykluczony i obarczony winą za wszystkie konflikty, żeby spełnić swoją funkcję. Umożliwia to zastosowanie „narzędzia oszustwa”: wszyscy członkowie grupy muszą jednogłośnie wierzyć, że kozioł ofiarny jest naprawdę winny lub niebezpieczny i być przekonani, że jest on faktycznie

odpowiedzialny za konflikty w społeczności. Według Girarda agresja wobec kozła ofiarnego cementuje grupę i zapewnia jej wsparcie oraz tożsamość. Agresor często potrzebuje publiczności, przed którą może pokazać swoją supremację. Agresor chce pokazać, że to on jest wzorem do naśladowania (role model). Chce on pokazać grupie, że ma władzę (efekt alfa).

DALSZE TEORIE – AGRESJA EMOCJONALNIE GORĄCA (RADI) I ZIMNA (PIP)

Hans Steiner, Melissa Silverman et al. Psychopathology, trauma and delinquency: subtypes of aggression and their relevance for understanding young offenders (2011).

Na podstawie badań empirycznych grupa badawcza z Hansem Steinerem i Melissą Silverman na czele dzieli agresję według różnych kryteriów (Steiner & Silverman et al. 2011: 5):

SUBTYPES OF AGGRESSION	PREDOMINANT EMPIRICAL SUPPORT
overt, oppositional, covert	prospective, developmental, human
reactive, proactive	prospective, developmental, human
affective, predatory	experimental, clinical, developmental, human
defensive, offensive	experimental, animal
socialized and undersocialized	clinical, developmental, human
impulsive, controlled	forensic, clinical, human
hostile, instrumental	clinical, experimental, developmental, forensic, adult, clinical
impulsive, premeditated	experimental, developmental

Kategorie te zasadniczo dzielą agresję na emocjonalnie „gorącą agresję”, czyli na reaktywną, afektywną, obronną, impulsywną (RADI = Reactive, Affective, Defensive, Impulsive Aggression) i emocjonalnie „zimną” agresję, czyli planowaną, instrumentalną, drapieżną (PIP = Proactive, Instrumental, Planned Aggression). Akty gorącej agresji to akty nieplanowanej, bardzo często jawnej agresji. Sprawca przewiduje potencjalnie negatywne konsekwencje sytuacji, ale odczuwa potrzebę agresywnego działania, aby uniknąć negatywnego skutku (takiego jak bycie zaatakowanym), jednocześnie rozumiejąc, że jego działania są poza normą społeczną. Wyzwalające i utrwalające się emocje są prawie jednolicie negatywne i obejmują gamę od strachu, obrzydzenia, pogardy po smutek, wściekłość i frustrację. Po zdarzeniu sprawca wie, że postąpił źle i zwykle jest skruszony, przyjmując odpowiedzialność za swoje działania, niekoniecznie wiedząc, dlaczego postąpił w taki sposób.

Akty zimnej, planowanej agresji są często starannie zaplanowane, ukryte i postrzegane w pozytywnym świetle przez sprawcę, który spodziewa się pozytywnego wyniku (takiego jak zdobycie dóbr lub terytorium lub poprawa pozycji społecznej). Emocje wyzwalające/utrwalające są zwykle wyciszone, ale mogą być pozytywne: zainteresowanie, a nawet szczęście.

Badacze podkreślają, że nie ma nic z natury patologicznego w obu formach agresji, pod warunkiem że występują one w odpowiednim kontekście. Agresja RADI jest przydatna w obronie własnej w sytuacji zagrożenia; agresja PIP prowadzi do pozytywnych rezultatów w wysoce konkurencyjnych sytuacjach. Tylko wtedy, gdy RADI i PIP występują poza kontekstem, są niezwykle poważne.

SPOJRZENIE LINGWISTÓW: AGRESJA WERBALNA BEZPOŚREDNIA I POŚREDNIA (REKONSTRUKCJA ZAŁOŻEŃ I IMPLIKATUR)

Uwaga językoznawców i językoznawczyń skupia się głównie na agresji werbalnej, rozróżnianej na bezpośrednią (otwartą) i pośrednią (ukrytą). Otwarte akty agresji słownej to takie, które naruszają sacrum indywidualne i społeczne, tj. wartości indywidualne i grupowe oraz godność ludzką. Przykładem może być obrażanie lub używanie wulgaryzmów (por. rozdz. [Nawet Maciek z Klanu to wie! – O obeldze](#)). Jednocześnie aktami otwartej agresji słownej są groźby (por. rozdz. [Nauczę cię, jak szanować innych! – O groźbie](#)), które zaskarżają rozmówcę, wprowadzając go w stan niepewności i lęku.

Zarówno obelgi, jak i groźby są sankcjonowane społecznie. Aby uniknąć tych sankcji lub dyskredytacji społecznej, ludzie często mogą odwoływać się do pośrednich (ukrytych) aktów agresji. Są to twierdzenia, które pozornie nie są agresywne, ale poprzez rekonstrukcję ich [implikatur](#) (tj. tego, czego agresor nie mówi, ale ma na myśli – oznacza się je w pragmalingwistyce znakiem +>) lub ich założeń (tj. warunków, które powodują, że dane twierdzenie jest prawdziwe) okazują się agresywne.

Oto kilka przykładów:

- Zabiję cię! → otwarta groźba
- Wiem, gdzie mieszkasz → ukryta groźba (wiem, gdzie mieszkasz +> więc mogę cię znaleźć i ci zaszkodzić)
- Ty gnojku! → otwarta obelga

- Tu nie obsługujemy obcokrajowców → ukryta obelga ([założenie](#): obcokrajowcy nie są klientami godnymi obsługi)
- Moja pomoc domowa jest bardzo pracowita, mimo że pochodzi z Bałkanów → ukryta obelga ([założenie](#): ludzie z Bałkanów nie są pracowici)

PODSUMUJMY

Spróbujmy zastanowić się, kim są potencjalni agresorzy i ofiary według różnych teorii, z którymi się zetknęliśmy.

Słowo „agresor” to nomen agentis, czyli wskazuje, kto wykonuje określone działanie. Wyraz ten składa się z czasownika aggress(us) + przyrostek -or.

Agresor

- chce się bronić (Freud, Lorenz)
- chce dominować (Freud, Lorenz)
- naśladuje wzorce (Bandura, Berkowitz)
- chce pokazać grupie, że ma władzę (efekt Alfa, Girard)
- ma naturę agresywną i nie potrafi kontrolować swoich awersyjnych uczuć (inteligencja emocjonalna pozwala na kontrolę emocji)
- jest pod wpływem substancji pobudzających

Ofiarą może być:

- każdy (Freud)
- inni lub słabi (Girard)
- lepsi (Dollard, Miller)
- rywale i konkurenci (Lorenz)

Wykazaliśmy, że konkretne agresywne zachowanie jednostki i grupy jest wynikiem ewolucji na trzech poziomach:

- poziom filogenetyczny, czyli rozwój gatunku ludzkiego w stosunku do zwierząt – tutaj wykazaliśmy, że pewne wzorce agresji, takie jak agresja werbalna, są specyficzne dla gatunku ludzkiego i odróżniają go od zwierząt ([filogeneza](#))

- poziom ontogenetyczny, czyli konkretny rozwój osoby, która może mieć cechy i tendencje mniej lub bardziej agresywne ([ontogeneza](#))
- poziom socjogenetyczny, tj. socjalizacja jednostki na poziomie grupy lub własnej kultury ([socjogeneza](#))

AGRESJA PROSPOŁECZNA

Obraz 8. I tifosi della Roma contestano a Trigoria:
Fuori i laziali dal club (VIDEO/FOTO) (fanpage.it),
[22.12.2023]

Agresja nie zawsze musi być potępiana jako negatywne zjawisko zagrażające grupie. W niektórych przypadkach agresywne zachowanie może wzmocnić grupę.

Tak jest w sporcie, gdzie agresywne zachowanie jest umieszczane w odpowiednich ramach i może być swobodnie doświadczane.

Innym przypadkiem jest sztuka, gdzie agresja może mieć wartość estetyczną lub programową, np. protest (por. rozdz. [Złe dni, dissy, blondyneczki nieduże – muzyka popularna i agresja werbalna](#)). Tutaj przywołujemy przykład obrazu „Krzyk” Edvarda Muncha, przedstawiciela ekspresjonistycznej awangardy, która używała bardzo agresywnego ekspresyjnego języka przeciwko klasycznemu kanonowi estetycznemu.

Z punktu widzenia wyrażanych emocji za atak słowny nie można uznać tzw. agresji kumpelskiej (por. rozdz. [Siema, dzbanie! – Agresja „kumpelska”, czyli banter](#)), czyli używania słownictwa objętego tabu i wulgaryzmów między osobami bliskimi. W grupach, w których pozytywne uczucia, takie jak czułość, nie mogą być wyrażone bezpośrednio, wulgaryzmy są używane w funkcji banter (por. rozdz. [Siema, dzbanie! – Agresja „kumpelska”, czyli](#)

Obraz 9. Krzyk (obraz) –
Wikipedia, wolna encyklopedia, [22.12.2023]

[banter](#)), jak przykładowo w języku angielskim zwrot: You bastard!, używany do wyrażania podziwu. Użycie wulgaryzmów nadaje wypowiedzi wyrazistości.

AGRESJA I EMOCJE

Obraz 10. Autorka: Robbin Higgins, <https://pixabay.com/pl/photos/szalony-zirytowany-z%C5%82y-zdenerwowany-3126441/>, [22.12.2023]

Agresywne impulsy żywią się silnymi emocjami, których nie można kontrolować. Emocje, które mogą podsycać agresję, to: gniew i wściekłość, [frustracja](#), rozczarowanie, strach. Nawet pozytywne emocje, takie jak pasja i entuzjazm, mogą prowadzić do agresywnych zachowań.

Stany psychofizyczne, takie jak zmęczenie lub stany wywołane przez narkotyki lub środki pobudzające (alkohol, stymulanty chemiczne), mogą również wywoływać agresywne reakcje.

Co na podstawie Twoich doświadczeń powoduje agresję?

Odpowiedzi:

Podczas dyskusji można zebrać najważniejsze słowa i utworzyć chmurę słów, np. przy pomocy Free Word Cloud Generator (<https://www.freewordcloudgenerator.com/>).

INTELIGENCJA EMOCJONALNA

David Goleman (ur. 1946), Emotional Intelligence (1995)

Inteligencja emocjonalna obejmuje zdolność do postrzegania, oceniania i wyrażania emocji; zdolność do uzyskiwania dostępu do uczuć i / lub tworzenia ich poprzez rozumienie myśli; zdolność do rozumienia emocji i wiedzy emocjonalnej; oraz zdolność do regulowania emocji w celu promowania rozwoju emocjonalnego i intelektualnego. Osoby o wysokiej inteligencji emocjonalnej potrafią rozpoznawać własne emocje i emocje innych, rozróżniać je i wykorzystywać te informacje do kierowania swoimi myślami i działaniami.

Według Golemana istnieje pięć podstawowych cech inteligencji emocjonalnej, które każdy człowiek koduje wewnętrznie:

- Samoświadomość, zdolność do osiągania wyników poprzez rozpoznawanie własnych emocji;
- Samokontrola, zdolność do wykorzystywania swoich uczuć w określonym celu;
- Motywacja, zdolność do odkrywania prawdziwych i głębokich motywów, które napędzają nas do działania;
- Empatia, zdolność do wczuwania się w uczucia innych poprzez wejście w przepływ kontaktu;
- Umiejętności społeczne, zdolność do dogadywania się z innymi przez próbę zrozumienia ruchów zachodzących między ludźmi.

Rozwój inteligencji emocjonalnej pomaga kontrolować negatywne emocje wobec innych, które często leżą u podstaw agresywnych postaw.

Bardzo ważne jest, aby nauczyć się obserwować i opisywać swoje uczucia, gdy czujemy się popychani do agresji. Spróbujmy zrozumieć to razem, obserwując siebie podczas wybuchu agresji:

- Jak się czuję? Jakie słowa mogą określić mój stan?
- Dlaczego jestem popychany do agresywnego działania?
- Jaki wpływ ma moje agresywne zachowanie na drugą osobę?

- Czy mogę spróbować dać upust swoim uczuciom w inny sposób niż agresja?

Pamiętajmy: Opanowanie agresywnych impulsów jest oznaką wysokiej samooceny!

LITERATURA

- Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Berkowitz, L. (1978). Whatever Happened to the Frustration-Aggression Hypothesis? W: American Behavioral Scientist, 21(5), 691-708.
- Bonacchi S. (2013). (Un)Höflichkeit – eine kulturologische Analyse Deutsch – Italienisch – Polnisch. Frankfurt a.M. et al.
- Bonacchi, S. (2017) (red.). Verbale Aggression. Multidisziplinäre Zugänge zur verletzenden Macht der Sprache. Berlin et al.: de Gruyter.
- Bonacchi, S. (2020). Sprachliche Emotionen und verbale Aggression, W: Linguistische Treffen in Wrocław 17, 2020 (I), 39-53.
- Darwin, K. (1865). On the Origin of Species. Murray (Polskie wydanie: O powstawaniu gatunków. Mayzel, 1873).
- Dollard, J., Miller, N.E., Doob, L.W., Mowrer, O.H., & Sears, R.R. (1939). Frustration and aggression. Yale University Press.
- Freud, S. (1905). Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie. W: Freud, S. (1975). Studienausgabe. Bd. V. Frankfurt: Fischer, 37-134.
- Freud, S. (1913). Totem und Tabu. W: Freud, S. (1975). Studienausgabe. Bd. IX. Frankfurt: Fischer, 287-444.
- Freud, S. (1930). Das Unbehagen in der Kultur. W: Freud, S. (1975). Studienausgabe. Bd. IX. Frankfurt: Fischer, 191-270.
- Girard, R. (1972). La Violence et le Sacré. Paris: Grasset.
- Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence. Bantam Books, Inc. (polskie wydanie: Inteligencja emocjonalna. Poznań: Media Rodzina).
- Lorenz, K. (1963). Das sogenannte Böse. Zur Naturgeschichte der Aggression. Wien: Borotha-Schoeler Verlag.
- Peisert, M. (2004). Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Steiner, H., Silverman, M., Karnik, N.S., Huemer, J., Plattner, B., Clark, C.E., Blair, J.R., Haapanen, R. (2011). Psychopathology, trauma and delinquency: subtypes of aggression and their relevance for understanding young offenders. W: Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 2011, 5:21, <https://capmh.biomedcentral.com/articles/10.1186/1753-2000-5-21>, (12.02.2024)

PRZEJAWY AGRESYWNEGO ZACHOWANIA

Mariusz Mela

PODSTAWOWE AKTY AGRESJI WERBALNEJ – OBELGA I GROŹBA

Rozdział ten poświęcony jest podstawowym aktom agresji werbalnej, mianowicie obeldze i groźbie. Wyjaśnimy oba pojęcia w oparciu o literaturę fachową w możliwie jak najbardziej przystępny sposób oraz podamy autentyczne przykłady obelg i gróźb. W dalszej części tego rozdziału omówione zostanie pojęcie tabu językowego oraz sposoby, w jaki łamanie tabu może być stosowane w agresji werbalnej. Na zakończenie każdego z podrozdziałów jak zawsze znajdziecie zadania i pytania do przemyślenia.

NAWET MACIEK Z KLANU TO WIE! – O OBELDZE

W tym rozdziale zajmiemy się obelgami. Jak wiadomo, są to wyrazy i wyrażenia służące do obrażania innych. Skupimy się niemal wyłącznie na rzeczownikach odnoszących się do danej osoby lub grupy, ponieważ wśród obelg wydają się stanowić najliczniejszą grupę.

Na początek wyobraźmy sobie, że ktoś nie spełnił naszych oczekiwań – nie wykonał powierzonego mu zadania lub wykonał je źle – i chcemy tę osobę skrytykować. Możemy na przykład powiedzieć: (1) „Ty głupcze”. Jeśli nasza [złość](#) jest silniejsza, to skłonni będziemy zrobić to nieco mocniej, mówiąc na przykład (2) „Ty gamoniu” i tym samym ryzykując, że nasz współrozmówca się na nas obrazi. Albo jeszcze mocniej: (3) „Ty debilu/kretynie/idioto/imbecy-lu/tępaku/matole itd.”

Stwierdziliśmy już, że zdanie (3) jest znacznie mocniejsze niż zdanie (2), a zdanie (2) mocniejsze niż zdanie (1). Jednak i w obrębie wyrazów w zdaniu (3) możemy zauważyć, że niektóre wyrazy wydają się mocniejsze niż inne, czyli mają większą [siłę derogatywną](#). Możemy zatem ułożyć wyrazy pejoratywnie nacechowane na skali – od najsłabszego do najmocniejszego. Jedną z cech obelg jest zatem [skalarność](#).

Jakie inne cechy oprócz [skalarności](#) mają wyrazy pejoratywne?

Wyrazy w każdym języku możemy podzielić na wyrazy o nacechowaniu neutralnym (np. stół, książka), jak i pozytywnym (ładny, miły, dzionek) i negatywnym nacechowaniu (brzydki, nudny, ptaszysko). Tę ostatnią grupę nazywamy

wyrazami pejoratywnymi. Jest to szeroka grupa wyrazów obejmująca m.in. rzeczowniki (brzuszyśko, chałtura, nochal, wrak), czasowniki (bredzić, żreć), przymiotniki (słaby, zły, nijaki), partykuły i wykrzyknienia (pfui! ble! won!), a także wyrazy obraźliwe, czyli obelgi, należące do różnych części mowy. Wyrazy te realizowane są w mowie przy odpowiednim zastosowaniu barwy głosu i intonacji. Ponadto do kategorii tej możemy zaliczyć także niektóre „obraźliwe” gesty, takie jak wyciągnięty środkowy palec, ręka zgięta pod kątem prostym na wprost ciała z uniesioną dłonią zwiniętą w pięść i drugą ręką opartą na bicepsie pierwszej ręki (tzw. gest Kozakiewicza), „złowrogie” spojrzenie, zmarszczone czoło, spluwanie i inne niewerbalne zachowania.

Spośród podanych powyżej przykładów wyrazów nacechowanych pejoratywnie, na przykład przymiotnik „brzydki” (jak np. w wyrażeniu „brzydka pogoda”) sam w sobie nie jest wyrazem obraźliwym i tym samym nie ma komponentu ekspresywnego, czyli nacechowania świadczącego o emocjach mówiącego (w tym przypadku negatywnych emocjach). Może go nabrać w sytuacji, gdy użyjemy tego wyrazu w celu obrażenia kogoś, mówiąc na przykład: „Ale jesteś brzydki!”. W tej sytuacji dochodzi do złamania tabu językowego zakazującego poruszania tematu niedoskonałości czyjegoś wyglądu (por. rozdz. [Nie strasz, bo się z****sz! – O tabu](#)).

Wyrazy takie jak: ch*j czy k****a mają natomiast „wrodzony” komponent ekspresyjny, ponieważ ich użycie zawsze wiąże się z wyrażeniem stosunku do innej osoby przez osobę wypowiadającą te wyrazy i ze złamaniem tabu językowego. Ponadto mówca używa tych wyrazów celowo, tzn. wie, że wyrazy te są nacechowane pejoratywnie i świadomie je stosuje. Poznaliśmy zatem dwie kolejne cechy obelg – [pejoratywność](#) i [ekspresyjność](#).

Przypomnijmy teraz obelgi podane powyżej: głupiec, gamoń, debil, kretyn, idiota, imbecyl, tępak, matoł. Wszystkie one sugerują w dosadny sposób, że osoba określona za ich pomocą ma pewne niedostatki intelektu, tzn. cierpi na niepełnosprawność, np. zespół Downa (por. rozdz. [Cześć cyber karlico! – Ableizm i agresja wobec osób z niepełnosprawnościami](#)). I w ten sposób doszliśmy do kolejnej cechy obelg, mianowicie [referencjalności](#), tj. odniesienia danego wyrazu do obiektu rzeczywistości.

Sytuacja z obelgami jest jednak o wiele bardziej skomplikowana, niż wydaje się to na pierwszy rzut oka. Zadajmy sobie w tym miejscu kilka pytań:

- Dlaczego w niektórych językach wśród wyrazów obraźliwych dominują wyrazy odwołujące się do różnych tematów tabu: wydalania (np. niem. Du Arschloch! Du Stück Scheiße!), intymnych części ciała i seksu (np. Ty

ch**u! Ty c**o!), pochodzenia (np. Ty s*****nu! Ty wieśniaku!), religii (Ty żydzie!), rasy (Ty czarnuchu!), zwierząt (tzw. zoonimy są w wielu kulturach używane w funkcji obelg, np. Ty suko! Ty świni! Ty ośle! Ty psie! Ty szczurze! Ty żmijo! Ty małpo!), odstępstwa od „normy” (Ty debilu! Ty pedale! Ty tłuszciochu! Ty kurduplu!), narodowości (Ty Polaczku! Ty szkopie! Ty żółtku! Ty żabojadzie!) (por. rozdz. [Do tych arabusów to trzeba strzelać, a nie ich wpuszczać! – etnofaulizmy czyli etnonimy pejoratywne](#)) i in.?

- Jak to się dzieje, że na przykład wyraz Murzyn do niedawna nie uchodził za pejoratywny, natomiast dziś za taki uchodzi?
- Czy osoba nie znająca obecnego statusu wyrazu „Murzyn” może obrazić czarnoskórą osobę nazywając ją „Murzynem”?
- Jak to się stało, że status wyrazu „elita” jako wyrazu pozytywnie nacechowanego do niedawna mógłby wydawać się niezachwiany, a we współczesnym dyskursie politycznym używany jest czasami pejoratywnie na określenie grupy ludzi uprzywilejowanych, oderwanych od rzeczywistości i dbających wyłącznie o własne interesy?
- Czy prawie każdy wyraz może zostać użyty jako obelga?

Niełatwo jest odpowiedzieć na te pytania. Wymagałaby to mianowicie przeanalizowania każdego wyrazu z osobna pod kątem czterech wymienionych powyżej komponentów – na przykład w formie badania przeprowadzonego na grupie respondentów oceniających „moc” ([siłę derogatywną](#)) pojedynczych wyrazów. Niezbędne mogłoby okazać się także prześledzenie historii zmian użycia każdego z tych wyrazów na przestrzeni wieków. Poczyńmy jednak kilka spostrzeżeń. Niektóre obelgi odnoszą się do pojedynczej osoby (Ty dupku!), inne do osoby jako przedstawiciela danej grupy osób (Ty makaroniarzu!). Jest jeszcze jedna różnica pomiędzy tymi dwoma obelgami – wyraz „makaroniarz” oparty jest na stereotypie Włocha jako miłośnika makaronów. A więc wyraz „makaroniarz” ma także swój niepejoratywny odpowiednik, mianowicie wyraz „Włoch”. Wyrazy tego typu mogą posłużyć do szerzenia „mowy nienawiści” (por. rozdz. [Tych zwierząt nie można nazwać ludźmi! – Hate Speech, czyli mowa nienawiści](#), jak również [Do tych arabusów to trzeba strzelać, a nie ich wpuszczać! – etnofaulizmy czyli etnonimy pejoratywne](#)), zaś kompetentny użytkownik języka nie musi podzielać uprzedzeń wobec Włochów, żeby rozpoznać pejoratywny charakter tego wyrazu. W przeciwieństwie do wyrazu „makaroniarz” wyraz „duppek” nie jest oparty na stereotypie oraz nie ma swojego niepejoratywnego odpowiednika.

Na zakończenie naszych rozważań nad obelgami warto zwrócić uwagę na dwa zaskakujące fakty. Chodzi po pierwsze o to, że także wyrazy neutralne mają potencjał stania się obelgami. Na dowód przytoczymy sytuację z 2015 r. z Düsseldorfu, kiedy to pewna kobieta została skazana na grzywnę za określenie policjanta zdaniem „Du Mädchen!” (pl. „Ty dziewczynko!”), czym zasugerowała jego rzekomą słabość i obraziła urzędnika państwowego.

Po drugie, jak dowiedzie się w rozdziale [Siema, dzbanie! – Agresja „kumpelska”, czyli banter](#), obelgi mogą być pozorne i być stosowane w celu zamanifestowania lub wzmocnienia relacji między rozmówcami i ich przynależności do tej samej grupy. Mówimy wtedy o agresji kumpelskiej wyrazów. Dzieje się tak, gdy na przykład kolega zwraca się do innego kolegi słowami: „Ty mongole!” drażniąc się z nim z powodu lepszej oceny z testu i sugerując, że tamten nie jest w stanie opanować materiału.

Poniżej znajdziecie przykłady obelg z niemieckiego i polskiego korpusu komentarzy pod filmami pro- i anty-uchodźczymi. Zwróćcie również uwagę, że internauci często piszą pospiesznie i pod wpływem emocji i przez to robią błędy językowe (np. stylistyczne, ortograficzne, interpunkcyjne). Mimo że niektóre z nich zostały przez nas poprawione celem lepszego zrozumienia, to poniższe wypowiedzi nie są od nich wolne.

Korpus niemiecki

du asozialer Abschaum (=ty asocjalny wyrzutku), du Opfer (=ty ofiario), ihr DDR Bastarde (=wy NRD-owskie bękarty), du Affe (=ty małpizonie), du bist ein Sozial-Versager (=jesteś społecznym nieudacznikiem), du bist eine Witzfigur (=jesteś pajacem), du blöde Kuh mit dem nackten Hintern (=ty głupia krowo z gołym tyłkiem), du Heuchler (=ty obłudniku), du hirngestörter Mensch (=ty zaburzony umysłowo człowieku), du Hohlbirne (=ty pustaku), du Steckdosenficker (=ty gwałcicielu gniazdek elektrycznych), du Hundesohn (=ty psi synu), du kleiner Bastard (=ty mały bękartie), du kleiner Taugenichts (=ty mały nieudaczniku), du Lachnummer! (=ty pajacu), du Lappen (=ty gałganie), du Penger (=ty żulu), du Pfeife (=ty fajko), du Schwanz (=ty k****ie), du Vollidiot (=ty skończony idioto), du Parasit (=ty pasożycie), du Untermensch (=ty podczłowieku), du Genderboy (=ty dženderboju), ihr hirngewaschenen Gutmenschen (=wy miłośni Samarytanie o wypranych mózgach), du Hobby-Internet-Psychologe (=ty domorośły psychologa internetowy), ihr beiden Proleten (=wy prostacy), ihr Ossigesindel (=wy NRD-owska choloto), du Medienopfer (=ty ofiario mediów), du Trottel (=ty kretynie).

Korpus polski

ty antypolski śmieciu, ty bezmózgu, ty brudasie, ty chamie ze wsi, ty c**o, ty cwelu, ty debilu, ty Einsteinie, ty faszysto, ty głupolu, ty kretynie, ty kundlu, ty lewacka k***o, ty moherze, ty palancie, ty parówo, ty pecie, ty p***le, ty p***o, ty p****ie, ty przygłupi prawaku, ty prawicowy nieuku, ty przegrywie życiowy, ty psie, ty śmieciu, ty Żydku.

ZADANIA DO PRZEMYŚLENIA

1. Czy w ostatnim czasie słyszałeś/-aś jakąś obelgę wymierzoną w Ciebie lub innych? A może Ty użyłeś/-aś jej w stosunku do innych? Jaką postać miała ta obelga (rzeczownika? przymiotnika? czasownika)?
2. Zastanów się, czy znasz inne obraźliwe wyrazy typu „żabojad”, „makaroniarz” na określenie innych narodów.

NAUCZĘ CIĘ, JAK SZANOWAĆ INNYCH! – O GROŹBIE

Z pewnością czasem dochodzi między Wami a Waszymi rodzicami do nieporozumień. Może w nich chodzić o nieposprzątany pokój lub gorsze niż zwykle oceny. Wasi rodzice w takich sytuacjach czasami uciekają się do zdań typu: „Nie wyjdiesz z kolegami, dopóki nie posprzątasz pokoju” albo „Jeśli nie poprawisz ocen, nie dostaniesz kieszonkowego”. Zdania takie moglibyśmy określić jako groźby. Czy to znaczy, że rodzice są w stosunku do Was agresywni? Niekoniecznie. Groźby mianowicie mogą być sformułowane również pieszczotliwie (zwłaszcza jeśli wesprzemy je odpowiednią mimiką i intonacją) i mogą wynikać z troski o drugą osobę, np. „Zjedz kaszkę, bo babcia się pogniewa”.

Czy zdarzyła się Wam jednak sytuacja odwrotna, tzn. czy wy kiedykolwiek groziliście czymś swoim rodzicom? Nawet jeśli tak, to z pewnością zdarzyło się to znacznie rzadziej, niż gdy rodzice grozili Wam. Jak sądzą, z czego to wynika?

W tym rozdziale poznamy odpowiedzi na zadane powyżej pytania. Dowiemy się, jaką postać językową mogą przybierać groźby i co jest ich istotą, tzn. jak rozpoznać groźbę i odróżnić ją od innych rodzajów agresji językowej.

CZYM JEST GROŹBA?

Jak jesteście sami w stanie zauważyć, język służy nam nie tylko do tego, żeby opisywać świat wokół nas. Za pomocą języka możemy mianowicie także ten świat zmieniać. A jest to możliwe poprzez wpływanie na zachowanie innych. Pierwszymi badaczami, którzy to zauważyli i dokonali systematyzacji działań, jakich możemy dokonać za pomocą języka, byli filozofowie John L. Austin i kontynuator jego prac John Searle, zaś ich teorię określa się Teorią aktów

Obraz 11. Autorka: AnnaKovalchuk, <https://pixabay.com/pl/photos/ch%C5%82opiec-nastolatek-ucze%C5%84-gniew-2736659/>, [22.12.2023]

mowy. Jakie zatem „akty mowy” możemy między innymi wymienić, czyli jakie działania możemy podjąć za pomocą języka? Możemy mianowicie kogoś pozdrowić, poprosić o coś, obrazić, przekonać do czegoś, ostrzec przed czymś, komuś coś nakazać/zarzucić/obiecać, sprawić komuś komplement, mianować na stanowisko (np. pasować na ucznia), komuś złożyć itd. Możemy wreszcie za pomocą języka także komuś zagrozić.

W klasyfikacji Austin’a/Searle’a groźba należy do tzw. aktów ko-

misyjnych, tzn. mówiący zobowiązuje się do zrobienia czegoś, ale i ekspresyjnych, tzn. wyraża emocje. W tym przypadku będą to najczęściej negatywne emocje w stosunku do drugiej osoby. Groźba jest zatem aktem agresji językowej.

W JAKI SPOSÓB MOŻNA SFORMUŁOWAĆ GROŹBĘ?

Groźba może być realizowana bezpośrednio lub pośrednio. Żeby to zilustrować posłużmy się przykładem napadu na bank. Jeśli rabuś wchodzi do banku, wyciąga broń i krzyczy do kasjera „To jest napad! Dawaj pieniądze, bo będę strzelał!” to będzie to oczywiście groźba bezpośrednia. Wyobraźmy sobie teraz podobną sytuację, ale taką, w której groźba jest realizowana pośrednio. Jak mogłaby ona wyglądać? Przykładowo tak: rabuś wchodzi do banku i nic nie mówiąc wyciąga broń, kieruje ją w stronę kasjera i ponagla go jej ruchem do odpowiedniego działania. Jego intencje i oczekiwania bez wątpienia zostaną przez kasjera zrozumiane. Zostaną one zrozumiane także wtedy, gdy ów rabuś powie tylko „Mam broń”. Nie pomyślimy wtedy o nim jako o człowieku

przechwalającym się faktem posiadania takiegoż przedmiotu, lecz od razu domyślimy się, dlaczego nam o tym mówi. W takiej sytuacji groźba realizowana jest w sposób pośredni. Innym przykładem groźby pośredniej jest zdanie „Wiem, gdzie mieszkasz”, wypowiediane przez wrogą nam osobę.

KTO MOŻE GROZIĆ KOMU?

Co sprawia, że w większości przypadków w powyższej sytuacji większość ludzi zdecyduje się posłuszenie wykonywać polecenia napastnika, zamiast spróbować odebrać mu broń? Odpowiedzią jest tutaj wyraz „władza”, jaką daje napastnikowi nad nami jego broń. Grozić może mianowicie ktoś, kto ma nad kimś innym przewagę. Może to być przewaga fizyczna (broń, siła), instytucjonalna (kierownik a współpracownicy), przewaga oparta na relacjach międzyludzkich (starsza osoba a młoda osoba) i in.

W tym miejscu jesteśmy w stanie odpowiedzieć na pytania zadane na początku tego rozdziału: dlaczego to rodzice częściej grożą nam konsekwencjami niż my im? Dzieje się tak, ponieważ rodzice mają nad nami przewagę (władzę), wynikającą z wieku, doświadczenia, faktu bycia ludźmi odpowiedzialnymi za nasze zdrowie, wykształcenie, utrzymanie itp. Tym, co dodatkowo czyni groźby wypowiediane przez rodziców mniej agresywnymi, są konsekwencje, jakie grożą nam za niewykonanie poleceń rodziców w porównaniu na przykład z konsekwencjami grozącymi kasjerowi za niewydanie pieniędzy rabusiovi podczas napadu. Ważny jest tutaj zatem także kontekst, w jakim wypowiedziana jest groźba. W niektórych instytucjach, takich jak na przykład wojsko, groźby są częścią komunikacji między przełożonymi a rekrutami i są tym samym akceptowane.

CECHY GROŹB

Groźba może być realizowana za pomocą różnych mediów i modalności: ustnie (często przy obniżonej barwie głosu), pisemnie (list z pogrózkami), niewerbalnie (gest ścięcia szyi, uniesiona pięść, pięść uderzająca w dłoń drugiej ręki – wszystkim tym gestom towarzyszy uporczywe wpatrywanie się w obiekt groźby), z użyciem broni.

Struktura językowa groźby zazwyczaj zawiera alternatywę formułowaną przez osobę wypowiadającą groźbę, stąd wypowiedzianie groźb często odbywa się w formie zdań warunkowych, np. Jeśli tego nie zrobisz/Jeśli to zrobisz, to spotka cię coś złego. Osoba grożąca stosuje tutaj dwa mechanizmy: *argumentum ad baculum* (dosł. argument odnoszący się do kijka, czyli kary) oraz *argumentum ad metum* (argument odnoszący się do strachu) i sugeruje, że jeśli druga osoba nie ulegnie, to kara się urzeczywistni.

Oprócz zdań warunkowych groźby mogą także przybierać formę alternatyw (Albo to zrobisz, albo pożałujesz), zdań wykrzyknikowych (Niech cię tu tylko zobaczę!), zdań pytających (Chcesz oberwać?), zdań eliptycznych (Tylko jedno słowo więcej!)

Chociaż wyrazy „grozić” i „ostrzegać” są synonimami i w związku z tym używane są często zamiennie, to jednak należy dokonać rozróżnienia między groźbą a ostrzeżeniem. Czym Waszym zdaniem będą się różniły następujące zdania? Które z nich to groźba, a które to ostrzeżenie?

1. Jak tylko cię tu znowu zobaczy, to spierze cię na kwaśne jabłko.
2. Jak cię tu znowu zobaczę, to spiorę cię na kwaśne jabłko.

Jak łatwo się domyślić, w pierwszym przypadku mamy do czynienia z ostrzeżeniem, ponieważ negatywne konsekwencje nie są wynikiem bezpośredniego działania drugiej osoby. Inaczej jest w drugim zdaniu, gdzie negatywne konsekwencje są wynikiem działania osoby wypowiadającej to zdanie. Mamy tu zatem do czynienia z groźbą.

Poniżej znajdziecie przykłady gróźb z polskiego i niemieckiego korpusu komentarzy internetowych pod filmami YouTube popierającymi przyjęcie uchodźców z Bliskiego Wschodu lub przestrzegającymi przed nim. Zapoznajcie się z nimi i odpowiedzcie na pytania pod przykładami.

Korpus niemiecki

- Jeder tote Musel ist ein guter Musel!! Und für alle anderen haben wir eine neue Lieferung Zyklon B erhalten. Wir freuen uns jetzt schon, diese einzusetzen!!! Hahaha (=Każdy martwy muzułmanin, to dobry muzułmanin. A dla wszystkich innych mamy świeżą dostawę cyklonu B i z radością jej użyjemy!!! Hahaha)
- Wenn ich dir jemals begegne, dann schlag ich dir einfach direkt in deine Scheißfresse und dann trete ich solange auf deinen Kopf ein, bis ich jedem bewiesen habe, dass du kein Gehirn besitzt. (=Jak cię kiedyś spotkam, to walnę ci prosto w tę zasraną gębę i będę tak długo skakał po twojej głowie, aż wszyscy zobaczą, że nie masz mózgu.)
- Halt die fresse schlampe, ich fick deine Kehle durch! (=Zamknij mordę, zdz**o, rozj***ę ci gardło na pół!)
- Verdrehe also nicht die Tatsachen und verschone mich BITTE mit deinen leeren Phrasen, bevor ich in Rage gerate und anfangе, dich zu beleidigen!

(=Nie przekręcaj faktów i oszczędź mi PROSZĘ swoich pustych fraz, zanim wpadnę w złość i zacznę cię obrażać!)

- Anzeige ist raus!! (=Donos złożony!!)
- Eins versprech ich dir, ich spreng dich in die luft du kleine Eselgeburt
(=Jedno ci obiecuję, wysadzę cię w powietrze, ty mały pomocie osła)

Korpus polski

- Nie, porozmawiajmy :) nauczę Cię jak szanować innych ;)
- Gdzie mam przyjść po ciebie, to zobaczymy jak sobie poradzisz, mam 198 cm wzrostu 125 kg mięśni trenuje boks i co teraz? daj znać kiedy i gdzie dupku
- Pamiętaj jedno za takie słowa w moim kierunku, może ci się stać źle w przyszłości.
- Chłopie, chcesz umrzeć? Takimi komentami tylko się narażasz, a nick wystarczy w zupełności.
- Radzę usunąć post, albo skieruję sprawę do sądu o zniesławienie.
- Zatłukłbym cię jak psa gdybym spotkał.

SKUTKI GRÓŻB

Groźba, fizyczna bądź językowa (symboliczna), przypomina atak i tym samym uniemożliwia pomyślną komunikację, ponieważ zakłóca [równowagę komunikacyjną](#) i utrudnia realizację [reguły kooperacyjnej](#) między partnerami komunikacyjnymi.

ZADANIA DO PRZEMYŚLENIA

1. Które z powyższych gróźb z korpusu wyrażone są pośrednio, a które bezpośrednio?
2. Czy przypominasz sobie groźbę, jaką ktoś kiedykolwiek skierował w Twoim kierunku?
3. Czy Ty komuś ostatnio groziłeś/-aś (w realnym życiu lub np. w Internecie)? Czy była to groźba bezpośrednia czy pośrednia?
4. Wymyśl własne przykłady gróźb bezpośrednich i pośrednich.

Mariusz Mela

NIE STRASZ, BO SIĘ Z****SZ! – O TABU

W każdym języku istnieją wyrazy i wyrażenia, które staramy się stosować ostrożnie. Jeśli już zdarzy nam się ich użyć, to dzieje się to zazwyczaj w stanie silnego uniesienia emocjonalnego lub w gronie dobrze znanych nam osób, np. w celach ekspresyjnych, czyli żeby nadać naszej wypowiedzi wyrazistości lub rubaszości. Niestety może się zdarzyć, że użycie pewnych wyrazów i wyrażań może wprowadzić innych w stan zażenowania. Może to świadczyć o tym, że świadomie lub nieświadomie złamaliśmy tabu językowe. Czym jest tabu językowe i jakie obszary tematyczne obejmuje? Odpowiedzi na te pytania znajdziecie w tym podrozdziale.

POCHODZENIE I ZNACZENIE WYRAZU „TABU”

Wyraz „tabu” wywodzi się od polinezyjskiego wyrazu „tapu”. James Cook, osiemnastowieczny angielski żeglarz i odkrywca, pisał w swoich dziennikach, że Polinezyjczycy określali tym mianem coś, co jest zakazane, czego nie wolno dotykać, bądź na co nie wolno patrzeć. Tabu oznacza zatem granicę między *sacrum* (tym, co uchodzi za święte) a *profanum* (tym, co jest świeckie, ziemskie). Granicy tej nie należy przekraczać, a jej przekroczenie oznacza degradację sfery *sacrum* do sfery *profanum*.

FORMY REALIZACJI TABU

Tabu może mieć charakter niewerbalny (złamanie tabu mogłoby tu na przykład polegać na wykonaniu gestu uznawanego za obraźliwy w danej kulturze, np. pokazanie środkowego palca, bądź pokazanie zdjęcia, którego treść naruszałaby temat objęty tabu w danej kulturze) lub językowy. My skupimy się w tym rozdziale na tabu językowym. Odnosi się ono do określonych tematów, o których nie należy mówić, lub wyrazów, których nie należy używać, gdyż w przeciwnym razie dojdzie do naruszenia norm porządku społecznego panującego w danej kulturze.

PRZYCZYNY PRZESTRZEGANIA TABU

Staramy się nie naruszać tabu językowego przynajmniej z trzech powodów: z przyzwoitości (niektóre tematy uchodzą za nieprzyzwoite, np. seksualność), ze współczucia dla innych (gdy na przykład unikamy tematu czyjejś choroby lub śmierci czyjegoś krewnego lub staramy się być w tej kwestii delikatni)

oraz ze strachu – ten ostatni powód ma swoje pochodzenie w wierzeniach religijnych bądź ludowych, według których nie należy między innymi wymieniać imienia Pana Boga nadaremno z obawy przed jego gniewem lub imienia diabła z obawy przed przywołaniem go.

W celu uniknięcia ryzyka naruszenia tabu językowego często stosuje się eufemizmy (np. „Rusz swoje cztery litery!”) lub przemilczenia (głównie w piśmie, np. „Rusz swoją d**ę!”). Bywa jednak i tak, że tabu łamane jest nieświadomie lub że naruszane jest celowo w celach ekspresyjnych, artystycznych (np. w satyrze politycznej) lub właśnie jako narzędzie agresji językowej. Tematy tabu mogą także służyć jako narzędzie manipulacji przekazu medialnego w celu przejawienia sytuacji lub zbagatelizowania powagi problemu.

JAKIE OBSZARY TEMATYCZNE PODLEGAJĄ TABU?

W każdej kulturze można wyróżnić różne obszary tematyczne objęte tabu językowym. Tematy te zależne są od moralnych, religijnych i społecznych norm danej wspólnoty. Między kulturami nie ma jednak w tej kwestii stosunku 1:1. W tym kontekście warto wymienić pojęcie [socjogenezy](#), tj. procesu rozwoju ludzkiej świadomości w procesie współżycia społecznego z innymi reprezentantami tej samej społeczności. Ponieważ społeczeństwa rozwijają się mniej lub bardziej niezależnie od siebie, to i nie wszystkie tematy tabu reprezentowane są w poszczególnych wspólnotach w jednakowym zakresie. Badania porównawcze między przekleństwami w języku niemieckim i języku holenderskim wykazały w języku holenderskim niemalże całkowity brak w obelgach języka skatologicznego (tj. słownictwa dotyczącego wydalania i wydzielin ludzkiego organizmu) (obecne w obelgach w języku niemieckim), podczas gdy powszechne było w nim słownictwo odnoszące się do chorób.

Może zdarzyć się także tak, że wyrazy dawniej uznawane za neutralne poddawane są za pośrednictwem instytucji (takim jak rady lub autorytety językowe) sankcjom. Ma to związek z poprawnością polityczną, która jest określana jako „nowe [sacrum](#)” lub jako tabu z uwagi na takt społeczny. Za przykład weźmy wyraz „Murzyn”, który do niedawna uznawany był za wyraz neutralny, natomiast dziś uchodzi za niepoprawny politycznie.

Poniżej wymienione zostały obszary objęte tabu językowym charakterystyczne dla naszego kręgu kulturowego wraz z przykładami z niemieckiego korpusu komentarzy opublikowanych pod filmami na kanale YouTube w latach 2015–2017. Filmy te dotyczyły problemu uchodźców z Bliskiego Wschodu, tym samym komentarze te układały się w spór między zwolennikami i przeciwni-

kami przyjęcia uchodźców do Niemiec/Polski. Uwzględnione zostały tu zarówno pojedyncze wyrazy obraźliwe naruszające tabu, jak i całe zdania.

Korpus niemiecki

- Religia: du Koran-Hitler (=ty Hitlerze koraniczny – Koran to święta księga Muzułmanów. Zestawienie jej z nazwiskiem Hitlera w celu obrażenia kogoś sugeruje, że osoba ta jest fanatykiem religijnym gotowym do popełnienia zbrodni w imię swojej religii.);
- Seksualność: du Nutte (=ty dz***o), du Wichser (=ty onanisto), ihr Pädos (=o wy pedofile), Junge geh blasen (=chłopcze, idź zrobić l***ę), ich ficke d e i n e mutter schwester oma (=będę p*****ył twoją matkę, siostrę, babkę);
- Słownictwo skatologiczne: du Stück Scheisse (=ty kawałku gówna), du Pisser (=ty obszczańcu), der Scheiß, den du laberst (=g***o, które bredzisz);
- Ludzka ułomność, choroby, śmierć: du Krüppel (=ty kaleko), du gehörst nach Auschwitz (=twoje miejsce jest w Oświęcimiu), ich hoffe du stirbst (=mam nadzieję, że umrzesz), euer Grab wird meine Toilette (=wasz grób będzie moją toaletą), Ich mache Party an eurem Sterbebett (=zrobię imprezę, gdy będziesz umierał), Geh verrecken Schlampe (=idź zdychać, z***ro);
- Rodzina, pochodzenie: du kleine Eselgeburt (=ty ośli pomioć), du Hurenkind (=ty dziecko k***y), du Inzuchtkind (=ty dziecko z kazirodztwa), du kleines schwules Heimkind (=ty mała gejowska sierota), du Plebe (=ty plebejuszu), Deine Mutter ist die Matratze der ganzen Stadt (=twoja matka jest materacem dla całego miasta)
- Części ciała, wygląd, charakter: du Affenarsch (=ty małpia dupo), du Bastardfotze (=ty bękart c**o), du kleine Analgeburt (=ty porodzie analny)
- Zdolności umysłowe: du behinderter Spast (=ty upośledzony przygłupie), du armer Irrer (=ty biedny szaleńcze), du hirnloses niemand (=jesteś bezmózgim nikim), du Sonderschüler (=ty uczniu szkoły specjalnej), du Intelligenz-Allergiker (=ty alergiku na inteligencję)
- Nałogi: ihr alkoholiker (=wy alkoholicy), ihr drogensüchtigen gewissenlosen Hunde (=wy uzależnione od narkotyków, pozbawione sumienia psy)
- Status finansowy i pieniądze: du Hartz 4 Empfänger (=ty zasiłkobiorco), du Mindestlöhner (=ty najtańsza siła robocza), du 1€ Jobber (=ty pracownikowi za 1€ na godzinę)

- Przestępstwa: ihr Pädos (=wy pedofile), du Volksverräter (=ty zdrajco stanu)
- Nazwy zwierząt: du Affe (=ty małpo), du arme kleine Kanalaratte (=ty mały szczurze kanalizacyjny), du bist ein Parasit (=jesteś pasożytem), du bist ein Hund (=jesteś psem)
- Przynależność polityczna: du kleine Nazi (=ty mała nazistko), du AFD-Hure (=ty k***o z AfD), ihr habt linksversifft Hirne (=macie zaszyfione lewactwem mózgi), du Internet-Nazi (=ty internetowy nazisto), du dreckiger Faschist (=ty brudny faszysto), du Pegida-Affe (=ty małpo z Pegidy), ihr rechten Fotzen (=wy prawackie c**y)

Korpus polski

- Religia: ty pomioe szatana, z was ch*j nie chrześcijanie, ty judasz, ty moherze
- Seksualność: zachowujesz się jak prostytutka intelektualna, ty p***le, twoja kobieta potrzebuje prawdziwego chłopca;
- Słownictwo skatologiczne: ty ob*rańcu, wy g***ojady;
- Ludzka ułomność, choroby, śmierć: I żeby cię tir j**nął; zamiast pierdolić na youtube, zabrałbyś się za zdrapywanie starych z komina w Auschwitz :D, twoja matka pewnie żałuje że cię paszycie nie wyskrobała;
- Rodzina, pochodzenie: pozdrów mamę podziękuj za wczoraj, ty chamie ze wsi, ty ćwierć-polaku, masz plebejskie nazwisko;
- Części ciała, wygląd, charakter: Ja oceniam Twój wygląd jako blacharę, ty tępą p**do, ty c**o;
- Zdolności umysłowe: kolor włosów zobowiązuje; Powiedz, ciężko jest żyć z takim spier***niem umysłowym?; Zauważ, autystyczny chłopcze..., ty Einsteinie, ty debilu, pseudointelekt jak ty, ty bezmózgu;
- Nałogi: wy zapijaczne, znarkotyzowane homo-bydło; pewnie nawąchany siedzisz na youtube i hejtujesz;
- Status finansowy i pieniądze: Widzę że temat zasiłku jest ci znany; z Ciebie nieudacznik na zasiłku;
- Przestępstwa: Życzę Ci brutalnego gwałtu przez stado sfrustrowanych brudasów z Somalii; j***y złodzieju i oszuście;

- Nazwy zwierząt: ty gnidko, ty karaluchu, ty psie, ty kundlu, szczekaj do woli piesku, ty amebo umysłowa;
- Przynależność polityczna: ty przygłupi prawaku, ty faszysto, wy nacjonalistyczne półgłówki, ty lewacki p***le, ty lewacka k***o.

Powyższe wyrazy, wyrażenia i zdania naruszają tabu językowe w celu obrażenia drugiej osoby o odmiennych poglądach politycznych. Osoby obrażające sięgają przy tym do różnych zakresów tematycznych i cechują się wielką kreatywnością w tworzeniu obelg. Można pokusić się również o tezę, że bardziej niż o obrażenie drugiej osoby może chodzić tu o wykreowanie własnej osoby jako autorytetu poprzez okazanie innym swojej wyższości oraz o wyróżnienie się w oczach innych ciętością języka.

ZADANIA DO PRZEMYŚLENIA

1. Zastanów się, czy w ostatnim czasie zdarzyło Ci się złamać tabu językowe? W jakim celu to zrobiłeś/-aś? A może byłeś/-aś świadkiem złamania tabu?
2. Zastanów się, czy w ostatnim czasie uniknąłeś/uniknęłaś złamania tabu językowego? W jaki sposób to zrobiłeś/-aś? Stosując eufemizm czy w inny sposób?
3. Wymień kilka znanych Ci eufemizmów stosowanych w celu uniknięcia bardziej dosadnych wyrazów.
4. Jakie znasz gesty mogące urazić innych w kulturze polskiej lub innej.
5. Czy zdarzyło Ci się ostatnio zobaczyć w Internecie mem lub inny obrazek łamiący tabu?

Przygotowaliśmy także quiz, który może pomóc Ci zastanowić się nad zagadnieniami poruszonymi w podręczniku (quizy znajdziesz również w części tego podręcznika: [Czego się nauczyliśmy](#)).

QUIZ

■ <https://www.baamboozle.com/questions/create/1960867>

LITERATURA

Bonacchi, S. (2013). (Un)höflichkeit. Eine kulturologische Analyse Deutsch – Italienisch – Polnisch. Frankfurt et al.: Lang.

Bonacchi, S. (2014). Scheinbeleidigungen und perfide Komplimente. Kulturologische Bemerkungen zur obliquen Kommunikation in interkultureller Perspektive. W: A. Kątny, K. Lukas, I. Olszewska (red.): Deutsch im Kontakt und im Kontrast. Festschrift für Andrzej Kątny zum 65. Geburtstag (Danziger Beiträge zur Germanistik, Band 48), Frankfurt a.M. et al.: Lang, 341-356.

Bonacchi, S. (2016). Das Prädikationspotenzial von Schreckbildern – am Beispiel von Bildern in der Islam-Debatte. W: Akten des XIII. Internationalen Germanistenkongresses Shanghai 2015; Teil: Band 3. unter Mitarbeit von S. Bonacchi, G. Horan, S. Hauser, M. F. Albert, I. H. Warnke, B. Spillner / Internationale Vereinigung für Germanistik: Publikationen der Internationalen Vereinigung für Germanistik (IVG) Band 22, Frankfurt a.M. et al.: Lang, 285-290.

Bonacchi, S. (2017). Sprachliche Aggression beschreiben, verstehen und erklären. Theorie und Methodologie einer sprachbezogenen Aggressionsforschung. W: S. Bonacchi (red.): Verbale Aggression. Multidisziplinäre Zugänge zur verletzenden Macht der Sprache. Berlin et al.: De Gruyter, 3-31.

Bonacchi, S., Andreeva, B. (2017). Aggressiv oder supportiv? Phonetische Disambiguierung von mock impoliteness (Banter-Äußerungen) im Vergleich Deutsch-Polnisch. W: S. Bonacchi (red.): Verbale Aggression. Multidisziplinäre Zugänge zur verletzenden Macht der Sprache. Berlin: De Gruyter, 123-144.

Dąbrowska, A. (2008). Zmiany obszarów podlegających tabu we współczesnej kulturze. W: Język a kultura. Tom 20/2008, 173-196.

Gauger, H.-M. (2012). Das Feuchte und das Schmutzige. Kleine Linguistik der vulgären Sprache. München: C.H. Beck.

Gottberg, J. von (2010). Skandalisierung, Empörung, Konsequenzen. Medien und Tabus. W: Freiwillige Selbstkontrolle Fernsehen (FSH): tv diskurs. Tabus. Kulturell gesetzt, medial verhandelt, 14, 4/10. Berlin 2010, 18-23.

Kiklewicz, A. (2016). Tabu: aspekty pragmatyczne. W: Zeszyty Prasoznawcze, 2016, 59, 3 (227), 489-511.

Limberg, H. (2008). Threats in conflict talk: Impoliteness and manipulation. W: D. Bousefield & M. A. Locher (red.): Impoliteness in Language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice. Language, Power & Social Process 21. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 155-179.

Luhmann, N. (2003). Macht. Lucius & Lucius: Stuttgart.

Marx, K. (2017). „Doing aggressive 2.0”. Gibt es ein genderspezifisches sprachliches Aggressionsverhalten in der Social-Media-Kommunikation? W: S. Bonacchi (red.): Verbale Aggression. Multidisziplinäre Zugänge zur verletzenden Macht der Sprache. Berlin et al.: De Gruyter, 331-355.

Rehbein, J. (1977). Komplexes Handeln. Elemente zur Handlungstheorie der Sprache. Stuttgart: Metzler.

Schlobinski, P., Tewes, M. (2007). Sprache und Gewalt. Einführung in das Themenheft. W: Der Deutschunterricht, 59 (2007) 5, Landesinstitut für Schule: Soest, 2-10.

Technau, B. (2018). Beleidigungswörter. Die Semantik und Pragmatik pejorativer Personenbezeichnungen. Berlin et al.: De Gruyter.

Thielemann, N. (2010). Untersuchungen zum weiblichen Diskussionsstil am Beispiel von Gesprächen russischer, ukrainischer und polnischer InteraktionspartnerInnen. München et al.: Sagner.

Topczewska, U. (2017). Was sind aggressive Sprechakte? Zu Theorie und Methodologie von pragmalinguistischen Untersuchungen zur verbalen Aggression. W: S. Bonacchi (red.): Verbale Aggression. Multidisziplinäre Zugänge zur verletzenden Macht der Sprache. Berlin et al.: De Gruyter, 35-50.

Wierzbicka, A. (1999). Akty i gatunki mowy w różnych językach i kulturach. W: Język, umysł, kultura. Warszawa, 228-269.

Schröder, H. (2003). Tabu. W: A. Wierlacher & A. Bogner (red.): Handbuch interkulturelle Germanistik. Stuttgart: Metzler, 307-315.

Kamila Miłkowska-Samul

CZEŚĆ CYBER KARLICO! – ABLEIZM I AGRESJA WOBEC OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

W tym rozdziale zajmiemy się zjawiskiem agresji w kontekście osób z niepełnosprawnością lub niepełnosprawnościami.

ZASTANÓW SIĘ

Zanim przejdziemy do omówienia tego tematu, zapraszamy Cię do zastanowienia się nad poniższymi kwestiami:

1. Jak sądzisz: czy osoby z niepełnosprawnością spotykają się z agresją? Jakiego rodzaju? Czy znasz jakieś przykłady?
2. Po co o tym mówić? Czy temat niepełnosprawności mnie w ogóle dotyczy? Czy agresja wobec osób z niepełnosprawnością mnie dotyczy?

CZYM JEST NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ?

Odpowiedź na pytanie, czym jest niepełnosprawność, nie jest łatwym zadaniem: nie istnieje jedna jej definicja, a formy, jakie może przybrać, są bardzo zróżnicowane.

Myśląc stereotypowo, gdy słyszymy wyrażenie „osoba z niepełnosprawnością”, zapewne widzimy przed oczami osobę poruszającą się na wózku.

Taki obraz niepełnosprawności utrwalają między innymi różnego rodzaju znaki stosowane w przestrzeni publicznej, np. dla oznaczenia miejsca parkingowego.

Pamiętajmy jednak, że niepełnosprawność nie musi odnosić się wyłącznie do sfery ruchowej, może dotyczyć zaburzeń rozwoju intelektualnego, zaburzeń psychicznych czy chorób przewlekłych. Może, ale nie musi być widoczna dla otoczenia.

Co więcej, niepełnosprawność nie odnosi się wyłącznie do sytuacji stałego, trwałego ograniczenia sprawności fizycznej, intelektualnej czy psychicznej. Może występować okresowo i właśnie wtedy uniemożliwiać jednostce pełny udział w życiu społecznym.

Ważnym dokumentem pozwalającym na lepsze zrozumienie, czym jest niepełnosprawność, jest [Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych](#), która została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 13 grudnia 2006 r. i ratyfikowana przez Polskę w 2012 r.

W Konwencji tej przyjęto tzw. społeczny model niepełnosprawności, według którego nie jest ona widziana w kategoriach medycznych jako wada, brak, utrata sprawności, charakteryzująca daną osobę, lecz jako zjawisko o charakterze społecznym, będące rezultatem nieodpowiedniego traktowania osób z niepełnosprawnościami przez otoczenie społeczne. W tym ujęciu niepełnosprawność nie ma charakteru biologicznego defektu, lecz powstaje w momencie zetknięcia z różnymi barierami, które utrudniają albo wręcz uniemożliwiają funkcjonowanie osobom z niepełnosprawnościami jako pełnoprawnym członkom społeczeństwa.

Należy zwrócić szczególną uwagę na to, jakiego rodzaju przesunięcie w pojmowaniu niepełnosprawności następuje w tym modelu społecznym: to nie ograniczenia jednostki, trwałe lub czasowe, fizyczne, intelektualne czy psychiczne stanowią o niepełnosprawności, a ograniczenia społeczeństwa, jego nieprzystosowanie decydują o tym, że niektórzy jego członkowie nie mają możliwości pełnego, równego uczestnictwa w życiu społecznym.

ZASTANÓW SIĘ

1. Jakiego rodzaju przeszkody napotykają osoby z niepełnosprawnościami w życiu codziennym? Co utrudnia im pełnoprawne funkcjonowanie na wszystkich polach życia osobistego i społecznego?
2. Jeśli masz taką możliwość, zapytaj o to znaną Ci osobę z niepełnosprawnością.

DYSKRYMINACJA ZE WZGLĘDU NA NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ

Naturalnie lista barier i trudności, z którymi mierzą się osoby z niepełnośprawnosćmi jest długa i różnorodna. Niepełnosprawnosć powstaje chociażby w zderzeniu z barierami architektonicznymi, urbanistycznymi, technologicznymi: schodkami przy wejściu do urzędu, niedziałającą platformą dla wózków w autobusie, zbyt ciasną toaletą, brakiem informacji dźwiękowej w przestrzeni publicznej czy napisów informacyjnych w języku Braille'a.

Istnieją również bariery systemowe, tzn. takie rozwiązania prawne i instytucjonalne, które nie umożliwiają osobom z niepełnosprawnosćmi takiego samego funkcjonowania w społeczeństwie. Przykładem mogą tu być bariery na rynku pracy, brak rozwiązań sprzyjających aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnosćmi i zapobiegających ich wykluczeniu.

Jednak nie wszystkie bariery mają taki namacalny czy praktyczny charakter. Część z nich wynika z uprzedzeń, błędnych, stereotypowych wyobrażeń na temat niepełnosprawnosć, które wpływają na sytuację osób z niepełnosprawnosć i ich pozycję w społeczeństwie.

Wszystkie wymienione wyżej czynniki przyczyniają się do gorszej sytuacji osób z niepełnosprawnosćmi względem innych członków społeczeństwa, ich stygmatyzowania i marginalizowania. To zjawisko nosi nazwę ableizmu, a więc dyskryminacji ze względu na niepełnosprawnosć. Słowo „ableizm” wywodzi się od łacińskiego „habilem, habilis” (przymiotnik odczasownikowy od „habere” w znaczeniu „mieć”, „trzymać”) poprzez starofrancuski wyraz „(h)able” w znaczeniu „zdolny, zwinny”. Sufiks -izm pełni tu funkcję analogiczną do tej, jak w słowach rasizm, [seksizm](#) itd. Sufiks ten nie jest tu neutralny, lecz niesie znaczenie dyskryminacji, uprzedzenia ze względu na odmienność.

JAK OBJAWIA SIĘ ABLEIZM?

Ableizm może przyjąć różne formy, jak widać w powyższych przykładach barier, w tym nawet agresji fizycznej. Może to być bicie, przemoc seksualna, ale także zachowania takie jak położenie swoich rzeczy na czyimś wózku czy przestawienie osoby na wózku bez pytania jej o zgodę.

Równie ważnym obszarem, zwłaszcza dlatego, że możemy sami go bezpośrednio kształtować poprzez dobre praktyki, jest komunikacja.

Ableizm bowiem objawia się też w znaczącym stopniu w sferze werbalnej. Mogą to być szkodliwe żarty, niefortunne sformułowania, ale i agresja werbalna w Internecie, czyli cyberbullying (por. rozdz. [Nękanie i molestowanie w szkole, w miejscu pracy i w internecie, czyli stalking, harassment, \(cyber\)mobbing, hejting](#)).

PRZYKŁAD

Obejrzyj film dostępny tu <https://www.youtube.com/watch?v=-ZKfcf3PSvo>. Bohaterką jest Ilaria Bidini, osoba z niepełnosprawnością i youtuberka, która na co dzień mierzy się z agresją werbalną ze strony internautów. W tym wideo odczytuje niektóre komentarze pełne ataków werbalnych, z którymi się spotkała w Internecie. Do czego odnoszą się te ataki?

Kanał YouTube Ilarii Bidini o nazwie Mitsu851 – *Un canale contro i pregiudizi* znajdziesz tu: <https://www.youtube.com/channel/UCNbdIOU-7cWdmn6f-Bw14E9Q/>.

Oto przykład ataków werbalnych na youtuberkę:

Ciao Cyber nana – Così ti chiamiamo ad Arezzo – ma lo vedi quanto fai schifo? Tu sei il mostro di Arezzo. (...) Sei la miss Toscana della bruttezza e della deformità, sei un cesso inutile	Cześć Cyber karlico – tak cię nazywamy w Arezzo – ty widzisz, jak bardzo jesteś obrzydliwa? Jesteś potworem z Arezzo (...). Jesteś miss Toskanii w brzydocie i deformacji, jesteś bezużytecznym brzydactwem
Dio mio, vestita fai pena, chissà nuda, farai schifo. Strana, schifosa (...)	Boże mój, w ubraniu wyglądasz żałośnie, ciekawe jak wyglądasz rozebrana, zapewne wyglądasz obrzydliwie. Dziwna, obrzydliwa (...)

Widać wyraźnie, że agresorzy skupiają się na odmienności: atakują youtuberkę ze względu na jej niepełnosprawność: inny wygląd fizyczny, niski wzrost. Ta inność jest wartościowana negatywnie i wywołuje obelgi o dużej sile ekspresywnej: kobieta jest obrażana poprzez dehumanizujące określenia, negatywne epitety, wykluczenie ze społeczności.

ABLEIZM, KTÓREGO NIE WIDĄĆ NA PIERWSZY RZUT OKA

Przykład Ilarii Bidini nie budzi wątpliwości. Jednak w codziennej komunikacji bardzo często spotykamy się (albo sami używamy) ze sformułowaniami, które przyczyniają się do utrwalania dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami.

Najczęściej robimy to nieświadomie, powielając bezrefleksyjnie pewne utrwalone w języku wyrażenia.

ZASTANÓW SIĘ

Czy zdarzyło Ci się usłyszeć lub użyć sformułowania jak: Zwariowałeś? Jak to nie widzisz, ślepy jesteś? Nie słyszałeś, co powiedziałem? Jesteś głucha?!? W jakim celu używamy tego typu odniesień do różnych rodzajów niepełnosprawności?

OBELGA WYKORZYSTUJĄCA ODNIESIENIE DO NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI TO ABLEIZM

Gdy się nad tym zastanowimy, odkryjemy w języku wiele sformułowań używanych jako obelgi, których siła znieważająca zasadza się na odwołaniu do niepełnosprawności. Niepełnosprawność jest odgórnie widziana jako coś negatywnego, co może być podstawą do stworzenia wyrażenia obraźliwego.

Na przykładach zaczerpniętych z języka włoskiego i włoskich mediów społecznościowych zobaczmy, jakie typy niepełnosprawności i w jaki sposób są wykorzystywane jako baza do stworzenia obelgi.

Dużą grupę stanowią obelgi odwołujące się do niepełnosprawności fizycznej:

- cieco (ślepy), sordo (głuchy)

Solo un cieco o un cretino può gioire dinanzi al baratro	Tylko ślepiec lub kretyn może się cieszyć nad przepaścią
--	--

- handicappato (niepełnosprawny)

ARGOMENTARE è solo perdere tempo (...) io di tempo da perdere con gli HANDICAPPATI non ne ho	DYSKUTOWANIE to tylko strata czasu, (...) nie mam czasu na marnowanie go na NIEPEŁNOSPRAWNYCH.
--	--

Kolejny obszar to obelgi odwołujące się do niepełnosprawności intelektualnej:

- demente (demencyjny/idiota/głupiec/świr)

Ma sparisci te demente	Spadaj ty głupcze/świrze
Sei un ignorante colossale, un povero demente	Jesteś kolosalnym ignorantem, biednym obłąkanym

- down (osoba z zespołem Downa)

Sei veramente un down	Naprawdę jesteś downem
-----------------------	------------------------

Nie brakuje też odniesień do chorób i zaburzeń psychicznych:

- pazzo/matto (szalony)

tu sei pazzo	jesteś szalony
--------------	----------------

- cerebroleso (z uszkodzeniami mózgu)

Ma come ti sei permesso, cerebroleso che vieni fuori da chissà dove	Jak śmiesz, ty człowieku z uszkodzonym mózgiem nie wiadomo skąd
Stai zitto cerebroleso!	Zamknij się, uszkodzony mózgu!

- mongoloide (osoba z zespołem Downa)

caspita che mongoloide con la faccia normale	co to za mongoloid o normalnej twarzy
Solo un mongoloide può votare per la destra	Tylko mongoł może głosować na prawicę

- ritardato (opóźniony w rozwoju)

Francesco lascia perdere, sono un branco di ritardati lobotomizzati	Francesco daj spokój, to banda niedorozwiniętych lobotomików
PERKE SEI UN RITARDATO, NABBO, LAMER, E ANKE MOLTO SCARSO	BO TY JESTEŚ OPÓŹNIONY W ROZWOJU, NIUB, LAMER, I DO TEGO BEZNADZIEJNY

- imbecille (imbecyl)

sei solo un imbecille ritardato	jesteś tylko niedorozwiniętym kretyńcem
---------------------------------	---

Zdarzają się często również wypowiedzi mające pozornie formę porad, podczas gdy w rzeczywistości nie są wyrazem troski, lecz sposobem, by obrazić rozmówcę, np.:

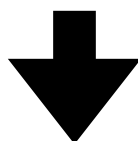
Fatti curare...malato di mente!!	Idź się leczyć... umysłowo chory!!!
Ricoverati in un reparto di psichiatria e vedi se ci sono margini di miglioramento per il tuo cervello. Sicuramente ne dubito.	Idź na oddział psychiatryczny i sprawdź, czy w twoim mózgu jest jeszcze miejsce na poprawę. Szczególnie w to wątpię.

AGRESJA WERBALNA I ABLEIZM. JAK TO DZIAŁA?

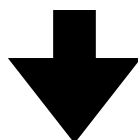
Zastanówmy się, w jaki sposób agresja werbalna wykorzystuje i utrwała ableizm. Ten mechanizm wygląda pokrótce tak:

niepełnosprawność jest uważana za coś patologicznego, wstydliviego,

ma negatywne konotacje

niepełnosprawność jest użyta jako obelga

używanie takich obelg utrwała tę negatywną wizję niepełnosprawności, stygmatyzuje i marginalizuje osoby z niepełnosprawnością

Jak widzimy, agresja werbalna może mieć miejsce także wtedy, gdy nie ma bezpośredniego ataku na osobę z niepełnosprawnością. Mamy tu do czynienia z błędnym kołem: agresja wykorzystuje i powiela istniejące w języku wyrażenia negatywnie wartościujące niepełnosprawność i poprzez wykorzystanie ich do obrażania innych wzmacnia tylko ich stygmatyzujący wydźwięk. W ten sposób utrwalane są stereotypowe, krzywdzące wyobrażenia na temat niepełnosprawności, które nie są po prostu sytuacją, doświadczeniem danej osoby, ale poprzez takie użycie niepełnosprawność widziana jest jako coś obraźliwego, jako podstawa do zdyskredytowania drugiej osoby.

ZASTANÓW SIĘ

Czy tego typu zjawiska istnieją też w języku polskim (angielskim, itd.)?

Tak, język włoski nie jest tu niechlubnym wyjątkiem. Również w innych językach odnajdziemy podobne, utrwalone sformułowania, które dyskryminują osoby z niepełnosprawnościami, ukazują je jako inne, gorsze.

W języku polskim wciąż w powszechnym użyciu są wyrażenia takie jak:

→ debil, idiota, kretyn, wariat, nienormalny, niedorozwój, kaleka, upośledzony

Nie są one neutralne, w negatywny sposób wartościują niepełnosprawność i osoby z niepełnosprawnościami, a używane na co dzień tylko utrwalają ich negatywny obraz i spychają na margines społeczeństwa.

Jak możemy walczyć z agresją werbalną wobec osób z niepełnosprawnościami?

TROSKA O JĘZYK, KTÓREGO UŻYWAMY TROSKĄ O OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Nie ulega wątpliwości, iż język ma wpływ na to, jak postrzegamy rzeczywistość. Kształtuje on nasz system wartości, relacje społeczne, wyobrażenia o świecie. To, jak mówimy, przekłada się na to, jak myślimy i, w efekcie, jak działamy. Dlatego też każdy użytkownik języka powinien posługiwać się nim świadomie, z namysłem, zadając sobie pytania o konsekwencje użycia określonych słów.

Chodzi tu zarówno o bezpośrednią agresję werbalną, jak i o te sformułowania, które pośrednio przyczyniają się do podsycania stereotypów i uprzedzeń dotyczących niepełnosprawności. Nawet jeśli bez złej woli, z przyzwyczajenia, stosujemy język pełen stygmatyzujących obrazów niepełnosprawności, to i tak przyczyniamy się do uruchamiania i utrwalania mechanizmów ableistycznych.

SPRAWDŹ, CZY PAMIĘTASZ

1. Niepełnosprawność może dotyczyć tylko trwałego ograniczenia sprawności fizycznej. (TAK czy NIE?)
2. Społeczny model niepełnosprawności zakłada, że niepełnosprawność jest widziana głównie w kategoriach medycznych. (TAK czy NIE?)
3. Ableizm to termin oznaczający wsparcie dla osób z niepełnosprawnościami. (TAK czy NIE?)

4. Język używany wobec osób z niepełnosprawnościami ma wpływ na ich postrzeganie i relacje społeczne.
5. Agresja werbalna wykorzystuje istniejące w języku wyrażenia negatywnie wartościujące niepełnosprawność.

Przygotowaliśmy quiz, który pomoże Ci zastanowić się (quizy znajdziesz również w części tego podręcznika: [Czego się nauczyliśmy](#)):

QUIZ

■ <https://create.kahoot.it/details/32b0e9a7-65d3-473f-86e3-87f7b00b76df>

LITERATURA

Barnes C. (2012). The social model of disability: Valuable or irrelevant? W: N. Watson, A. Roulstone, C. Thomas (red.): Handbook of disability studies. London: Routledge.

Miłkowska-Samul, K. (2023). Ableizm w dyskursie politycznym: o inwektywach odwołujących się do niepełnosprawności w komunikacji w mediach społecznościowych. W: U. Patocka-Sigłowy, M. Noińska (red.): Język, polityka, ideologia, t. 2, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Pamuła, N., Szarota, M., Usiekiewicz, M. (2018). Nic o nas bez nas. W: Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis/ Studia de Cultura, 10(252), 4-12.

Podgórska-Jachnik, D. (2013). Deprecjacja osób z niepełnosprawnością w dyskursie publicznym za pośrednictwem mediów. W: Z. Gajdzica (red.): Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni publicznej. Kraków: Impuls, 65-110.

Woynarowska, A. (2020). Dyskursywne konstrukcje niepełnosprawności. Dyskurs jako narzędzie dominacji, wykluczenia, emancypacji i kreowania tożsamości osób z niepełnosprawnością. W: G. Całek, J. Niedbalski, D. Żuchowska-Skiba (red.): Jak badać zjawisko niepełnosprawności: szanse i zagrożenia założeń teoretycznych i metodologicznych studiów nad niepełnosprawnością. Łódź: WUL, 37-54.

Mariusz Mela

TYCH ZWIERZĄT NIE MOŻNA NAZWAĆ LUDŹMI! – HATE SPEECH, CZYLI MOWA NIENAWIŚCI

W tym rozdziale omówimy zagadnienie mowy nienawiści. Jest to jeden z przejawów agresji językowej. O ile w przypadku tematów poruszanych w pozostałych rozdziałach skupiliśmy się na agresji wymierzonej w jednostki, to w przypadku mowy nienawiści obiektem agresji są grupy ludzi (mniejszości etniczne, religijne, seksualne i in.), zaś agresja w początkowych fazach ma charakter werbalny, zanim zamieni się w agresję fizyczną.

POCHODZENIE WYRAŻENIA „HATE SPEECH”

Wyrażenie „hate speech”, czyli *mowa nienawiści*, ma swoje początki w komentarzu do pierwszej poprawki konstytucji Stanów Zjednoczonych. Wyrażenie to stanowi przeciwwagę do zapisanej w pierwszym artykule tejże konstytucji *wolności słowa* („freedom of speech”), będącej fundamentalnym prawem obywatelskim. We wspomnianym komentarzu „hate speech” (*mowa nienawiści*) definiowana jest następująco: „hate speech – bigoted speech about particular races, religions, sexual orientations, and the like” (Stone, Volokh, n.d.), a zatem definiowana jest jako wypowiedzi noszące znamiona fanatyzmu i odnoszące się do konkretnych ras, religii, orientacji seksualnych itp. Ta definicja wydaje się jednak niepełna, m. in. dlatego że konstytucja amerykańska nie definiuje, czym jest *wolność słowa*, a w niektórych przypadkach akty słownej nienawiści traktowane są właśnie jako wyraz prawa jednostki do wolności słowa.

CZYM JEST MOWA NIENAWIŚCI?

Pierwszą oznaką tego, jak w danym społeczeństwie postrzegana jest dana grupa lub jak należy ją postrzegać, są różnego rodzaju pozytywne, negatywne i neutralne określenia. Mogą one wyrażać sympatię lub antypatię wobec danej grupy, a użycie któregoś z nich stanowi wyraz własnej oceny tejże grupy.

My skupimy się na określeniach negatywnych wyrażających agresję wobec grup etnicznych. Ponadto postaramy się zdefiniować, czym jest mowa

nienawiści, podać przykłady etnofaulizmów (por. rozdz. [Do tych arabusów to trzeba strzelać, a nie ich wpuszczać! – etnofaulizmy czyli etnonimy pejoratywne](#)), czyli wyrażeń mających charakter mowy nienawiści ze względu na pochodzenie etniczne, oraz przykłady sytuacji, gdy mowa nienawiści nie jest traktowana jako taka. W niniejszym rozdziale nawiążemy do cytowanej powyżej definicji i zdefiniujemy mowę nienawiści jako akty agresji językowej skierowane przeciwko jednostkom lub grupom ze względu na wyróżniające je cechy, takie jak pochodzenie etniczne, religia, orientacja seksualna, tożsamość płciowa, niepełnosprawność i in.

Dokonując aktów mowy nienawiści nawołujemy do przemocy wobec danej grupy odmiennej od naszej. Mowa nienawiści to jednak zjawisko złożone i podatne na manipulację. Jeśli na przykład ktoś pisze lub mówi „Uchodźcy to terroryści”, to dokonuje oceny tejże grupy poprzez skrót myślowy zdania „Uważam, że uchodźcy to terroryści”. Nie wypowiadając zdania „uważam, że” osoba ta nadaje swojej wypowiedzi charakter prawdy uniwersalnej, a nie własnej opinii, która prawdopodobnie oparta jest bardziej na stereotypach niż osobistych doświadczeniach. Celem przyświecającym takiej osobie jest nawoływanie do przemocy wobec tej grupy. Jest to poważny problem społeczny, ponieważ mowa nienawiści „zatrzuca” debatę publiczną oraz rozbudza i utrwała stereotypy w społeczeństwie.

KATEGORIE MOWY NIENAWIŚCI

Przyjrzyjmy się, jakimi określeniami nazywani są uchodźcy w specjalnie zebranym korpusie komentarzy internetowych w j. niemieckim i polskim pod filmami pro- i anty-uchodźczymi zamieszczonymi na portalu YouTube. Można je podzielić na trzy grupy:

1. W pierwszej grupie uchodźcy porównywani są do zwierząt i są to często zwierzęta przenoszące choroby lub niebezpieczne. Uchodźcom zatem odmawia się statusu człowieka. Odczłowieczenie danej osoby lub grupy, a więc pozbawienie jej cech ludzkich, takich jak uczucia czy wartości moralne, jest jednym z mechanizmów mowy nienawiści. W ten sposób osoba wypowiadająca te określenia utwierdza się w przekonaniu, że nie należy okazywać ludzkich uczuć wobec danej osoby bądź grupy, ponieważ nie chodzi w tym przypadku o bliźnich, lecz o zwierzęta. Osoba ta usprawiedliwia również w ten sposób swoje ewentualne konkretne działania wymierzone przeciwko danej grupie. Przykłady:

diese Ratten (=te szczury), Schmarotzer (=pasożyty), Dreckschweine (=brudne świnie), Raubtiere (=drapieżniki).

2. Druga grupa podobna jest do poprzedniej w tym sensie, że postrzegamy daną grupę jako będącą niżej w rozwoju cywilizacyjnym od naszej. Tym samym nie przystaje ona do naszego kręgu kulturowego i nie ma dla niej miejsca wśród nas. Przykłady:

Barbaren (=barbarzyńcy), Gesindel (=hołota), Kammeltreiber (=poganiacze wielbłądów), unzivilisiertes Dreckspack (=niecywilizowana banda brudasów);

3. W trzeciej grupie wyrazów obraźliwych znalazły się wyrazy sugerujące nieszczerze zamiary uchodźców: przybywają oni do naszych krajów, żeby gwałcić, mordować i grabić, a przestępcy, jak wiadomo, nie zasługują na współczucie. Przykłady:

Fakeasylanten (=fałszywi azylanci), Bombenleger (=podkładacze bomb), Vergewaltiger (=gwałciciele), Kopfab Schneider (=odcinacze głów), Terroristen (=terroryści), Wirtschaftsflüchtlinge (=uchodźcy gospodarczy).

Wypowiadając powyższe wyrazy, dokonujemy podziału na dwie grupy: „my” i „oni” i nie znajdujemy przy tym punktów stykowych. „Oni” to nie ludzie, lecz zwierzęta, rzeczy, przestępcy, niezdolni lub niechętni do okazywania ludzkich cech. Zapominamy przy tym, że każda grupa składa się z jednostek, z których każda kieruje się swoim własnym kanonem wartości i ma swoje uczucia, tożsame z naszymi. Osoba stosująca mowę nienawiści wzywa innych do zsolidaryzowania się przeciwko docelowej grupie, wywołując jednocześnie zbiorowy strach i panikę.

Użycie obraźliwych określeń w stosunku do osoby lub grupy to jedna z form realizacji mowy nienawiści. Częściej mamy z nią do czynienia na płaszczyźnie zdania niż pojedynczych wyrazów. Przyjrzyjmy się zdaniom z wyżej wymienionego korpusu, odnoszącym się do uchodźców:

1. Der ISLAM gehört ausgerottet mit STUMPF und STIEL. (=Islam należy wy-rwać z korzeniami)
2. Islam ist schlimmer als Fußpilz der geht nämlich nicht mehr so leicht weg (=Islam jest gorszy od grzybicy, bo nie da się go tak łatwo usunąć)
3. Weg mit dem Abschaum! Die bringen nur Gewalt, Armut und Krankheiten ins Land! (=Precz z tymi wyrzutkami! Oni przyniosą tylko przemoc, biedę i choroby do kraju!)

4. Ich würde mir wünschen, dass Menschen wie du auf offener Straße erhängt würden. (=Chciałbym, żeby ludzie tacy jak ty byli wieszani publicznie na ulicy)
5. So was gehört getreten, gefoltert, geschlagen und vergast (=Coś takiego trzeba skopać, torturować, pobić i zagazować)
6. Ach kommt Ladies, so schlimm wirds schon nicht gewesen sein in Köln! Schließlich rennt ihr immer noch auf die Bahnhöfe Deutschlands und brüllt voller Inbrunst „Refugees welcome“. (=Ach, proszę was panie, tak źle chyba nie było w Kolonii?! W końcu nadal biegacie na niemieckie dworce i wykrzykujecie „refugees welcome”.)
7. Bin mal gespannt, wann hier in Deutschland die ganzen Anders Behring Breivik's aufstehen? (=Jestem ciekaw, kiedy w Niemczech pojawią się nowi Andersi Breivicy.)

Zdania 1-5 to jawne nawoływanie do przemocy. Mówimy w tej sytuacji o mowie nienawiści wyrażanej bezpośrednio. Może ona jednak być wyrażana w sposób zawołowany (implicytna mowa nienawiści), a więc w sposób pośredni – tak jak w zdaniach 6-7. Żeby je zrozumieć, należy znać ich kontekst, ponieważ mowa nienawiści zawsze osadzona jest w kontekście. Zdanie 6 nawiązuje mianowicie do wydarzeń z Nocy Sylwestrowej 31 grudnia 2015, kiedy w Kolonii doszło do napaści na tle seksualnym na kobiety ze strony uchodźców. Natomiast zdanie 7 odnosi się do strzelaniny dokonanej 22 lipca 2011 r. przez prawicowego ekstremistę Andersa Breivika na wyspie Utoya.

Poniżej znajduje się kilka przykładów mowy nienawiści w języku włoskim z roku 2019 związane z kryzysem migracyjnym z krajów Afryki Północnej do Włoch. Widoczne są w nich te same mechanizmy odczłowieczenia uchodźców:

1. Ma perché ce li continuiamo a tenere in casa 'ste bestie?!? (=Ale wciąż trzymamy u siebie te zwierzęta?!?)
2. A: Scimmia schifosa!!! (=Obrzydliwa małpa!!!)
- B: Non offendere le scimmie per favore :-))) (=Nie obrażaj proszę małp.)

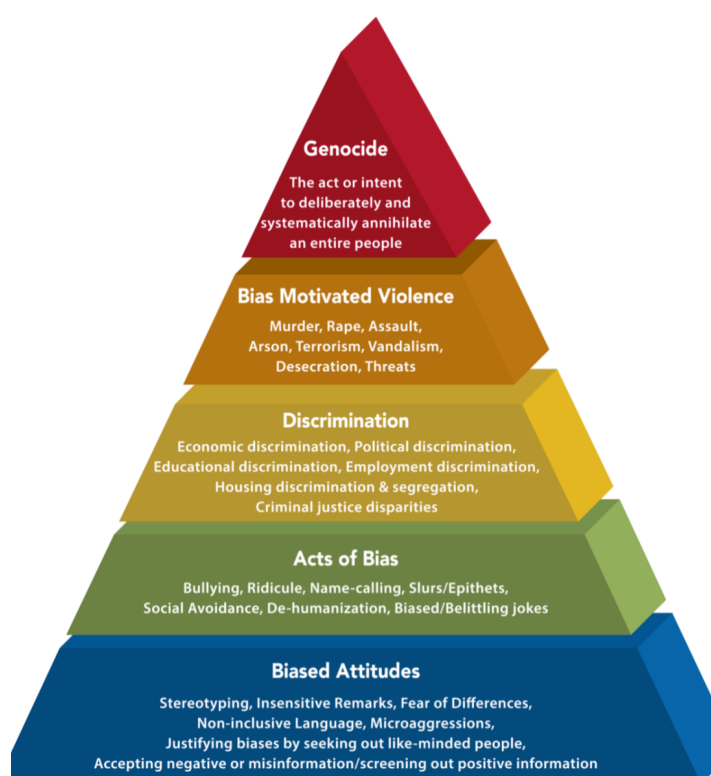
Przeanalizuj poniższe przykłady ze wspomnianego korpusu polskiego i zastanów się, na czym opiera się w nich mechanizm mowy nienawiści:

1. J***ć wszawych brudasów i pasożytów

2. Zamknąć granice za pomocą muru wysokiego aż do nieba, żeby te obrzydliwe szczury nie mogły się przedrzeć do naszej kultury!!!
3. Też nienawidzę tych arabów „uchodźców”. Bo to nie są uchodźcy tylko broń etniczna.
4. Te zwierzęta nie można nazwać ludźmi
5. Nie chcę w swoim kraju j*****ch terrorystów i gwałcicieli.
6. Stanowcze nie dla albańskich psów!!!
7. Nie chcemy żadnych nachodźców!!! (=najeżdźca+uchodźca, przypis autora)

PIRAMIDA NIENAWIŚCI

To, jakie konsekwencje może mieć *mowa nienawiści*, można zilustrować graficznie. Spójrzcie na poniższy diagram. Jest to tak zwana „piramida nienawiści” opracowana przez żydowsko-amerykańską organizację Anti-Defamation League (Liga przeciw zniesławieniom). Należy ją analizować od dołu do góry: Początkowo mamy do czynienia z uprzedzeniami wobec danej osoby bądź grupy. Mogą one mieć postać stereotypów, nietaktownych komentarzy, rozpowszechniania dezinformacji. Uprzedzenia te materializują się w formie przemocy werbalnej lub fizycznej i przejawiają się w wyśmiewaniu, gnębieniu, wykluczaniu, odczłowieczaniu, przezywaniu, rozpowszechnianiu żartów umniejszających wartości danej grupy. Następnie dochodzi do dyskryminacji ekonomicznej, politycznej, pracowniczej, mieszkaniowej, prawnej. Dyskryminacja następnie przeradza się w przemoc motywowaną uprzedzeniami, a więc w akty mordów, gwałtów, napaści, terroryzmu i in. Etapem kulminacyjnym, do którego może doprowadzić mowa nienawiści, to ludobójstwo. Poniżej mamy model piramida nienawiści (Pyramide of Hate, Anti-Defamation League, Shoah Foundation Institute California):

Obraz 12. Piramida nienawiści wg Anti-Defamation League, 2018, [pyramid-of-hate.pdf \(adl.org\)](http://pyramid-of-hate.pdf(adl.org))

KIEDY KOŃCZY SIĘ WOLNOŚĆ SŁOWA A ZACZYNA MOWA NIENAWIŚCI?

Jak wspomnieliśmy na początku tego rozdziału, mowa nienawiści lub język niepoprawny politycznie mogą być także traktowane jako przejaw wolności słowa. Ma to szczególnie miejsce, gdy obraźliwe wyrazy, zdania lub elementy niewerbalne (obrazy, symbole) stosowane są w celach humorystycznych, takich jak satyra polityczna, lub w celu sprowokowania dyskusji na jakiś palący problem. Jako taka została potraktowana akcja niemieckiej organizacji PEGIDA (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes, pl. Patriotyczni Europejczycy przeciw Islamizacji Zachodu), podczas której niesiono szubienice z napisem „Rezerwacja na nazwisko Merkel”. Gdzie indziej możemy dowiedzieć się o niepokojach pewnej dziennikarki, że z powodu wszechobecnej poprawności politycznej następnym razem zamiast zamówić kotlet po cygańsku będzie musiała zamówić „kotlet po romsku i Sinti”: *Das nächste Mal in der Kneipe werde ich mir ein „Sinti-und-Roma“-Schnitzel bestellen.* (cicero, 20.01.2013). Takie użycie języka niepoprawnego politycznie w charakterze satyry politycznej lub w celach humorystycznych

może stanowić jedynie zasłonę dymną dla prawdziwych intencji jej twórców i może mieć równie poważne konsekwencje.

Powyższe rozmyślenia przedstawiają obraz mowy nienawiści jako czegoś, co zaczyna się od pozornie nieszkodliwych stereotypów i może przerodzić się w realną przemoc słowną lub fizyczną. Nie należy ich zatem bagatelizować, lecz należy reagować na wszelkie ich przejawy i nauczyć się odróżniać opinie od faktów na temat osób bądź grup.

ZADANIA DO PRZEMYŚLENIA

1. Jakie mniejszości mogą stać się obiektem mowy nienawiści?
2. Jakie mechanizmy językowe są stosowane, aby „odczłowieczyć” grupy ludzi.
3. Na podstawie piramidy nienawiści opisz mechanizm przeradzania się uprzedzeń w czynną przemoc słowną i/lub fizyczną.
4. W jakich sytuacjach język niepoprawny politycznie, mający często znamiona mowy nienawiści, nie podlega ściganiu przez prawo?
5. Znajdź przykłady mowy nienawiści ubranej w satyrę bądź humor (np. w formie memów).

LITERATURA

Czachur, W., Smykała, M. (2020). Hassrede und Diskurskritik. Kontrastive Analyse der Mediendiskurse über Migration in Polen und in Deutschland zu Beginn der Flüchtlingskrise in Europa. W: J. Makowski (red.): Hassrede – ein multidimensionales Phänomen im interdisziplinären Vergleich. Łódź: WUŁ, 89-109.

Meibauer, J. (2017). „Um den Schädling zu vernichten” Propaganda, Hass, Humor und Metapher im Kindersachbuch: „Die Kartoffelkäferfibel” (1935) und „Karl Kahlfraß und sein Lieschen” (1952). W: S. Bonacchi, (red.): Verbale Aggression. Multidisziplinäre Zugänge zur verletzenden Macht der Sprache. Berlin et al.: de Gruyter, 289-304.

Miłkowska-Samul, Kamila (2019). Retoryka pogardy: strategie dyskredytacyjne w dyskursie antyimigranckim w polskich i włoskich mediach społecznościowych. W: Ż. Śladkiewicz, A. Klimkiewicz (red.): Perswazja językowa w różnych dyskursach, t. 3, Gdańsk: WUG, 265-279.

Stone, G.R., Volokh, E. (n.d.): Freedom of Speech and the Press: Common Interpretation W: National Constitution Center. <https://constitutioncenter.org/the-constitution/amendments/amendment-i/interpretations/266> [25.02.2024].

Tenchini, M.P. (2017). Zur Multi-Akt-Semantik der Ethnophaulismen. In S. Bonacchi. (red.): Verbale Aggression. Multidisziplinäre Zugänge zur verletzenden Macht der Sprache. Berlin et al.: de Gruyter, 245-267.

**Silvia Bonacchi, Reinhold Utri,
Mariusz Mela**

DO TYCH ARABUSÓW TO TRZEBA STRZELAĆ, A NIE ICH WPUSZCZAĆ! – ETNOFAULIZMY CZYLI ETNONIMY PEJORATYWNE

Etnofaulizmy można w uproszczeniu określić jako wyrazy stosowane w celu negatywnego, stereotypowego wypowiedziania się o danej grupie etnicznej. Należą do nich etnonimy, czyli nazwy grup etnicznych, jak na przykład w języku polskim „prusak” lub „szwab” na określenie Niemca, i nazwy opisowe, jak np. „makaroniarze” (zjadacze makaronów) na określenie Włochów lub „żabojady” (zjadacze żab) na określenie Francuzów.

Etymologia słowa „etnofaulizm” wywodzi się z połączenia dwóch greckich słów: *éthnos* (ἔθνος, w znaczeniu „ludzie”) i *φαῦλισμα* (phaúlisma, w znaczeniu „dyskredytować”), czyli *phaulos* (φαῦλος w znaczeniu „bez wartości”). Termin [etnofaulizm](#) oznacza więc „obelgę etniczną”. Pewne grupy etniczne są dyskredytowane, deprecjonowane za pomocą pejoratywnego etnonimu, tj. dewaluowane i werbalnie dyskryminowane. Jedną z głównych funkcji etnofaulizmów jest oznaczanie obcości i oznaczenie wykluczenia cudzoziemców.

W celu zdyskwalifikowania bądź kategoryzacji „obcych” przytaczane są często cechy, które dotyczą rasy, wyglądu fizycznego, pochodzenia, wyznania, przynależności kulturowej (języka, obyczajów), płci, orientacji seksualnej, statusu społecznego, zdrowia i in.

Użycie etnofaulizmów jest więc często formą mowy nienawiści (por. rozdz. [Tych zwierząt nie można nazwać ludźmi! – Hate Speech, czyli mowa nienawiści](#)). Według niektórych badaczy etnofaulizmy są przejawem agresji językowej, która pojawiła się wobec danych grup etnicznych i jest dowodem na to, że kiedyś (lub nawet do dziś) istniał [konflikt](#) etniczny (Allen 1983) – w tym przypadku język odzwierciedla to, co dzieje się w rzeczywistości.

Bliskoznacznym terminem jest „etnofanatyzm”: występuje on, gdy grupa etniczna nie ma szacunku do członków innych grup etnicznych. Jednocześnie członkowie grupy etnicznej podkreślają zalety swojej grupy i są gotowi angażować się w akty agresji wobec członków innych grup etnicznych.

Te negatywne stwierdzenia (mowa nienawiści) na temat innych narodów/krajów/etniczności mogą być wyrażone w nazwach, stereotypach etnicznych lub w dowcipach, które mogą być bardzo agresywne.

Etnofaulizmy występują w wielu językach, zarówno klasycznych (starożytna greka, łacina, hebrajski), jak i współczesnych (angielski, niemiecki, włoski, polski itp.). Cały czas powstają nowe określenia (neologizmy) dla grup etnicznych, kiedy powstają konflikty lub napięcia, lub w sytuacji migracji.

Poniżej podamy przykłady etnofaulizmów i stereotypów etnicznych używanych w krajach europejskich, szczególnie w Austrii, i spróbujemy przybliżyć, jak te nazwy powstały.

Mimo że Austria jest małym krajem, to można tam usłyszeć agresywne dowcipy o mniejszościach regionalnych, jak o Karyntyjczykach (Karyntia to prowincja na południu Austrii), na przykład:

Spotykają się prezydent USA, brytyjski premier i austriacki prezydent federalny. Brytyjczyk mówi: „Budujemy teraz ogromny szpital dla umysłowo chorych, który pomieści 10 000 pacjentów”. Amerykanin odpowiada: „To nic: my budujemy taki dla 50 000 pacjentów”. A prezydent Austrii na to: „To nic - my zadaszemy Karyntię i już mamy szpital!”.

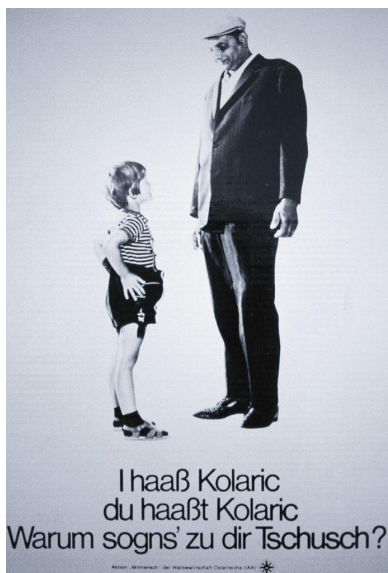
W Austrii istnieją też bardzo obraźliwe określenia Włochów jak np: Itaker. Określenie „Itak(er)” pojawiło się po raz pierwszy w czasie I wojny światowej w armii austriackiej. Wyraz ten został utworzony na wzór wyrazów takich jak „Polak”, „Słowak” czy „Bośniak”. Podczas II wojny światowej skrót „Itaka” (skrót od: *italienischer Kamarad*) funkcjonował jako nazwa pejoratywna Włochów, którzy byli wtedy sojusznikami Trzeciej Rzeszy. W latach 60. i 70. XX w. wyraz „Itaker” wszedł do języka potocznego jako powszechne, tendencyjnie pejoratywne określenie „Włochów”.

Także słowo „Katzelmacher” (również: *Katzlmacher*) to obraźliwe określenie, obecnie raczej rzadko używane, w odniesieniu do migrantów (zwłaszcza pochodzenia włoskiego). Słowo „Katzelmacher” wywodzi się prawdopodobnie od łacińskiego „*catinus*”, słowa, które zostało zniemczone w staroniemieckim do średnio-wysoko-niemieckiego „*kezzel*”, od którego dziś pochodzi wyraz „*Kessel*”, pierwotnie oznaczający „wytwórcę czajników”. Słowo to było używane w Wiedniu od 1741 roku, ale jego negatywna konotacja jako określenie Włochów pojawiła się prawdopodobnie dopiero podczas I wojny światowej. Później słowo to zaczęło odnosić się ogólnie do „południowców”. W szczegól-

ności słowo to nadawano w Austrii i Niemczech pracownikom z krajów basenu Morza Śródziemnego (Włochom, Grekom, Hiszpanom).

W Austrii znajdziemy także inne obraźliwe określenia mieszkańców południa, jak np. „Tschusch/Tschutsch”. Jest to potoczne i obraźliwe określenie w austriackim języku niemieckim członka narodu południowo-wschodnioeuropejskiego lub orientalnego. Według „Słownika dialektów bawarskich” wyraz ten pochodzi od serbskiego „čuješ” (wymawiane: tschujesch). Użycie tego słowa pojawiło się około 1860-1880 r., kiedy południowośłowiańscy robotnicy coraz częściej wykrzykiwali je do siebie podczas budowy południowej linii kolejowej. Inna teoria głosi, że słowo to wywodzi się od serbsko-chorwackiego wykrzyknika „čuś” (wymawianego jako „tjusch”), który był używany do popędzania zwierząt jucznych. Wykrzyknik ten stał się również nazwą samych zwierząt jucznych. W trakcie okupacji Bośni i Hercegowiny przez Austro-Węgry w 1878 r. nazwa ta została następnie użyta dla nowej grupy etnicznej.

Aby przeciwdziałać rodzącej się ksenofobii wobec pracowników-gości w czasie pierwszego kryzysu naftowego, w 1973 r. w Austrii umieszczono plakaty przedstawiające chłopca w *Lederhosen* (skórzane spodnie), spoglądającego na osobę ewidentnie wyglądającą na południowca i wypowiadającego następujące słowa:

Obraz 13. I haaß Kolaric, du haaßt Kolaric – warum sogn's zu dir Tschusch? - NÖN.at (noen.at). (po polsku: Nazywam się Kolaric, i ty Kolaric. Dlaczego nazywają cię Tschusch?)

Wydaje się zatem, że chłopiec, który wygląda na Austriaka, jest synem mężczyzny wyglądającego na południowca.

Innym wyrazem używanym w krajach niemieckojęzycznych w stosunku do cudzoziemców jest „Kanake”. Wyraz ten był używany w Niemczech w latach 60. XX w. w odniesieniu do imigrantów z południowej Europy i basenu Morza Śródziemnego; następnie jego użycie coraz bardziej ograniczało się do Turków. Kiedy w 1995 roku Feridun Zaimoğlu opublikował książkę „Kanak Sprak – 24 Mißtöne vom Rande der Gesellschaft”, słowo „Kanakensprache” stało się potocznym określeniem języka niemieckiego imigrantów. Ale młodzi Niemcy również przejęli pewne rzeczy od Turków i naśladowali niektóre rzeczy, zwłaszcza w strukturze zdań.

Przejdziemy teraz do innych języków europejskich. Negatywnym określeniem Niemców w wielu językach jest „Alman”. Zdaniem niektórych pochodzi ono od słowa Allemagne (czyli Niemcy po francusku), dla innych od tureckiego Álman (Niemiec). Również w przypadku Almana możliwy jest zakres użycia między sarkastyczno-humorystycznymi, neutralnymi i pejoratywnymi konotacjami tego terminu. Autoironiczne użycie jest również dość powszechne. Istnieją powszechne odniesienia do stereotypów niemieckości, takich jak małostkowość, „niemiecki” wygląd, niemiecka kultura i zwyczaje, język, humor, nawyki żywieniowe i alkoholowe, niemieckie zachowanie i filistynizm, a także ogólnie do niemieckiego stylu życia i etyki pracy.

Innym negatywnym określeniem Niemców w niektórych językach (m.in. w polskim, rosyjskim i francuskim) jest „Fritz”. Jako typowe niemieckie imię par excellence, Fritz jako określenie Niemców miało, zwłaszcza podczas II wojny światowej, pejoratywne konotacje. Imię Friedrich i jego skrócona forma Fritz były nadal powszechnymi imionami w tamtych czasach. W języku rosyjskim imię Hans jest również używane alternatywnie, co zostało znaturalizowane w słowie gans (liczba mnoga „gansy”), na przykład u Josepha Brodskiego.

W Niemczech nazwa „Piefke” jest potocznie używana zazwyczaj jako pejoratywne określenie Niemców z prowincji. Jako nazwisko rodowe, Piefke zostało zniemczone ze słowiańskiego „Piwka” przez wschodnich osadników. Użycie w odniesieniu do Niemców może odnosić się do znanego pruskiego muzyka wojskowego Johanna Gottfrieda Piefke. Po wojnie prusko-austriackiej poprowadził on korpus muzyczny w wielkiej paradzie w Marchfeld, około 20 km od Wiednia. Mówi się, że okrzyk „Die Piefke kommen” (Piefke nadchodzą) rozprzestrzenił się wśród wiedeńczyków i stał się symbolem 50 000 maszerujących Prusaków.

Niektóre etnofaulizmy opierają się na nawykach żywieniowych, uważanych za dziwne. Pejoratywne określenie Niemców używane przez Austriaków to „Marmeladinger”, które pochodzi od południowoniemieckiego/austriackiego „Marmelade”, „dżem”. Podczas I wojny światowej, gdy austriacka piechota otrzymywała masło i smalec jako smarowidło, niemieccy żołnierze musieli zadowolić się tańszą marmoladą jako substytutem, którą pogardliwie nazywali „Heldenbutter” („masło bohaterów”) lub „Hindenburgfett” (tłuszcz generała Hindenburga).

Negatywnym określeniem Włochów jest w wielu językach „zjadacz makaronów”, po polsku makaroniarz, po niemiecku „Spaghettifresser”. Odnosi się to do faktu, że w percepcji innych narodów Włosi chętnie jedzą makaron, który jest jedzeniem mało szlachetnym. Podobny mechanizm znajdziemy w nazwie „żabojady” (zjadacze żab) na określenie Francuzów. Niemcy są określani w języku angielskim jako „krauts”, prawdopodobnie od „kiszzonej kapusty”.

Przejdziemy teraz do innych negatywnych określeń cudzoziemców. Zaczniemy od Irlandczyków, którzy migrowali do wielu krajów.

W Stanach Zjednoczonych funkcjonują negatywne określenia Irlandczyków, takie jak „Micks”. W wyniku zjawiska [apropriacji](#) (appropriation, Bianchi 2014, czyli przywłaszczenie obraźliwego słowa przez zmianę jego znaczenia na neutralne lub pozytywne, por. rozdz. [Siema, dzbanie! – Agresja „kumpelska”, czyli banter](#)) nazwa ta jest często odbierana przez Irlandczyków jako oznaka honoru, np. „The Mick Clique” – kilka lat temu na określenie czołowych irlandzkich dziennikarzy amerykańskich, którzy zdominowali tabloidy, takich jak Jimmy Breslin, Peter Hamill i Jim Dwyer.

„Harfy” to inna forma obraźliwego określenia Irlandczyków, zwykle używana przez WASPS (White Anglo-Saxon Protestants, czyli białą większość w USA) w dawnych czasach, nie tak bardzo teraz. John Gregory Dunne zatytułował swoje wspomnienia z 1989 roku „Harfa”.

Bardziej powszechna w Wielkiej Brytanii nazwa „Paddy” była używana jako obraźliwe określenie wszystkich Irlandczyków płci męskiej.

ZASTANÓW SIĘ

- Jakie obraźliwe nazwy grup etnicznych są używane w Polsce?
- Czy według Ciebie zawsze są one obraźliwe czy czasem mogą być śmieszne? Dlaczego?

LITERATURA

Allen, I. L. (1983). *The Language of Ethnic Conflict: Social Organization and Lexical Culture*. New York: Columbia University Press.

Bianchi, C. (2014). Slurs and appropriation: An echoic account. *W: Journal of Pragmatics* 66, 35-44.

Nuessel, Funkcja (2008). A Note on Ethnophaulisms and Hate Speech names, vol. 56, No. 1, March, 2008, 29-31.

Roback, A. (1944). *Dictionary of Ethnic Slurs (Ethnophaulisms)*. Cambridge, MA: Sci-art Publishers [reprinted in 1979 by Maledicta Press, Waukesha, WI].

Tenchini, M.P. (2017). Zur Multi-Akt-Semantik der Ethnophaulismen. *W: Bonacchi, S. (red.): Verbale Aggression: Multidisziplinäre Zugänge zur verletzenden Macht der Sprache*. Berlin et al.: de Gruyter, 245-268.

Silvia Bonacchi, Reinhold Utri

NĘKANIE I MOLESTOWANIE W SZKOLE, W MIEJSCU PRACY I W INTERNECIE, CZYLI STALKING, HARASSMENT, (CYBER)MOBBING, HEJTING

Obraz 14. Autor: AntonioDiaz, https://stock.adobe.com/pl/images/criminal-stalking-a-woman-with-a-gun/488374425?prev_url=detail, [22.12.2023]

Według kodeksu karnego (art. 190a §1)

nękanie jest prześladowaniem, które wyraża się w podejmowaniu różnych nadprzykrzających się czynności, a jego celem jest udręczenie, utrapienie, dokuczenie lub niepokojenie pokrzywdzonego. Często nękanie jest zachowaniem, które kryje stany psychopatologiczne, więc warto poprosić o pomoc eksperta (np. psychologa szkolnego).

Angielskie wyrazy *stalking*, *harassment*, *mobbing*, *hejting* oznaczają różne formy nękania i molestowania, które mogą pojawić się w szkole, w miejscu pracy lub w Internecie. Mimo że działają one podobnie,

warto poznać różnice między nimi.

HARASSMENT

Formą bardzo podobną do stalkingu jest *harassment*, czyli zachowanie, które powoduje cierpienie psychiczne lub emocjonalne u innej osoby, w tym niechciane kontakty bez uzasadnionego celu, obraźliwe słownictwo, groźby, dotykanie lub obraźliwe zachowanie. *Harassment* może dotyczyć aspektów takich jak płeć, rasa, religia, orientacja seksualna czy wiek. Może to być zarówno jednorazowe zdarzenie, jak i seria incydentów. Przykłady to nieodpowiednie żarty, komentarze, gesty czy e-maile. W kontekście zawodowym *harassment* może prowadzić do toksycznego środowiska pracy. Niestosowne komplementy mogą być formami *harassmentu*.

Nękanie może przybierać różne formy: od zwykłego nalegania, które może sprawiać wrażenie „troski”, po formy dosłownego „oblężenia”, „osaczenia” które mogą również przybierać formę przemocy fizycznej i poważnego naruszenia prywatności ofiary. Rozróżnia się zatem zachowania nękające *low-stake* (o niskiej szkodliwości) i *high-stake* (o wysokiej szkodliwości).

Uznanie „nękania” za formę agresji werbalnej, emocjonalnej i fizycznej jest wynikiem rosnącej świadomości społecznej. O ile w przeszłości pewne formy nękania były tolerowane – może pamiętacie dowcip: „gdy kobieta mówi nie, to znaczy może, gdy mówi może, to znaczy tak”, więc trzeba „nalegać” – o tyle dziś „nie” oznacza „nie”.

Obraz 15. Autorka: Gina Sanders, calendar.google.com/calendar/u/O/r, [22.12.2023]

(CYBER)STALKING

Stalking to termin odnoszący się do szeregu postaw utrzymywanych przez osobę, zwaną *stalkerem*, która nęka ofiarę, prześladowając ją, generując stany strachu i niepokoju, a nawet posuwając się do zakłócania jej normalnego codziennego życia. Termin wywodzi się od angielskiego czasownika „to stalk”, oznaczającego „chodzić ostrożnie, ukradkiem”. Słowo „stalking” znaczy też „tropić”, „podchodzić” ofiarę – jak łowca potencjalną zdobycz. Zaborcze próby „osaczenia” drugiej osoby przy użyciu strachu, ale też szantażu psychicznego mogą być *stalkingiem*. A więc „stalking” to forma przemocy emocjonalnej, polegająca na uporczywym nękaniu, które u prześladowanej osoby wywołuje uzasadnione obawy o własne bezpieczeństwo. Podejmowane przez napastnika/stalkera działania cechują się często niską szkodliwością, ale ich częstotliwość i forma wpływają niekorzystnie na samopoczucie ofiary. Częste głuche telefony, pukanie do drzwi, nadmierne zainteresowanie internetowymi profilami ofiary, odwiedziny w miejscu pracy, śledzenie, podrzucanie prezentów, ale też plotkowanie lub rozpowszechnianie plotek na temat kolegi/koleżanki z klasy mogą być przykładami *stalkingu*. Czasami *stalking* może wyrażać się w pozornie troskliwym zachowaniu, gdzie *stalker* dosłownie „otacza” swoją ofiarę. Zachowania *stalkera* obserwowane bez szerszego kontekstu mogą być postrzegane przez osoby trzecie jako neutralne czy nieszkodliwe. Dopiero głębsza analiza pozwala na rozpoznanie prawdziwych intencji.

JAKI JEST PORTRET PSYCHOLOGICZNY STALKERA?

Według raportu badawczego (Mullen, Pathé, Purcell, 2000) stalkerzy mogą mieć różne profile:

- Typ „urazony”: Kategoria ta obejmuje stalkerów, których zachowanie wynika z chęci zemsty, ponieważ czują się pokrzywdzeni. „Urazony” charakteryzuje się urazą emocjonalną wywołaną przez innych, jego zdaniem niesprawiedliwie (zazwyczaj przez byłego partnera lub rywala). Zachowanie „urazonego” stalkera ma na celu wywołanie strachu i lęku u ofiary. Z powodu tej urazy stalker czuje się zmuszony do niszczenia zarówno wizerunku tej osoby (np. publikując lubieżne zdjęcia lub obrazy w Internecie lub drukując nieprzyzwoite ulotki, które krążą w środowisku pracy ofiary), jak i samej osoby (czekając pod domem, aby wywołać scenę), a także niszcząc mienie (np. przebijając opony lub zarysowując samochód). Również plotkowanie może być formą *stalkingu* ze strony „osoby urażonej”. Zazwyczaj jest nią były partner, który chce zemścić się za rozpad romantycznego związku spowodowany, jego zdaniem, niesprawiedliwymi przyczynami.
- Typ „odrzucony”: W pewnym sensie jest to inny aspekt typu „urazonego”. Stalker to zazwyczaj były partner, który pragnie zemsty za jego zdaniem niesprawiedliwe zakończenie związku. Stalkerzy należący do tej kategorii angażują się w zachowania *stalkingowe* w konsekwencji odrzucenia; zazwyczaj ten typ stalkera oscyluje między pragnieniem ponownego zjednoczenia a chęcią zemsty za doznane porzucenie. „Odrzucony” stalker zwykle rozpoczyna prześladowanie po tym, jak partner go opuścił lub wyraził chęć zakończenia związku. Momentem wyzwalamym jest rozpad związku, który uruchamia serię strategii mających na celu uniemożliwienie ofierze odejścia i przedłużenie zerwanej więzi. „Odrzucony” próbuje w ten sposób ponownie nawiązać relację z ofiarą. Prześladowanie staje się zatem kontynuacją związku, którego utrata jest postrzegana jako zbyt zagrażająca.
- Typ „poszukiwacza intymności lub bliskości”: stalker kieruje swoje wysiłki na próbę zbudowania relacji z wyidealizowanym partnerem i upiera się przy swoich komunikatach i podejściach, nie zważając na negatywne reakcje ofiary. Wielu z nich jest przekonanych, że ich uczucia są odwzajemnione i że należy pomóc drugiej osobie w przezwyciężeniu jakiegoś problemu (konkretnego lub emocjonalnego), który ją blokuje. Stalker „potrzebujący uczucia” pragnie przekształcić zwykłą codzienną relację w związek romantyczny; nalega i naciska w przekonaniu, że prędzej czy później obiekt jego zainteresowania zostanie przekonany.

- Typ „nieodpowiedniego zalotnika”. Stalkerzy należący do tej kategorii tłumaczą swoje zachowanie słabymi umiejętnościami społecznymi; stalker, który należy do tej grupy, nie jest w stanie nawiązać kontaktu z pożądanym partnerem, nie jest w stanie podejść do osób płci przeciwnej i nawiązać z nimi relacji. Ten rodzaj stalkingu zapewnia niewielką satysfakcję i dlatego rzadko jest kontynuowany przez długi czas. Osoby z tej kategorii często prześladują wiele ofiar i szukają nowego celu, gdy nie uda im się z poprzednim. Stalker jest uciążliwy i natrętny głównie z powodu „nieznajomości” modalności relacyjnych, powodując w ten sposób praktycznie silną irytację.
- Typ „drapieżnika”. Do tej kategorii należą napastnicy, których zachowanie jest motywowane chęcią nawiązania relacji seksualnych z ofiarą. Drapieżcy, którzy prawie zawsze są mężczyznami i często są aresztowani za molestowanie seksualne, stanowią niewielką, ale niebezpieczną grupę prześladowców, którzy atakują ofiarę z zaskoczenia. Często poświęcają swoją uwagę nieznaną osobie, a próby zbliżenia okazują się bezproduktywne, niezależnie od oczywistej irytacji ofiary. „Drapieżnik”, którego cel ma zasadniczo charakter seksualny, czerpie podniecenie z odnoszenia swoich celów do ofiar, które może uczynić obiektem swoich polowań i posiąść po zaszczepieniu w nich strachu; jest to grupa często obejmująca podglądaczy i pedofilów. Ta forma stalkingu może mieć wysoką szkodliwość.

W Internecie może pojawić się *cyberstalking*, czyli uważne monitorowanie obecności ofiary w sieci.

(CYBER)MOBBING

Słowo „to mob” (z angielskiego) oznacza nękać, atakować, oblegać, głównie jako grupa. W polskim kodeksie pracy oznacza najczęściej prześladowanie, uporczywe nękanie i zastraszanie, a także stosowanie przemocy psychicznej wobec podwładnego lub współpracownika w miejscu pracy. Także wykluczenie może być formą *mobbingu*. W Internecie *cybermobbing* może przybierać formy hejtingu, jak np. *shitstorming* przeciwko ofiarom lub grupie. *Cybermobbing* rozprzestrzenia się w mediach społecznościowych.

(CYBER)BULLYING / (CYBER)PRZEMOC

Bullying (por. rozdz. [Cześć cyber karlico! – Ableizm i agresja wobec osób z niepełnosprawnościami](#)) to forma agresywnego zachowania, w której jedna osoba (lub grupa) celowo i regularnie nęka, krzywdzi bądź zastrasza inną

osobę. Może to być zarówno przemoc fizyczna, jak i psychiczna. Termin ten jest często używany w kontekście szkolnym, ale może występować wszędzie – w pracy, w domu, wśród dorosłych. Formami cyberbullyingu mogą być np. wykluczenie (celowe pominięcie kogoś w grupie online lub wątku wiadomości), outing (ujawnianie czyichś danych osobowych online bez zgody tej osoby), impersonation (podszywanie się: udawanie kogoś innego i wysyłanie niemiłych wiadomości do ofiary w jej imieniu). Cyberprzemoc może również przybierać inne formy, takie jak kradzież tożsamości, groźby, wandalizm i nagabywanie seksualne.

SPRÓBUJMY SIĘ ZASTANOWIĆ, CZY DOZNALIŚMY FORMY PRZEŚLADOWANIA

Może to być praca w małych grupach dyskusyjnych uczniów.

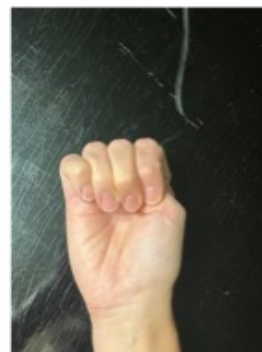
- Gdzie usłyszałem/-am o stalkingu / cyberprzemocy itp.?
- Kiedy zaczyna się stalking lub innymi słowy: czy łagodne formy stalkingu są dopuszczalne, a jeśli tak, to które?
- Czy doświadczyłeś/-aś nienawiści w Internecie (np. w filmach na YouTube)?
- Co możemy zrobić z tego rodzaju nękaniami?
- Co robią osoby odpowiedzialne w Internecie, aby zapobiec takim prześladowaniom?

CZY ZNASZ TEN GEST?

Gest jest prosty: najpierw pokaż otwartą dłoń, następnie umieść kciuk poziomo na środku dłoni (obraz 16), a na koniec zamknij ją pozostałymi czterema palcami, tworząc zamkniętą pięść (obraz 17).

Obraz 16. Własne zdjęcie

Obraz 17. Własne zdjęcie

Obraz pokazuje sygnał „pomóż mi”, stosowany, aby zasygnalizować przemoc.

Obraz 18. Autorka: AnnJane, https://stock.adobe.com/pl/images/help-me-man-s-hand-palm-up-asking-and-begging-for-help/253624126?prev_url=detail, [22.12.2023]

ZADANIE DO PRZEMYŚLENIA

Obejrzyj umieszczone poniżej filmy, a następnie omów z innymi uczniami/uczennicami oraz nauczycielem/nauczycielką ich treść:

Po angielsku:

- https://www.youtube.com/watch?v=eQo-TknxI_I

Po angielsku, z niemieckimi napisami:

- <https://www.youtube.com/watch?v=ZMlt7NtFmE>

Po włosku:

- <https://www.youtube.com/watch?v=KYvjvpT5yhs>

LITERATURA

Mullen, P.E., Pathé, M., Purcell, R. (2000). Stalkers and their Victims. Cambridge: Cambridge University Press.

Stalking – co to jest stalking, aspekty prawne nękania, jak się bronić przed prześladowcą? | WP abcZdrowie, [06.11.2023]

Maria Michnowska

LEKARKI, LALECZKI I MARTWE IMIONA – CZYLI SEKSIZM I AGRESJA WOBEC MNIJSZOŚCI SEKSUALNYCH

O CZYM BĘDZIE TEN ROZDZIAŁ?

Przede wszystkim o agresji wobec kobiet. A konkretnie – o pewnym sposobie przejawiania się jej w stosunku do kobiet i mniejszości seksualnych, a także potencjalnych konsekwencjach tego zjawiska. Zastanówmy się, w jaki sposób poniższe przykłady seksizmu spotykanego na co dzień mogą mieć wpływ na nasze życie codzienne.

LEKARKA

Być może znacie żart o tym, jak ojciec wraz z synem będący ofiarami wypadku trafiają do szpitala. Następnie ojciec umiera, a syn zostaje zabrany na salę operacyjną. Niestety chirurg odmawia operacji, ponieważ „ten chłopiec jest moim synem”. Zagadka polega na tym, że zawód chirurga łączymy zazwyczaj z mężczyznami. Abstrahując od specjalizacji chirurgicznej, [założenie](#), że lekarz jest mężczyzną jest wciąż obecne chociażby w nazewnictwie samego zawodu. Mimo że w roku 2017 większość osób wykonujących zawód lekarza była kobietami (57,7%), kobiety będące lekarkami wciąż oficjalnie nazywane są lekarzami. Okręgowa Rada Lekarska w Warszawie postulowała zmianę ustawy o zawodzie lekarza i lekarza dentysty tak, aby zwrócić większą uwagę na obecność kobiet w zawodach postrzeganych jako stereotypowo wykonywane przez mężczyzn. W ostatnich latach użytkownicy języka polskiego coraz częściej dbają o to, aby przy mówieniu o kobietach używać [feminatywów](#). Na temat, dlaczego użycie [feminatywów](#) jest ważne w mediach społecznościowych, wypowiada się chociażby Maciej Makselon (@maciejmakselonon na Instagramie) oraz Martyna Zachorska (@paniodfeminatywów na Instagramie).

DOBROTLIWY SEKSIZM – KOMPLEMENTY, LALECZKI, DZIEWCZYNY I PANI BASIA

Seksizm nie występuje tylko w roli otwarcie agresywnej. Poza oczywistymi przykładami seksizmu możemy mieć też do czynienia z seksizmem dobrotliwym, ukrytym (ang. *benevolent sexism*). Badacze rozróżniają pomiędzy wrogim seksizmem, który otwarcie komunikuje niechęć do kobiet, a dobrotliwym seksizmem, który sprawia wrażenie seksizmem nie być, natomiast jest podsztyty tymi samymi poglądami na temat kobiet. Jest on zbiorem poglądów na temat kobiet, który traktuje je jako słabsze, pasywne i zasługujące na pomoc ze strony mężczyzn, która jest jednak oferowana jedynie pod warunkiem konformistycznej postawy ze strony kobiet.

Określenia typu „dziewczyny”, „laleczki” czy „girls” po angielsku, w przypadku kiedy zostają użyte w stosunku do grupy kobiet, są określeniami nacechowanymi chęcią (świadomą bądź nie) umniejszenia grupie kobiet, do której się zwracamy. Jest to szczególnie widoczne, gdy określenia tego typu użyte zostają w środowisku zawodowym, gdzie należy stosować się do pewnych ram, jako że grupa kobiet, do których się zwracamy nie jest grupą naszych bliskich koleżanek, kiedy to określenie „dziewczyny” byłoby na miejscu.

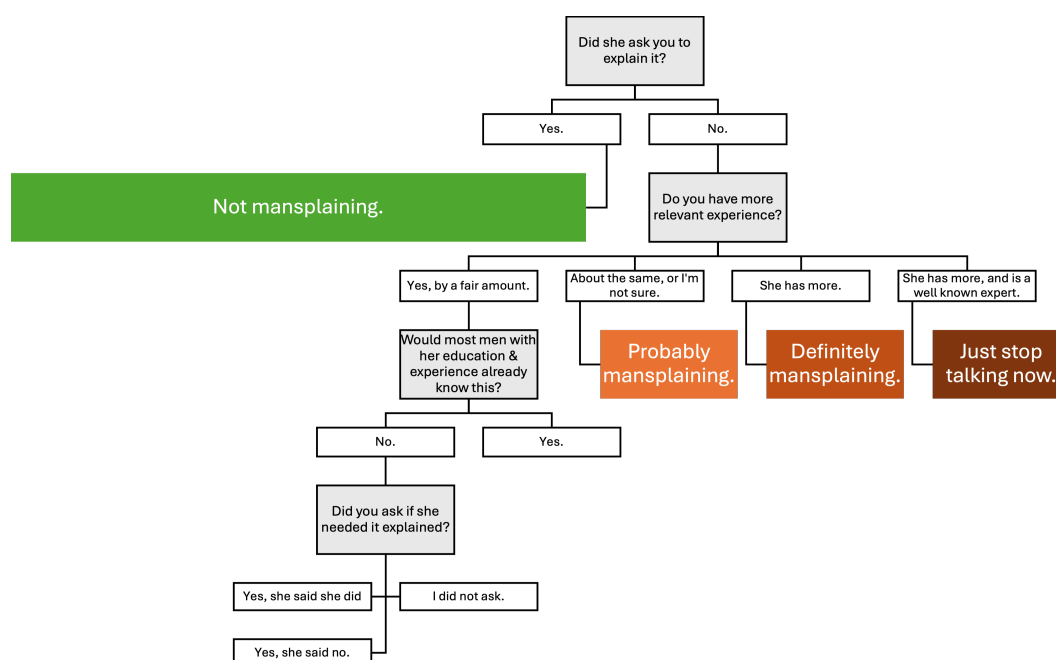
Kolejnym tego typu określeniem jest użycie zdrobnienia imienia osoby, do której się zwracamy w sytuacji, kiedy nie jesteśmy z daną osobą wystarczająco blisko, aby móc używać zdrobnień. W szczególności odnosi się to do kobiet, gdy do kobiet w pracy lub w sytuacjach formalnych zwracamy się „Pani Basiu”, lub „Basiu”. Zdrobnienie tego typu użyte w stosunku do kobiety nie musi, ale może świadczyć o chęci umniejszenia jej roli w danej sytuacji.

MĘŻCZYŹNI OBJAŚNIAJĄ MI ŚWIAT

Rebecca Solnit rozpoczyna swoją książkę *Mężczyźni objaśniają mi świat* podając niezwykle trafny przykład mansplainingu. Razem z koleżanką była ona na przyjęciu, gdzie rozmawiała z mężczyzną o pracy, w szczególności o swojej ostatniej książce. Gdy tylko powiedziała, o czym jest ta książka, mężczyzna natychmiast jej przerwał, informując o bardzo ważnej pozycji na dokładnie ten sam temat, która wyszła w tym samym roku. Autorka tak mocno osadzona w roli, w której umieścił ją rozmówca, była skłonna uwierzyć, że jest jeszcze inna książka o tej samej tematyce, której istnienia nie była świadoma. Oczywiście innej książki nie było, natomiast rozmówca był tak pewien swojej rozległej wiedzy na temat tejże książki, że jej koleżanka kilkakrotnie musiała

powtórzyć, aż dotarło do niego, że to właśnie Rebecca Solnit, z którą rozmawia, jest jej autorką.

Powyższa sytuacja, opisana początkowo na blogu Solnit, przyczyniła się do powstania terminu [mansplaining](#), który odnosi się do sytuacji, w których najczęściej mężczyzna, wyjaśnia coś w sposób, który ignoruje doświadczenia i wiedzę kobiet (Lutzky i Lawson 2019). BBC stworzyło grafikę pt. *Am I mansplaining?*, która w żartobliwy sposób odpowiada na pytanie, czy w danej sytuacji wyjaśnienie pewnych rzeczy kobiecie było mansplainingiem.

Obraz 19. Grafika stworzona na podstawie obrazu: <https://www.bbc.com/worklife/article/20180727-mansplaining-explained-in-one-chart> [22.12.2023]

ŚWIAT SKROJONY POD MĘŻCZYZN

Niezwykłe codziennym widokiem są nieproporcjonalnie duże kolejki do damskich w porównaniu do męskich toalet. Caroline Criado Perez w swojej książce *Niewidzialne Kobiety* pokazuje mechanizm, który wpływa na dostęp do toalet. Mogłoby się wydawać, że należy rozdzielić przestrzeń na toalety po równo, co dzieje się w większości przypadków, natomiast prowadzi do nierównego traktowania części społeczeństwa. Dzieje się tak dlatego, że kobiety potrzebują więcej czasu, aby skorzystać z toalety i często potrzebują korzystać z niej częściej niż mężczyźni, ze względu chociażby na ciążę, oraz często pełnią opiekę nad dziećmi, którym muszą pomóc skorzystać z toalety.

CZWARTA FALA

Zazwyczaj rozmawiamy o seksizmie jako o zjawisku, które spotyka głównie kobiety, natomiast takie spojrzenie nie daje nam pełnego obrazu problemu. Jest to widoczne szczególnie w czwartej fali feminizmu, który zwraca uwagę na to, że kobiety, a szczególnie białe kobiety, również bywają odpowiedzialne za seksizm. Jeśli definiujemy ruch feministyczny jako pogląd dążący do równouprawnienia płci, to równouprawnienie powinno dotyczyć wszystkich płci, nie tylko kobiet. Rozwiązaniem, które ma zaradzić temu problemowi, jest tzw. [feminizm intersekcyjny](#) (ang. *intersectional feminism*). Intersekcyjność takiego feminizmu wypływa z krytyki poprzednich fal feminizmu, które w dużej mierze skupiały się na problemach białych, cis-płciowych kobiet, należących do klasy średniej, jednocześnie pomijając kobiety z innych środowisk, klas społecznych i ras. Podczas gdy trzecia fala feminizmu zajmowała się przebicciem tzw. [szklanego sufitu](#) (ang. *glass ceiling*), tak aby kobiety miały możliwość zajmowania stanowisk kierowniczych, w tym samym czasie zapominano o konsekwencjach patriarchy dotyczących kobiet o innym kolorze skóry.

SEKSIZM JAKO ZJAWISKO DOTYCZĄCE WSZYSTKICH

W związku z tym warto spojrzeć na seksizm jako szersze zjawisko – czyli zjawisko dotyczące wszystkich płci, czyli przypadki, w których język używany jest jako narzędzie agresji także w stosunku do mniejszości seksualnych i płciowych. Przykładem seksizmu dotyczącego społeczności LGBTQIA+ jest chociażby używanie tzw. *dead names*. Gdy osoba transpłciowa lub niebinarna zmienia imię, najczęściej nadane w dzieciństwie, na nowe, bardziej odpowiadające jej tożsamości płciowej, jednocześnie najczęściej odrzuca to pierwsze, „martwe” imię (ang. *dead name*). Dalsze stosowanie poprzedniego imienia w takiej sytuacji nazywamy *deadnamingiem*, który może prowadzić do negowania czyjejś tożsamości płciowej. [Deadnaming](#) jako rzeczownik został po raz pierwszy użyty na Twitterze w 2010 roku.

Opisane powyżej procesy mogą mieć konsekwencje wpływające negatywnie na konkretne grupy społeczne oraz osoby do nich należące, natomiast mogą iść one jeszcze dalej. Naukowcy wspominają już o skutkach obecnych w korpusach, które powstały na podstawie języka naturalnego i (jak można się domyślić) zawierają te same stereotypy płciowe. Co więcej, obecność tych stereotypów płciowych jest zatrważająco duża. Korpusy takie są wykorzystywane w NLP (czyli przetwarzaniu języka naturalnego) lub w uczeniu maszyno-

wym. Są to połączenia takie jak słowa typu recepcjonistka oraz słowo kobieta. Połączenie w języku polskim sensowne, natomiast w języku angielskim słowo *receptionist* nie zawiera końcówki wskazującej w języku polskim na rodzaj, w związku z czym łączenie słowa *receptionist* ze słowem *female* jest oznaką obecności stereotypów płciowych w języku angielskim.

Zastanówmy się, jakie inne przykłady wymienionych powyżej zjawisk możemy podać. Które z nich były naszym udziałem lub jakie inne konsekwencje seksizmu dotyczą nas oraz osoby z naszego otoczenia?

Jeśli chcesz, możesz zapoznać się z materiałami dodatkowymi:

- TED talkiem Macieja Makselona o tym, dlaczego warto używać feminatywów.

FEMINATYWY. O genderowej nowomowie słów kilka. | Maciej Makselon | TEDxKoszalin <https://www.youtube.com/watch?v=MYH2qGScEVk> [22.12.2023]

- Artykułem na temat książki „Niewidzialne kobiety”

<https://www.wysokieobcasy.pl/akcje-specjalne/7,174350,27353858,zalozyli-smy-ze-polowa-ludzkosci-jest-neutralna-plciowo-w.html> [22.12.2023]

LITERATURA

Baliński, P., Krajewski, R. (2018). Lekarze i lekarze dentyści w Polsce – charakterystyka demograficzna. Stan w dniu 31.12.2017 roku. Naczelna Izba Lekarska.

Bareket, O., Fiske, S. T. (2023). A systematic review of the ambivalent sexism literature: Hostile sexism protects men's power; benevolent sexism guards traditional gender roles. W: *Psychological Bulletin*, 149(11-12), 637-698. <https://doi.org/10.1037/bul0000400> [22.12.2023]

Criado Perez, C. (2019). *Invisible women: Exposing data bias in a world designed for men*. Chatto & Windus.

Gender bias riddles. (n.d.). McSweeney's Internet Tendency. <https://www.mcsweeneys.net/articles/gender-bias-riddles> [22.12.2023]

Goodwin, K. (2022, February 25). *Mansplaining, explained in one simple chart*. BBC Worklife. <https://www.bbc.com/worklife/article/20180727-mansplaining-explained-in-one-chart> [19.12.2023]

Konarska, I. (2022, December 14). *Lekarz czy lekarka? Środowisko medyczne chce wprowadzenia feminatywów*. Termedia.pl. <https://www.termedia.pl/poz/Lekarz-czy-lekarka-Srodowisko-medyczne-chce-wprowadzenia-feminatywow,49714.html> [19.12.2023]

Lutzky, U., & Lawson, R. (2019). Gender Politics and Discourses of #mansplaining, #manspreading, and #manterruption on Twitter. *Social Media + Society*, 5(3), 205630511986180. <https://doi.org/10.1177/2056305119861807> [22.12.2023]

Maudslay, R. H., Gonen, H., Cotterell, R., Teufel, S. (2019). It's All in the Name: Mitigating Gender Bias with Name-Based Counterfactual Data Substitution. *Proceedings of the 2019 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing and the 9th International Joint Conference on Natural Language Processing (EMNLP-IJCNLP)*. <https://doi.org/10.18653/v1/d19-1530> [22.12.2023]

Oh my days! It's the OED June 2021 update. (n.d.). <https://www.oed.com/discover/the-oed-june-2021-update/?tl=true> [22.12.2023]

Stereotypy płciowe a seksizm. (2015, November 25). *Zwierciadło.pl*. <https://zwierciadlo.pl/seks/153474,1,stereotypy-plciowe-a-seksizm.read> [19.12.2023]

Solnit, R. (2017). Mężczyźni objaśniają mi świat. *Karakter*.

Turton, S. (n.d.). Deadnaming as disformative utterance. *Gender and Language*, 15(1). <https://doi.org/10.1558/genl.18816> [22.12.2023]

AGRESJA PROSPOŁECZNA

Monika Konert-Panek, Mariusz Gradowski

ZŁE DNI, DISSY, BLONDYNECZKI NIEDUŻE – MUZYKA POPULARNA I AGRESJA WERBALNA

Nie będzie chyba przesadą, jeśli napiszemy, że muzyka jest wszędzie. Ta wybierana świadomie i ta słyszana mimochodem – z otwartego okna, przenośnego głośnika czy telefonu. Szczególnie wszechobecna muzyka, której nie ma się chęci słuchać... To uświadamia, jak silnie sztuka dźwięków może być związana z agresją. Co więcej – rodzajów agresji w powiązaniu z muzyką jest bardzo wiele. Celem tej części jest to, aby nauczyć się je rozpoznawać.

DŹWIĘKI I DŹWIĘKOWE MEDIUM AGRESJI

Słuch to zmysł wyjątkowo wrażliwy. Oczy można zamknąć. Nos zatkać. Dotyk – powstrzymać. Powstrzymanie dźwięków jest niemożliwe: nawet w komorze bezechowej (pomieszczeniu wyściełanym dźwiękochłonnym materiałem, zaprojektowanym w celu uzyskania warunków bliskich ciszy absolutnej) dochodzą do człowieka dźwięki wydawane przez własne ciało. Codzienne doświadczenie podpowiada też, że zasłanianie dłońmi uszu czy tłumienie dźwięków dousznymi stoperami to obrona mało skuteczna. Jesteśmy nieustannie narażeni na dźwięki nieprzyjemne i irytujące. A nawet groźne: niechciane dźwięki wiążą się ze schorzeniami i zaburzeniami. Są wśród nich mizofonia, czyli obniżona odporność na dźwięki kojarzone z nieprzyjemnymi doznaniem (Siepiak, Dragan 2019) i tinnitus, czyli uporczywe szumy uszne (Raj-Koziak 2016). Doświadczać można też schizofonii, czyli dezorientacji z powodu braku powiązań dźwięku i jego źródła (Losiak 2012).

Kontakt z dźwiękiem może mieć różny charakter. Rozróżniamy słuchanie, które jest świadome, aktywne, analityczne, oraz słyszenie, które ma charakter mimowolny, nieuważny, losowy, a czasem – przymusowy. Takie słyszenie zmienia się w przymusowe słuchanie i może wzbudzać dyskomfort, np. gdy docierające do ucha dźwięki są irytujące (komar, paznokcie po kredowej tablicy), nie pasują do stanu słuchacza (np. kosiarka zza okna podczas nauki do klasówki), zakłócają przestrzeń – prywatną lub publiczną (odgłosy zza ściany, sygnał telefonu w cichym autobusie), lub są za głośne (przejeżdżające metro). Dotyczy to zarówno dźwięków, jak i samej muzyki: może tu dodatkowo cho-

dzić o jej rodzaj (sąsiad ma inny gust i muszę to znosić...) czy tekst utworu (żenujący, krzywdzący, niebezpieczny, niemądry).

Agresywność muzyki często nie leży w niej samej, a w kwestii słyszenia (akceptowalnego lub nieakceptowalnego) lub słuchania (dobrowolnego lub przymusowego). Warto zauważyć w tym miejscu, że postrzeganie pewnych rodzajów muzyki jako bardziej agresywnych niż inne, jest zmienne historycznie. W latach 20. XX w. za agresywną muzyką niosącą zło uważano... jazz! Dziś dawne „ryczące blachy”, jak nazywano sekcję dętą, są częścią *mainstreamu* muzyki popularnej. Ostre gitary? Są i w popie (wczesne piosenki Dody) i w reklamach (AC/DC i Coca-Cola). W stosunku do muzyki zachodzi tzw. „oswajanie ekstremy”: to, co przeszkadza w jednym roku, może być uwielbiane w innym (sprawdźcie historię autotune’a – od Cher, przez T-Paina, do Billie Eilish). Dlatego ważne jest, aby poznawać historię muzyki, jej konwencje, narzędzia, estetykę i żeby wyrabiać w sobie nawyki uważnego, świadomego słuchania.

To ważne także w kontekście agresji. Świadome słuchanie pozwoli na zrozumienie faktu, że istnieje także zjawisko agresji artystycznej, nierzadko społecznej. Przykładem są tzw. [protest songi](#), pieśni protestu. W tekstach przedstawiają problemy, które wzbudzają emocje słuchaczy. Słowa i muzyka wzywają do refleksji, sprzeciwu, zmiany. Protest bywa wyrażany mocnym tekstem podanym wyrazistym głosem, który może być odbierany właśnie jako agresywny. Podkreślające go środki muzyczne (rytm, brzmienie, dynamika, głośność) również mogą jako takie być postrzegane. Istotne jest w tym przypadku zrozumienie przekazu, dostrzeżenie, że jest to agresja wykorzystywana jako narzędzie w pozytywnym celu.

ZASTANÓWMY SIĘ

- Czy znacie jakiś protest song?
- Jak jest wykonywany?
- Który z jego elementów można nazwać agresywnym?

Sprawdź w Internecie biografie Joan Baez, Woody’ego Guthrie’ego, Pussy Riot i Boba Marleya.

Jakie były ich artystyczne protesty?

Skoro dźwięki i tworzona z nich muzyka mogą być wehikułem agresji i niepożądanych emocji, to może lepiej zawczasu w ogóle z nich zrezygnować? To

niemożliwe: czujemy intuicyjnie, że muzyka jest człowiekowi potrzebna. Nie ma na świecie kultury, która nie znałaby muzyki, a muzyczne zachowania – mimo kulturowych różnic – mają wiele wspólnego (Podlipniak 2007). Muzyka jest niezbywalną częścią kultury człowieka i ma wiele funkcji.

FUNKCJE MUZYKI

W kontekście omawianego tematu przyjrzymy się fundamentalnym kwestiom związanym z muzyką, zwłaszcza w połączeniu ze słowem.

ZASTANÓWMY SIĘ

- Jakie są funkcje muzyki?
- Dlaczego – czy też: po co – właściwie ludzie słuchają muzyki?

Przyjrzyjmy się teraz, jak odpowiedzi na powyższe pytania, które mogły pojawić się w Waszych rozważaniach, mają się do spojrzenia naukowców. I tak na przykład Simon Frith, brytyjski socjomuzykolog, wyróżnia cztery podstawowe społeczne funkcje muzyki (Frith 1987).

Po pierwsze – muzyka kształtuje tożsamość i miejsce człowieka w społeczeństwie. Pomyślmy na przykład o jej znaczeniu w kulturze irlandzkiej – jak nieodłącznym jest elementem atmosfery pubów, a na poziomie głębszym – jak łączy się nierozzerwalnie z tożsamością narodową i etniczną. Często jest to tożsamość wspólnotowa, łącząca się z przyjemnością określenia siebie w kontekście grupy – znalezienia pokrewnych dusz, ludzi z podobnym gustem muzycznym. Bywa też wręcz przeciwnie – może służyć do podkreślenia tego, że ktoś jest „inny”, ponieważ słucha innej muzyki, której „MY nie słuchamy”.

Ponadto muzyka wyraża uczucia; może służyć do zarządzania nimi. To właśnie dlatego, według Fritha, tak wiele jest piosenek o miłości – wyrażają one bowiem to, co wyrazić jest trudno. Nasze uczucia opisane przez artystów wydają się ujęte w sposób bardziej przekonujący i adekwatny.

Muzyka odgrywa też istotną rolę w organizowaniu i odczuwaniu upływu czasu. Dzięki rytmowi i beatowi może wzmacniać intensywność danego momentu, pozwala być tu i teraz – bez myśli o przeszłości, czy lęków związanych z przyszłością. Z drugiej strony – jeśli tylko chcemy, muzyka może pomóc przywołać i ocalić wspomnienia, dzięki skojarzeniu ich z przeszłymi okolicznościami (De Nora 2000).

Każda z ww. funkcji zależna jest od doświadczania muzyki jako czegoś, co jest posiadane. Rozumienie „posiadania” tutaj jest raczej abstrakcyjne – chodzi o głęboki związek między słuchaczem a muzyką, związek, jaki istnieje, stwierdza Frith, poza tą sferą tylko w sporcie. Owo – wyróżnione jako czwarta funkcja społeczna – „posiadanie” może być więc widziane jako konsekwencja trzech wcześniejszych funkcji.

Według socjolożki muzyki Barbary Jabłońskiej (Jabłońska 2014) muzyka ma wiele funkcji: dostarcza przyjemności (funkcja estetyczna), przekazuje różnorodne informacje i treści (funkcja komunikacyjna i funkcja wychowawcza), uczy współpracy i buduje wspólnoty (funkcja integracyjna), a także kształtuje osobowość i światopogląd (funkcja tożsamościowa), umożliwia wyrażanie siebie (funkcja ekspresyjna), w rozrywce (funkcja rozrywkowa). Ma wymiar praktyczny (funkcja użytkowa), pomaga w kłopotach (funkcja terapeutyczna), w skupianiu uwagi na celu i działaniu (funkcja mobilizacyjna). Może mieć też funkcję nośnika treści religijnych i politycznych.

Jabłońska wskazuje też dysfunkcje, tj. obszary, w których wykorzystanie muzyki wpływa negatywnie na relacje społeczne. Muzyka może bowiem budzić podziały i generować konflikty (objawia się w tym jej dysfunkcja dezintegracyjno-konfliktogenna), pozwala odciąć się i uciec od problemów (dysfunkcja alienacyjno-eskapiczna), zatracić się w muzyce (dysfunkcja transychno-narkotyczna). Może służyć do tego, by negatywnie segregować słuchaczy, w zmanipulowanym przekazie nakłaniać do konkretnych działań (dysfunkcja perswazyjno-manipulacyjna), może razić zbytnią ekspansywnością dźwięków, powiązaniem ze zjawiskami piractwa muzycznego i braku poszanowania dla prawa autorskiego. Muzyka niesie też według Jabłońskiej potencjał agresywno-destrukcyjny, czemu dokładnie przyglądamy się w całym tym rozdziale.

AGRESJA WERBALNA A MUZYKA POPULARNA

Temat agresji i muzyki jest szeroki. Obejmuje wiele form i przekazów – nieraz brutalnych, drastycznych, skandalicznych, obscenicznych, wulgarnych, łatwych do zrozumienia z pozycji norm kultury osobistej i dobrego współżycia społecznego. Mamy wrażenie, że te ekstremalne i nieakceptowalne zjawiska, często bardzo dosłowne, tłumaczą się same przez siebie. Z tego względu w tym rozdziale popatrzymy na zjawiska mniej oczywiste. Część przykładów może więc wzbudzić zdziwienie brakiem oczywistych i uderzających przesłanek agresji. Chcemy jednak w ten sposób pokazać, że negatywna agresja może zjawić się w niespodziewanie lekkim, wakacyjnym utworze, a – z drugiej strony – utwór o agresywnym brzmieniu może funkcjonować w pozytywny

sposób. Przeanalizowaliśmy różne przypadki reprezentowane przez zróżnicowane muzycznie utwory. Znajdziecie je na specjalnie przygotowanej playliste w serwisach Spotify: <https://open.spotify.com/playlist/1F74yF1QDjF3U-8Xj4ZPqWw?si=c291c561360444eb> i YouTube (tu najpierw przykłady audio, a później wersje teledyskowe lub koncertowe): <https://youtube.com/playlist?list=PLM-cDkvFyEB4djiDkdo904e6uGfl7kLoh&si=Gsl3FqkVq-UxKsqe>.

Warto posłuchać ich w trakcie czytania, sprawdzić tekst, przerwać na chwilę, zastanowić się. Można też przeplatać lekturę odsłuchem kolejnych przykładów. Każdy sposób będzie dobry, jeśli umożliwi skupienie na kwestii relacji między agresją a popularnymi piosenkami.

PRZYKŁAD 1: METALLICA ONE

Dobrym przykładem, który pokazuje, jak niejednoznaczna jest kwestia agresji w odniesieniu do muzyki z tekstem, jest utwór One grupy Metallica.

ZASTANÓWMY SIĘ

- Czy po przesłuchaniu utworu można powiedzieć, że jest to utwór agresywny? Jeśli tak, to które elementy decydują o jego agresywności? Jeśli nie – to co byłoby argumentem za takim uznaniem?

Jeśli ktoś nie zna One grupy Metallica i nie zna konwencji thrash metalu, w jakiej utrzymana jest ta kompozycja, to utwór ten może wydać się agresywny. Zaczyna się od czystego brzmienia gitary, jak w balladzie, ale kończy się galopadą ciężkich i ostrych riffów, solówek oraz grzmiącej perkusji. Po przeczytaniu tekstu okazuje się jednak, że One to przejmująca opowieść o rannym żołnierzu, który podczas wojny stracił kończyny i wszystkie zmysły prócz dotyku... Jest świadomy, uwięziony w swoim ciele... Piosenka One opowiada tę historię w sposób agresywny, jest to jednak wyraz bezsilności i protestu przeciwko wojnie, głos w sprawie ofiar konfliktów zbrojnych, krzyk sprzeciwu wobec sytuacji, w których zwykły człowiek oddaje wszystko w machinie wojennej. Gdy niewiele można zrobić realnie, można krzyknąć, aby głos sprzeciwu został usłyszany przez tych, którzy coś zrobić mogą. Ten „hałas” ma dodatkowy sens, oddaje bowiem opresję wojny, jej dźwiękowość (imitacje terkotania serii z karabinów w aranżacji gitar i perkusji), oddaje rozwój emocji: od spokoju do tragedii.

Obejrzyj teledysk i zwróć uwagę na fragmenty filmu, który zainspirował zespół Metallica. Wymowę One kształtują także dźwięki wojny, które budują szczególną atmosferę dźwiękową

PRZYKŁAD 2: RAMMSTEIN ROSENROT

W dalszej części artykułu będziemy poruszali się głównie w kręgu języka angielskiego (choć pojawiają się też przykłady włoskie i polskie), warto jednak odnotować w tym miejscu przykład grupy Rammstein, która śpiewa po niemiecku. Słuchając tego zespołu łatwo zrozumieć, czemu Simon Frith uważa, że piosenki najpierw wpływają na ludzi za pomocą muzyki i generowanej za jej pomocą znaczeń, a dopiero później zaczynają oddziaływać słowa. W przypadku piosenki zespołu Rammstein przekaz kształtują ostre partie gitar, mocna perkusja, melorecytowany śpiew, ale także teledysk, kostiumy, scenografia, okładka płyty. Do tego dochodzi – w uszach polskiego słuchacza szczególnie – brzmienie języka niemieckiego, który poprzez rodzinne opowieści i filmy wojenne z okresu PRL może jawić się jako bardziej szorstki i agresywny niż choćby angielski. To subiektywne skojarzenie, wzmacniane jest żartami, memami i komentarzami dotyczącymi charakteru języka niemieckiego. Warto oddzielić stereotypy od znaczenia tekstu, ponieważ w takim układzie to, co zawiera w swoich tekstach Rammstein, schodzić może na dalszy plan odbioru.

Ale nawet tekst odarty z elementów, które mogą być postrzegane jako agresywne bywa obiektem uprzedzeń. Pokazują to badania, których autorzy przedstawili respondentom fragmenty wiersza Goethego *Heidenröslein* oraz wersy inspirowanej nim piosenki *Rosenrot* Rammstein (Kneer et al. 2011). Podzieleni na grupy uczestnicy mieli za zadanie przeczytać tekst i ocenić jego brutalność oraz emocjonalność. Dwie grupy otrzymały teksty przypisane prawidłowo do autorów, dwie otrzymały słowa z zamienionym autorstwem (Goethe jako Rammstein i odwrotnie). Badania wykazały, że faktyczna treść tekstów była nieistotna. Na ich postrzeganie wpływał gust muzyczny badanych (fani metalu i ci, którzy tej muzyki nie lubią) i wiedza o twórcach, co skutkowało stronniczością oceny. Pryzmat autorstwa Rammstein i jego reputacja wpływały na ostrzejszą ocenę tekstu. Renoma poezji Goethego dała przypisanemu mu tekstowi wierszowi większą taryfę ulgową, a same oceny były łagodniejsze.

To przypadek, który potwierdza, że kwestia agresywności rozgrywa się często poza słowami: decyduje muzyka, brzmienie, interpretacja, a także wrażenia pozamuzyczne: teledysk, strona wizualna, wiedza o zespole.

ZASTANÓWMY SIĘ

Które elementy piosenki zespołu Rammstein można uznać za agresywne? Wskażmy przykłady agresji inscenizowanej, tłumaczonej konwencją, w jakiej gra ten zespół. Czy konwencja może usprawiedliwiać każdy przejaw agresji w danej piosence?

PRZYKŁAD 3: PUBLIC ENEMY FIGHT THE POWER

Jak już wspomnieliśmy, zdarza się tak, że agresywność przekazu jest usprawiedliwiona wyższymi racjami. Może być to sprzeciw pacyfistyczny (jak w przypadku *One*), może być też sprzeciw światopoglądowy i sprzeciw będący reakcją na problemy społeczne. Tak jest w przypadku piosenki zespołu Public Enemy *Fight the Power*, gdzie rytmicznej muzyce rap o niepokojącym charakterze (jednostajnie dudniąca perkusja, sample wyjących syren), towarzyszy rytmicznie i ekspresyjnie podawany tekst. Ma charakter czegoś, co możemy nazwać obroną przez atak, albo też – atakiem sprowokowanym. Protest wyrażają tu młodzi, czarnoskórzy Amerykanie, a skierowany jest on przeciwko rasizmowi, którego doznawały kolejne pokolenia Afro-Amerykanów. Doświadczenia nierównego traktowania, dyskryminowania, poniżania kumulują wybuchem nagromadzonej złości, którą wyrażają swoją postawą śpiewający bohaterowie piosenki: tytułowe zawołanie do stawiania oporu, szorstkie sformułowania, agresywny ton głosu to efekt podjęcia działań o swoje prawa.

Przeczytaj tekst i adnotacje do niego z serwisu Genius [<https://genius.com/Public-enemy-fight-the-power-lyrics>].

- Jak po tej lekturze postrzegasz piosenkę Public Enemy? Jak, mimo różnic kulturowych, może być odbierana w Polsce?
- Co oznacza wyrażenie idiomatyczne *the powers that be*?

PRZYKŁAD 4: ROBIN THICKE, FT. T.I., PHARRELL WILLIAMS *BLURRED LINES*

Przejdźmy teraz do zupełnie innego obszaru i rodzaju agresji – tej ukrytej, instrumentalnej, a zatem – mniej oczywistej (por. rozdz. [Lekarki, laleczki i martwe imiona – czyli seksizm i agresja wobec mniejszości seksualnych](#)). Zarazem jest ona też bardziej zmienna, jeśli chodzi o odbiór społeczny, który jest zależny od epoki. Jednym z takich obszarów jest przemoc wobec określonych grup społecznych (np. w stosunku do kobiet), która może przybierać formy

fizyczne, ale też psychiczne, poprzez narzucanie określonych konwencji postępowania, czy też poprzez zachowania kontrolujące.

Piosenka ilustrująca to zjawisko, *Blurred Lines* (2013), odniosła sukces komercyjny, ale też wzbudziła duże kontrowersje. Niektóre brytyjskie uniwersytety wydały zakaz odtwarzania jej podczas wydarzeń studenckich (por. np. Michaels 2013, Crooks 2013, Vinden 2013). Utwór wywołał oskarżenia o mizoginię, seksizm i uprzedmiotowienie kobiet. W szczególności chodzi tu o tekst refrenu, w którym mężczyzna *wie lepiej* i nie wykazuje poszanowania dla zgody lub jej braku ze strony kobiety, niejako: odpowiada za nią. Ważny jest tu też aspekt wizualny. Kontrast, który widzimy w teledysku – roznegliżowane kobiety a ubrani mężczyźni – to również forma uprzedmiotowienia i seksizmu.

Utwór doczekał się parodii z odwróceniem ról płciowych, a osoby broniące piosenki – zarówno modelka Emily Ratajkowski, jak i Pharrell Williams – po latach zmieniły zdanie, uznając, że obecnie by już takiego utworu nie nagrały. Jak stwierdził Williams sześć lat po ukazaniu się utworu:

„Some of my old songs, I would never write or sing today. I get embarrassed by some of that stuff. It just took a lot of time and growth to get to that place. [...] I realized that we live in a chauvinist culture in our country. Hadn't realized that. Didn't realize that some of my songs catered to that.” (Welch 2019)

Obejrzyj parodię-cover ww. piosenki i teledysku (wyk. Jessica Cook i Katherine Hughes, ft. Darmirra Bronson, zob. playlista na YouTube: <https://youtube.com/playlist?list=PLM-cDkvFyEB4djiDkdo904e6uGfl7kLoh&si=Gsl3FqkVq-UxKsqe>). Jaki wywołuje efekt i co ukazuje odwrócenie w niej ról?

PRZYKŁAD 5: ANDRZEJ ZAUCHA BĄDŹ MOIM NATCHNIENIEM (SŁOWA: WOJCIECH MŁYNARSKI)

W polskim kontekście społeczno-kulturowym, zwłaszcza w przeszłości, możemy również znaleźć podobne przykłady – motywy obecne w piosenkach, na które kiedyś być może nie zwracano uwagi, ale obecnie to się zmienia. W tym kontekście wsłuchajmy się w tekst utworu *Bądź moim natchnieniem* w wykonaniu Andrzeja Zauchy. Autorem tekstu jest Wojciech Młynarski, którego córka, Paulina Młynarska, stwierdza:

„To jest skrajnie seksistowski tekst ojca. Weź pod uwagę, że Kuba Badach obciął w swojej interpretacji puentę: „Smaż, gotuj, zmywaj, pierz” i fragment: „A ty, hoże me nieboże”. (Ostrowski 2022)

Tekst ten ubrany jest w pozory przynajmniej pewnego przymrużenia oka, żartobliwości. Utwór czerpie z jazzu, stylu uznawanego za nobliwy i elegancki. Nie ma w nim nic muzycznie agresywnego, wręcz przeciwnie – kojarzy się z piosenka literacką, muzyką środka, która niesie komunikat: „wszystko jest ok, to takie wysmakowane żarty”. Rodzić się jednak może pytanie: o czym właściwie takie żarty świadczą? Czy na pewno próba wtłoczenia kobiety w ściśle określoną rolę – z jednej strony jest to romantyczna muza, z drugiej – służąca – jest czymś zabawnym? Czy jednak wyraża ona prawdziwe oczekiwanie podmiotu lirycznego oraz wykorzystanie usankcjonowanej przewagi mężczyzny nad kobietą. Zauważmy, że w żadnej z ww. ról nie ma miejsca na niezależną kobietę, być może np. także artystkę. Możemy widzieć ten przypadek jako agresję ukrytą, instrumentalną, wyrażającą chęć wymuszenia określonego porządku świata.

PRZYKŁAD 6: FABRI FIBRA OGNI DONNA

Postawy seksistowskie w muzyce popularnej, np. w hip-hopie, są tematem rozważań naukowych także w kontekście kultury włoskiej. Zauważa się, że do pewnego stopnia odzwierciedlają one motywy obecne w życiu społeczno-politycznym Italii, obrazowane chociażby jej niskim wynikiem w 2018 *World Economic Forum Global Gender Gap Report* (Angelucci i Houbabi 2021). Przykładem tego zjawiska może być jeden z utworów znanego włoskiego rapera, Fabri Fibry, zatytułowany *Ogni Donna*, w którym kobiety (wszystkie, jak podkreśla tytuł) przedstawione są w negatywnym, mizoginistycznym świetle, pozbawione własnego zdania i podmiotowości oraz traktowane przemocowo.

ZASTANÓWMY SIĘ

Zapoznaj się z włoskojęzycznym manifestem przeciwko seksizmowi w rapie:

<https://nonunadimeno.wordpress.com/2018/07/10/manifesto-per-lantisessismo-nel-rap-italiano/>

jak również z niemiecką kampanią #UNHATEWOMEN przeciwko mizoginii, m.in. w tekstach piosenek:

<https://www.unhate-women.com/en/?fbclid=IwAR0cXYrlvKa1GF62lg7xQs-Te0NAPDE8Z-Npc8sBdKKX6OJp2kGQMqZF8nf4>

(wersja anglojęzyczna: <https://unhate-women.com/de/webby-awards/>)

- Jak te kwestie wyglądają w innych kulturach?
- Czy widzisz oznaki zmiany w tym zakresie?

PRZYKŁAD 7: THE SMITHS THE QUEEN IS DEAD

W utworze The Smiths *The Queen is Dead* mamy poniekąd do czynienia z odwrotnością przypadku zilustrowanego przez One Metalliki. Jest to przykład tego, że delikatność brzmienia nie musi łączyć się z delikatnością tekstu. Na pierwszy rzut ucha muzyka nie ma w sobie agresji: brak tu przesterowanych gitar, mocnej perkusji czy krzyku. Przeciwnie: jest delikatnie i subtelnie. A jednak tekst jest bardzo agresywny. Piosenka była szokiem dla Brytyjczyków i jest postrzegana jako jedna z najbardziej kontrowersyjnych w historii brytyjskiej muzyki popularnej. Można ją widzieć jako wyrażenie ogólnych antymonarchistycznych nastrojów, które oczywiście również są obecne w społeczeństwie brytyjskim. Królowa Elżbieta II jest tu personifikacją monarchii, która widziana jest jako instytucja przestarzała i nieefektywna.

ZASTANÓWMY SIĘ

- Dlaczego w tekście pojawia się słowo *Lowness*?
- Do jakiego wyrażenia nawiązuje?
- Co oznacza angielska fraza *in a sling*?
- Jaka jest typowa kolokacja tego wyrażenia?

PRZYKŁAD 8: SEX PISTOLS GOD SAVE THE QUEEN

Tekstowo pozostajemy w temacie monarchii brytyjskiej, lecz gatunek muzyczny reprezentowany przez kolejną piosenkę, czyli *God Save the Queen* Sex Pistols, jest odmienny. Punk rock to była rewolucja w świecie pop kultury. Ten wywrotowy gatunek niósł ze sobą wiele elementów muzycznie, językowo, a także wizualnie agresywnych lub prowokacyjnych. Muzyka – skrajnie nieskomplikowane układy akordów, zagrane ostentacyjnie podstawową techniką, bez niuansów, za to głośno, mocno, rytmicznie, z przesterowaną gitarą i z krzykiem na ustach. W wykonaniach – dużo ruchu, grymasów, skakania, zaciśnięcia pięści. Oczywiście w wielu wypadkach jest to agresja inscenizowana (Hebdige 2002). W pewnym sensie możemy powiedzieć, że forma z treścią współgra tu lepiej – albo po prostu inaczej – niż w poprzednim wypadku. Od strony językowej należy stwierdzić, że jest to akcent brytyjski z mniejszym niż to zwykle bywało w muzyce pop wpływem cech wymowy amerykańskiej. Co więcej – są tu obecne nawet niestandardowe formy wariantu klasy pracującej (*cockneya*). Formy te bywają stygmatyzowane, a poniekąd na salony muzyczne wprowadzili je właśnie angielscy punkrockowcy. W socjolingwistyce moż-

na uznać to zjawisko za przypadek covert prestige, ukrytego prestiżu (Trudgill 1983). Odnotować można też, że pojawia się tutaj słownictwo powszechnie uznane za obraźliwe (ang. moron – kretyn, debil, por. rozdz. [Nawet Maciek z Klanu to wie! – O obeldze](#) i [Cześć cyber karlico! – Ableizm i agresja wobec osób z niepełnosprawnościami](#)). Poza wymową i słownictwem zwróćmy też uwagę na kwestie gramatyczne.

Zapoznaj się z tekstem utworu i znajdź w nim formę *ain't*. Czy można byłoby użyć jej w eseju na lekcji języka angielskiego? Dlaczego (nie)?

Obejrzyj teledysk i spróbuj znaleźć w nim symbole związane z kulturą brytyjską.

PRZYKŁAD 9: DIZZEE RASCAL SIRENS

Innym przykładem szczególnym językowo, łączącym niestandardowe formy językowe z kontrowersyjnymi treściami społeczno-politycznymi, jest brytyjska odmiana hiphopu, tj. grime, której jednym z głównych reprezentantów jest Dizzee Rascal. Grime – jak inne gatunki hip-hopu – wykorzystuje dudniące partie perkusyjne, które jednostajnością, uporczywością, natężeniem przypominają potężną maszynę, która prze naprzód nieprzerwanie i nieprzejednanie. Nastrój tworzą też sample: słyszycie w tle sygnał syreny alarmowej? Taki sygnał związany jest zwykle z zagrożeniem, niebezpieczeństwem. Jest to ostrzeżenie, które może być rodzajem przemocy dźwiękowej – burzy nasz spokój, sygnalizuje zagrożenie, szukamy schronienia. Obok rytmiki i brzmień sampli, jest tu rzecz jasna melorecytowanie, które może zawierać, podobnie jak w rapie, partie tekstu zestawione pod względem brzmień słów, nie zawsze przyjaznych. Do tego dochodzi jeszcze znaczenie tekstu, który sam w sobie może przekazywać niełatwą wizję świata.

Od strony czysto językowej możemy tu usłyszeć Multicultural London English, akcent powstały pod koniec XX w. w wielokulturowych środowiskach młodych ludzi, kojarzony z miejską kulturą Londynu, w szczególności gatunkiem muzycznym grime (por. np. Drozda 2017).

Zapoznaj się z tekstem utworu. Spójrz na sposób zapisu frazy *to da four*. Co znaczy *da*? Jak zapisuje się oraz wymawia to słowo w sposób standardowy? Spróbuj znaleźć więcej informacji o procesach fonetycznych zwanych *th-stopping* oraz *th-fronting*. Zastanów się, dlaczego zastosowanie niestandardowych form językowych może być widziane jako akt rebelii.

Obejrzyj teledysk do tej piosenki. Jakie elementy związane z brytyjskimi tradycjami jesteś w stanie zauważyć? Spróbuj w nim także wychwycić motywy sygnalizujące problemy społeczne.

PRZYKŁAD 10: SHAKIRA OUT OF YOUR LEAGUE

Od spraw ogólnospołecznych przejdźmy teraz do bardziej indywidualnego, osobistego wymiaru agresji. Szerokim echem odbiła się sprawa Shakiry i jej piosenki pt. *Bzrp Music Sessions, Vol. 53 (Out of Your League)* z roku 2023, w której artystka dokonuje swoistej zemsty na byłym partnerze, Gerardzie Pi-qué, i jego nowej partnerce.

ZASTANÓWMY SIĘ

- Co to jest dis(s)?
- Od jakiego słowa pochodzi?
- Z jakim gatunkiem muzycznym najczęściej bywa kojarzone to pojęcie?

Następnie sprawdź jego znaczenie np. w słowniku internetowym Merriam-Webster, jak również w poniższym artykule: <https://www.merriam-webster.com/wordplay/dis-from-early-rap-to-academic-journals>

PRZYKŁAD 11: KATARZYNA NOSOWSKA I KAZIK STASZEWSKI ZOIL

Piosenka Katarzyny Nosowskiej i Kazika Staszewskiego jest krytyką dziennikarza Gazety Wyborczej – Roberta Leszczyńskiego (stąd „ryba w nazwisku”), który negatywnie zrecenzował pierwszą solową płytę Nosowskiej. Po latach sama wokalistka przyznała: „Kiedyś mi się zdarzyło pisać w totalnej złości, np. piosenkę Zoil o Robercie Leszczyńskim. Nie jestem z niej dumna. Nie dlatego, że się boję komuś przywalić, ale uważam, że to obciach. Staram się nauczyć nieodczuwania gniewu. Na razie jestem w przedpokoju do opanowania.” (Lizut 2007)

W innej wypowiedzi piosenkarka stwierdziła też, że niepotrzebnie rozkręciło to spiralę agresji: „Teraz takiej piosenki już bym nie zaśpiewała. Z tego zrobiła się jakaś niezdrowa medialna sensacyjka typu: ale dołożyli. Na zasadzie: kibi-cujemy tym, którzy komuś dołożyli. Bez sensu.” (Szubartowicz 2006)

ZASTANÓWMY SIĘ

- Co oznacza tytuł piosenki? Jaki jest jego źródłosłów?

Sprawdź jego znaczenie i pochodzenie np. w Wielkim Słowniku Języka Polskiego <https://wsjp.pl/haslo/podglad/68418/zoil>.

- Czy agresja ma tu tylko językowy wymiar? Jeśli nie, to które elementy muzyki wzmacniają przekaz tekstowy?

PRZYKŁAD 12: QUEEN *DEATH ON TWO LEGS*

Zjawisko *dissowania* istniało zanim jeszcze powstało samo słowo. Przykładem może być piosenka *Death On Two Legs* z roku 1975, skierowana do byłego managera zespołu, Normana Sheffielda. Zespół i wytwórnia zostali pozwani o zniesławienie; sprawa zakończyła się ugodą pozasądową (Smith i Jenkins 2022). Przykład ten ukazuje granice wolności artystycznej oraz potencjalne konsekwencje związane z ich przekraczaniem. Konflikty między artystami i ich menedżerami pojawiają się też na naszym rodzimym gruncie i miewają swoje odbicie w tekstach piosenek, por. np. utwór *Mój wydawca* zespołu Kult.

ZASTANÓWMY SIĘ

- Co oznaczają poniższe słowa i wyrażenia: *pigheaded* – *narrow-minded* *cronies* – *breach*?
- Jak brzmi głos wykonującego tę piosenkę Freddiego Mercury'ego?

PRZYKŁAD 13: LIMP BIZKIT *BREAK STUFF*

Następna piosenka, wykonana na festiwalu Woodstock '99, ukazuje znaczenie aspektów wizualnych i performatywnych. Festiwal owiany jest złą sławą; stał się on tematem miniserialu dokumentalnego Netflixa *Trainwreck: Woodstock '99* (2022). Wydarzenie to uznane zostało za porażkę, cios wymierzony w legendę, co wyrażają niektóre z cytatów prasowych: „To miało być święto muzyki, wolności i pokoju, ale przerodziło się w celebrację chaosu, agresji i przemocy”, „Woodstock '99: trzy dni, w których umarła muzyka” (Gersz 2021).

Obejrzyj wykonanie piosenki *Break Stuff* zespołu Limp Bizkit, jak również trailer Netflixa

(playlista na YouTube: <https://youtube.com/playlist?list=PLM-cDkvFyEB4djiDkdo904e6uGfl7kLoh&si=Gsl3FqkVq-UxKsqe>).

- Która teoria agresji przyjść może na myśl w tym kontekście?
- Weź pod uwagę także tekst piosenki oraz zachowanie lidera podczas występu (por. rozdz. Czym jest agresja?).
- Co oznacza słowo kerosene?
- Jakie jest jego symboliczne znaczenie w trailerze?
- Jakie sygnały wzmacniające agresywne zachowanie mogły pojawić w tym kontekście (por. rozdz. [Czym jest agresja?](#))?

PRZYKŁAD 14: EDDIE VEDDER LIVE

Scena z koncertu zespołu Pearl Jam jest kolejnym przykładem – tym razem pozytywnym – ilustrującym znaczenie performatywnych aspektów przekazu, a także roli lidera w potencjalnie niebezpiecznej sytuacji wywołanej aktem agresji.

Obejrzyj fragment koncertu (playlista na YouTube: <https://youtube.com/playlist?list=PLM-cDkvFyEB4djiDkdo904e6uGfl7kLoh&si=Gsl3FqkVq-UxKsqe>).

ZASTANÓWMY SIĘ

- Zauważ, jak wokalista autocenzuruje się, nie kończąc wulgaryzmu. Jak myślisz – dlaczego decyduje się tak zrobić?
- Jak ukarany jest agresor? Która teoria agresji podkreśla znaczenie reakcji na akt agresji, w szczególności rolę edukacyjną tejże reakcji (por. rozdz. [Czym jest agresja?](#))?

PODSUMOWANIE

Agresja w muzyce niejedno ma imię. Odpowiednio ukierunkowana i ograniczona może pełnić rolę pozytywną. Pozwala na ujście energii, może być wentylem bezpieczeństwa, może pomóc w zwróceniu uwagi na problemy społeczne: wykluczenie, stygmatyzację, rasizm.

Jest też druga strona medalu: negatywna agresja operuje nie tylko na poziomie raniących tekstów, obelżywego języka czy przemocowo stosowanych dźwięków. Może wyzwać realne działania, akcje, zachowania przemocowe – tak jak na Woodstock ‘99. Granica jest cienka i subtelna: agresywna muzyka może pomóc w nieprzemocowym rozładowaniu negatywnej energii, ale może też do agresji pobudzać.

Ważne jest ustalanie granic. W muzyce ważna jest odpowiedzialność artystów-liderów. Potrzebna jest ich czujność i odpowiedzialność, szczególnie na koncertach, gdzie sztuka dźwięków łączy się z realnym światem ludzkich zachowań. Nie wszystko da się bowiem usprawiedliwić konwencją, żartem, buntem.

Wiele zależy też od słuchaczy, którzy powinni potrafić rozpoznawać granice sztuki i działań niebezpiecznych, uczyć się konwencji i ich form wyrazu, rozumieć znaczenie kontekstu, w jakim pojawia się muzyka i śpiewane słowo. W przypadku wspólnego słuchania potrzebna jest świadomość, uważność i wrażliwość na to, czego słuchamy i co prezentujemy innym. Czy dany utwór nie niesie jakiejś formy agresji? Jeśli jest to agresja artystyczna, to czy wymaga jakiegoś komentarza czy dopowiedzenia, aby być dobrze zrozumiana? Jeśli to inny przejaw agresji, to czemu służy? Czy za dobrą zabawę nie bierze się przypadkiem treści agresywnych i szkodliwych?

Warto zapamiętać: piosenki nigdy nie są „przeźrocyste”. Czasem agresję słychać od pierwszych dźwięków. Ale bywa i tak, że utwory taneczne, melodyjne, wesołe także niosą agresję: mogą zawierać na przykład elementy agresji werbalnej. Ich różnorodne aspekty staraliśmy się przedstawić w tym rozdziale.

LITERATURA

Angelucci, M., Houbabi, W. (2021). From Pimpology to Pimpologia: A Comparative Analysis of Pimp Rap in the United States and Italy. W: Fosbraey, G., Puckey N. (red.): *Misogyny, Toxic Masculinity, and Heteronormativity in Post- Popular Music*. Winchester: Palgrave Macmillan.

Crookes, D. (2013). Blurred Lines banned by University College London Union. BBC News <https://www.bbc.com/news/newsbeat-24802633> [28.10.2023].

De Nora, T. (2001). *Music in Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University Press.

Drozda, J. (2017). Grime jako muzyka i etnografia kryzysu: od Broadwater Fram do Brexitu. W: „Kultura Popularna” 3 (53), 34-42.

Frith, S. (1987). *Towards an aesthetic of popular music*. W: Frith, S. (2007). (red.): *Taking Popular Music Seriously*. Londyn, Nowy Jork: Routledge, 257-273.

- Gersz, O. (2021). Festiwal z piekła rodem. Dokument "Woodstock 99" wspomina trzy dni, w których umarła muzyka <https://natemat.pl/366313,woodstock-99-dokument-hbo-najgorszy-festiwal-muzyczny-w-historii> [28.10.2023].
- Hebdige, D. (2002). *Subculture: the Meaning of Style*. Londyn, Nowy Jork: Routledge.
- Jabłońska, B. (2014). *Socjologia muzyki*. Warszawa: Scholar.
- Kneer J., Rieger D., Frischlich L. et al. (2011). Goethe versus Rammstein: who is allowed to play with madness? The influence of musical taste on prejudice against heavy metal lyrics. W: McKinnon C.A., Scott N., Sollee K. (red.): *Can I Play With Madness? Metal, Dissonance, Madness & Alienation*. Oxford: Inter-Disciplinary Press, 3-14.
- Lizut, M. (2007). Kasia Nosowska. Bez gniewu. Rozmawiał Mikołaj Lizut 2007-09-10. *Gazeta Wyborcza* <https://wyborcza.pl/7,76842,4468090.html> [28.10.2023].
- Losiak, R. (2012). Autentyczność dźwięków. Kulturowy kontekst schizofonii. W: „Kultura Współczesna”, 1, 94-101.
- Michaels, S. (2013). Blurred Lines banned by Edinburgh University. *The Guardian* <https://www.theguardian.com/music/2013/sep/13/blurred-lines-banned-edinburgh-university> [28.10.2023]
- Ostrowski, M. (2022). *Młynarski. Światowe życie*. Warszawa: Wydawnictwo Szelest.
- Podlipniak, P. (2007). *Uniwersalia muzyczne*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Raj-Koziak, D. (2016). Występowanie szumów usznych u dorosłych – przegląd piśmiennictwa. W: „Nowa Audiofonologia”, 5(2), 24-29.
- Siepsiak M., Dragan W. (2019). Mizofonia – przegląd badań i głównych koncepcji teoretycznych. W: „Psychiatria Polska”, 53(2), 447-458.
- Smith J., Jenkins J. (2022). *Queen As It Began: The Authorised Biography*. Londyn: Omnibus Press.
- Szubartowicz, P. (2006). Jestem brudna i zepsuta. *Tygodnik Przegląd* 25.06.2006. <https://www.tygodnikprzeglad.pl/jestem-brudna-zepsuta/> [28.10.2023].
- Trudgill, P. (1983). Acts of conflicting identity. The sociolinguistics of British pop-song pronunciation. W: Trudgill P. (red.): *On dialect. Social and geographical perspectives*. Oxford: Blackwell, 141-160.
- Welch, W. (2019). Pharrell on Evolving Masculinity and „Spiritual Warfare”. *GQ* <https://www.gq.com/story/pharrell-new-masculinity-cover-interview> [28.10.2023].
- Vinden, C. (2013). University of Bolton students' union bans controversial Robin Thicke song Blurred Lines *The Bolton News* <https://www.theboltonnews.co.uk/news/10707937.university-of-bolton-students-union-bans-controversial-robin-thicke-song-blurred-lines/> [28.10.2023].

Silvia Bonacchi

SIEMA, DZBANIE! – AGRESJA „KUMPELSKA”, CZYLI BANTER

Nie zawsze wulgaryzmy i obelgi są używane w celu obrażania drugiej osoby. Może zdarzyło Ci się żartobliwie zwrócić do kolegi albo do koleżanki używając takich zwrotów jak: „Siema, dzbanie!”, wyrażając w ten sposób zażyłość, a często nawet podziw. Nawet w amerykańskich filmach akcji często spotykamy „obelgi przyjacielskie”, które wyrażają emocje i sympatię do adresata. Na przykład w amerykańskim filmie *Inglorious Basterds* (2009) Quentina Tarantino bohaterowie są nazywani „bastards”. A w innych jeszcze filmach wojennych żołnierz często zachęca swojego śmiertelnie ранego towarzysza słowami: "Do not give up, you bastard!" (Nie poddawaj się, draniu!).

JAK INTERPRETOWAĆ TO ZJAWISKO?

Nie zawsze, gdy używamy wulgarnego języka lub adresujemy kogoś obelgami, naprawdę chcemy kogoś zranić. Bardzo często „mocne” wyrażenia, jak np. wulgaryzmy lub słowa nieprzystojne, są używane między rówieśnikami (po angielsku: „peers”), aby wyrazić sympatię, zażyłość, bliskość, a nawet podziw. Zjawisko „agresji kumpelskiej”, po angielsku *banter* lub *mock impoliteness* („szydercza niegrzeczność”), jest uwarunkowane wieloma czynnikami: kontekstem, sytuacją, relacją między [interlokutorami](#), emocjami. „Pozwolenie” na użycie takich słów służy jako *in-group identity marker*, czyli jako znak tożsamości grupy, i oznacza tych, którzy do grupy należą (*in-group*) i tych, którzy do grupy nie należą (*out-group*).

SPRÓBUJMY ZROZUMIEĆ, JAK TO DZIAŁA, ŻE NIEKTÓRZY POPRZEC OBRAZĘ WYRAŻAJĄ POZYTYWNE UCZUCIA WOBEC ROZMÓWCY.

W przypadku „agresji kumpelskiej” poprzez obelgi mówca nie chce obrazić rozmówcy, ale raczej podkreślić, że on i rozmówca są tak bliskimi przyjaciółmi, że rozumieją się nawet przez taki pośredni, „ukośny” przekaz. Mówiąc np. „ty debilu” w sensie żartobliwym mówca chce być może pokazać, że czuje do adresata sympatię, że go rozumie, nawet jeśli powiedział lub zrobił coś głupiego, i że mówca i adresat należą do tej samej grupy, czyli: „Jestem pewien, że zrozumiesz, co mam na myśli, ponieważ jesteśmy przyjaciółmi”. Ten proces

polega na rodzaju [rekodyfikacji](#) wulgaryzmu, czyli wulgaryzm przestaje być obelgą i staje się słowem wyrażającym pozytywne uczucia. Tutaj warto podkreślić, że proces ten nie jest automatyczny i nie dotyczy wszystkich słów. Nie wszystkich wulgarnych słów i obelg można mianowicie używać w sposób kumpelski. Każdy język i kultura posiada wulgarne słowa, które można reinterpretować.

Przykładem mogą być [ekspletywy](#), które mają funkcję ekspresywną i nadają wyrazistość zdaniu. Przykładem może być angielskie „fuck”, włoskie „cazzo” czy niemieckie „Scheiße”, po polsku słowo k***a (często zmienione na „kurczę”/„kurde”). Chociaż zachowują one wulgarną nutę, mogą być używane w mowie, aby wzmocnić wypowiedź. Tutaj użycie [wulgaryzmów](#) ma funkcję ekspresywną, tj. wyraża emocje mówcy.

Możliwość użycia wulgaryzmów w funkcji *banter* nie jest taka sama we wszystkich językach. Niektóre języki pozwalają dosyć szeroko na tę rekodyfikację (np. włoski, francuski, hiszpański, amerykański angielski), inne mniej – do tych należą język polski i język niemiecki. Należy zatem uważać w komunikacji interkulturowej, bo łatwo można zostać źle zrozumianym.

Włoski jest językiem, który szeroko pozwala na wyrażenia *banter*. Mogą to być [formy adresatywne](#) lub właśnie [ekspletywy](#). Na przykład w języku włoskim słowa „stronzo” (ty gnojku!) i „vaffanculo” (sp*****laj!) mogą być używane w przyjaznym znaczeniu. Także słynny „cazzo” (ch*j) może być używany jako środek wzmacniania wypowiedzi. Po niemiecku mogą być używane jako *banter* epitety jak „Du arsch!” albo „Du Tier!”, po angielsku „you bastard!” i „you arsehole!”.

NASUWA SIĘ PYTANIE: DLACZEGO MÓWCĄ NIE MOŻE WYRAZIĆ SWOICH UCZUĆ I SYMPATII W BEZPOŚREDNI SPOSÓB?

Wyjaśnienie może być wiele:

1. Mówca nie chce używać bezpośrednich i tradycyjnych sposobów, ponieważ w jego grupie „miękkie” wyrażanie uczuć nie jest uważane za fajne. Wulgaryzmy są „mocnymi” wyrażeniami, które są cool i lepiej i skuteczniej wyrażają intensywność emocji.
2. W grupie mówcy słowa te nie są obraźliwe, ale są przekodowane jako sposoby mówienia między przyjaciółmi. Nie wszyscy rozumieją ten język, więc używanie go oznacza oddzielenie tych wewnętrznych grup (in-group) od tych na zewnątrz (out-group).

3. Naruszanie tabu językowego sprawia, że mówca i jego grupa czują się silni.

Pojawia się zatem kolejne pytanie:

CZY ZAWSZE MOŻEMY UŻYWAĆ TYCH ŻARTOBLIWYCH WYRAŻEŃ, CZY TEŻ ISTNIEJE RYZYKO, ŻE ZOSTANIEMY NIEZROZUMIANI I ŻE ADRESAT MOŻE POCZUĆ SIĘ OBRAŻONY?

Odpowiedź jest jasna: istnieje wiele zagrożeń. Ponieważ jest to pozytywna [rekodyfikacja](#) słów zwykle uważanych za tabu, często istnieje ryzyko obrażenia osób niezaznajomionych z tymi praktykami. Co więcej, używając tych wyrażeń „zmuszamy” drugą osobę do przekodowania, więc stosujemy wobec niej rodzaj „agresywnego” działania.

We właściwej interpretacji wyrażeń *banter* pomagają: właściwa intonacja, właściwy wyraz twarzy – często mówca się uśmiecha i daje do zrozumienia, że nie ma agresywnych intencji.

POSŁUCHAJ TYCH NAGRAŃ AUDIO: CZY SŁOWO ZOSTAŁO TU UŻYTE ŻARTOBLIWIE CZY JEST TO OBELGA?

1. Ty skurczybyku!

A. [Wersja A](#)

B. [Wersja B](#)

2. Znów to zrobiłeś, ty skurczybyku!

A. [Wersja A](#)

3. You are such a bastard!

A. [Wersja A](#)

B. [Wersja B](#)

4. Du bist ein Arsch!

A. [Wersja A](#)

5. Che bastardo!

B. [Wersja A](#)

C. [Wersja B](#)

Obrażliwe słowa mogą być często używane w sposób neutralny lub nawet w sposób, który oznacza przynależność do grupy po procesie tzw. [apropriacji](#), czyli „zawłaszczania” (po angielsku *appropriation*, zob. Bianchi 2014). Oznacza to, że ludzie, którzy byli celem obelgi, zmieniają jej znaczenie, używając słowa obraźliwego w pozytywnym sensie. Tak jest w przypadku angielskiego słowa „queer”, które pierwotnie było obelgą, a obecnie używane jest w neutralnym lub nawet pozytywnym znaczeniu, jak w wyrażeniu „queer culture”.

ZASTANÓWMY SIĘ

- Podaj trzy wulgarne słowa, które w języku polskim mogą pełnić funkcję „agresji kumpelskiej”:

1)

2)

3)

- Gdzie umieścić(a)byś ich efekt w skali od 1 do 5, gdzie 1 = słaby, a 5 = bardzo silny?

1) =

2) =

3) =

LITERATURA

Andreeva, B., Bonacchi, S., Barry, W. (2016). Prosodic cues of genuine and mock impoliteness in German and Polish. W: J. Barnes, A. Brugos, S. Shattuck-Hufnagel and N. Veilleux (red.): *Speech Prosody (SP8)*, Boston (31.5.2016/3.6.2016).

CZEGO SIĘ NAUCZYLIŚMY?

Maria Michnowska

Na początku podręcznika obiecywaliśmy Wam aktywności, które ułatwią przyswajanie pojęć i tematów z podręcznika, oto one. Większość z nich można znaleźć po odpowiadających im rozdziałach.

Zebraliśmy je tu razem i wyjaśniamy, jak funkcjonują platformy, aby ułatwić korzystanie z nich. W poniższe gry najłatwiej grać w grupach, w trakcie zajęć, do niektórych z nich będą potrzebne telefony z dostępem do Internetu.

- Aby skorzystać z aktywności Menti, należy zalogować się na platformie, skopiować quiz na swoje konto i rozpocząć aktywność, klikając w opcję Present w prawym górnym rogu. Dzięki temu wyświetli się prezentacja, którą należy pokazać uczestnikom, którzy mogą dołączyć i odpowiadać na pytania przy użyciu kodu znajdującego się w górnej części prezentacji.

<https://www.mentimeter.com/app/presentation/almismwovopoec5ms6ajn3d52i6jb1uo/8e2uea3o56v5/edit>

- Pytania na temat agresji. Aby zagrać w grę Quizziz, należy wybrać opcję Start a live quiz, a następnie tryb, np. Classic, kliknąć Continue na następującym polu i poczekać, aż dołączą uczestnicy, którzy muszą wejść na stronę joinmyquiz.com oraz wpisać podany kod.

<https://quizizz.com/admin/quiz/656cb64562b4cf31ad42fba1?at=656cb645a8344e97b9a62a2a>

- Inteligencja emocjonalna i tabu. Ta aktywność wymaga tylko wyświetlenia w sposób widoczny dla wszystkich uczestników gry. Należy kliknąć Play i wybrać tryb gry, np. Baamboozle, następnie ilość grup, na które chcemy podzielić uczestników oraz wybrać tryb Classic. Następnie odpowiadamy na pytania w grupach, za co zdobywamy punkty, w niektórych polach znajdują się „pułapki”.

<https://www.baamboozle.com/game/1960867>

- Niepełnosprawność i ableizm. Aby zagrać w Kahoota, należy wyświetlić aktywność tak, żeby była widoczna dla wszystkich uczestników, kliknąć Start i wybrać rodzaj gry, aby wyświetlił się kod do gry, który należy wpisać na stronie kahoot.it. Zachęcamy szczególnie do rywalizacji w grach znajdujących się pod klasycznym trybem grania.

<https://create.kahoot.it/details/32b0e9a7-65d3-473f-86e3-87f7b00b76df>

- Słowniczek pojęć – quizlet. Ze słowniczka pojęć możemy korzystać samodzielnie, do nauki. W grupie zachęcamy szczególnie do skorzystania z opcji

Classic Live znajdującej się w sekcji In-class activity, można grać indywidualnie lub w grupach. Każda osoba może dołączyć do aktywności ze swojej przeglądarki np. w telefonie wchodząc na stronę www.quizlet.live i wpisując wyświetlany kod. Quizlet podzieli nas na grupy (o ile wybraliśmy tryb grupowy), osoby należące do jednej grupy powinny usiąść wspólnie. Odpowiedzi na pytania będą pojawiały się na telefonie coraz to innej osoby w grupie. Wkrótce wyłoni się zwycięska grupa, zachęcamy do grania w więcej niż jedną rundę ze względu na dynamiczność gry.

<https://quizlet.com/pl/858761568/agresja-flash-cards/?i=1fobwb&x=1qqt>

Wszystkie programy do gier i quizów są programami typu shareware.

WNIOSKI KOŃCOWE

W powyższych rozdziałach zastanawialiśmy się, czym jest agresja oraz jakie są jej rodzaje. Przedstawiliśmy podstawowe akty agresji werbalnej (takie jak obelga i groźba), ableizm, mowa nienawiści (hate speech) i etnofaulizmy, nękanie i molestowanie w szkole, miejscu pracy i Internecie, [seksizm](#) i agresja wobec mniejszości seksualnych, agresja werbalna w muzyce popularnej, agresja „kumpelska”.

Staraliśmy się również pokazać, że rozróżnienie między formami agresji tak zwanymi o niskiej i o wysokiej szkodliwości oraz ocena szkodliwości form jawnych i ukrytych nie zawsze jest łatwe. Podczas gdy otwarte formy agresji często graniczą z przemocą, bardziej subtelne formy mogą nadal być bardzo szkodliwe, jeśli nie zostaną rozpoznane jako takie.

Przyczyn zachowania agresywnego można upatrywać nie tylko w problemach środowiskowych i strukturalnych, ale często także w niewłaściwym radzeniu sobie z negatywnymi emocjami.

Próbowaliśmy więc wspólnie zastanawiać się nad konsekwencjami opisanych form agresji oraz nad sposobami radzenia sobie z nimi.

Chcielibyśmy zaproponować powrót do pewnych pojęć wspomnianych już wcześniej, czyli (braku) empatii i inteligencji emocjonalnej Daniela Golemana. Przypomnijmy sobie jej definicję:

„Inteligencja emocjonalna obejmuje zdolność do postrzegania, oceniania i wyrażania emocji; zdolność do uzyskiwania dostępu do uczuć i / lub tworzenia ich podczas ułatwiania myśli; zdolność do rozumienia emocji i wiedzy emocjonalnej; oraz zdolność do regulowania emocji w celu promowania rozwoju emocjonalnego i intelektualnego. Osoby o wysokiej inteligencji emocjonalnej potrafią rozpoznawać własne emocje i emocje innych, rozróżniać je i wykorzystywać te informacje do kierowania swoimi myślami i działaniami”.

Agresję definiujemy jako zachowanie, które nie respektuje przestrzeni osobistej drugiej osoby i zagraża jej bezpieczeństwu, mające na celu spowodowanie szkody fizycznej lub psychicznej u innych lub siebie. Poprzez akty agresji naruszana jest „strefa [sacrum](#)” (często objęta tabu) danej osoby.

Mając na uwadze definicję agresji chcielibyśmy zasugerować inteligencję emocjonalną jako narzędzie, które może pomóc w radzeniu sobie z problemem agresji. Inteligencja emocjonalna rozumiana jako zdolność do rozumienia własnych oraz cudzych emocji może zapobiegać agresji. Jesteśmy świadomi, że zapobieganie szczególnie szkodliwym aktom agresji jest problemem,

który wymaga rozwiązań systemowych, natomiast wielu aktom agresji można zapobiegać poprzez edukowanie oraz świadomość własnych emocji.

Jesteśmy również otwarci na komentarze i sugestie dotyczące naszego podręcznika oraz sposobów radzenia sobie z agresją. Zapraszamy do zostawienia ich w poniższym formularzu, który można również otworzyć przez poniższy kod QR.

<https://forms.gle/us1LX5mcZpYaZz5d7>

Życzymy przyjemności w korzystaniu z naszego podręcznika i będziemy bardzo wdzięczni za wszelkie opinie na jego temat!

*Silvia Bonacchi, Mariusz Gradowski, Monika Konert-Panek, Mariusz Mela,
Maria Michnowska, Kamila Miłkowska-Samul, Reinhold Utri.*

SŁOWNICZEK UŻYWANYCH POJĘĆ

W podręczniku specjalistyczne terminy zostały opatrzone odnośnikami. Tutaj znajdują się ich objaśnienia.

ableizm – dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność

agresor – osoba atakująca inną osobę słownie lub fizycznie lub państwo atakujące inne państwo

agresywność – właściwość polegająca na byciu agresywnym lub na posiadaniu potencjału do bycia agresywnym

akty wzmacniające twarz – zachowania werbalne mające na celu zwiększenie swobody działania drugiej osoby lub zwiększenie szacunku do niej w oczach innych, np. za pomocą uprzejmego zachowania wobec tej osoby

akty zagrażające twarzy – zachowania werbalne mające na celu ograniczenie swobody działania drugiej osoby lub obniżenie szacunku do niej w oczach innych, np. za pomocą agresji werbalnej bądź fizycznej

apropriacja – użycie negatywnie nacechowanego wyrazu w pozytywnym sensie

benevolent sexism – odmiana ukrytego seksizmu polegająca na protekcyjnym, dobrotliwym traktowaniu kobiet

cyberbullying – prześladowanie w internecie, polegające na obrażaniu drugiej osoby lub rozpowszechnianiu nieprawdziwych informacji o niej, ignorowaniu jej, rozpowszechnianiu jej wizerunku bez zgody

cybermobbing – zob. *cyberbullying*

deadnaming – umyślne i uporczywe nazywanie osoby po korekcie płci lub w trakcie korekty płci jej pierwotnym imieniem

dis(s) – skrót od angielskiego disrespect; atak słowny; konwencja szczególnie kojarzona z kulturą hip-hopową

działanie skalarne – działania, które mogą zmieniać swoje natężenie

efekt alfa – sytuacja, w której dana osoba przewodzi grupie na wzór zwierzęcia alfa, czyli najsilniejszego osobnika danego gatunku, który przewodzi stadu

ekspletywy – wyrazy lub wyrażenia włączane w wypowiedź, nie wpływające na jej znaczenia, mające funkcję ekspresywną i nadające wyrazistość zdaniu, np. wyraz k***a w zdaniu: *Ale k***a dzisiaj gorąco!*

ekspresyjność – wyrazisty i sugestywny sposób wyrażania uczuć

etnofaulizm – wyraz lub wyrażenie obraźliwe w stosunku do grupy etnicznej

eufemistyczne użycie – użycie wyrazu lub wyrażenia łagodniejszego niż wyraz lub wyrażenie, które zastępuje, np. *puszysty* zamiast *gruby*

feminitywy – określenia zawodów itp. jasno wskazujące na płeć żeńską

feminizm intersekcyjny – podejście zwalczające wszystkie możliwe sposoby dyskryminacji kobiet, a nie tylko dyskryminację jednej grupy kobiet, np. tylko białych kobiet

filogeneza – rozwój ewolucyjny gatunków

formy adresatywne – formy językowe, za pomocą których zwracamy się do innych, np. Pani, ty, Tomku

frustracja – uczucie towarzyszące poczuciu krzywdy lub zostania niesprawiedliwie potraktowanym

hate speech – zob. *mowa nienawiści*

implikatura – to, czego mówca nie mówi, ale ma na myśli. Implikatury oznacza się w pragmatyce znakiem +>, np. *Wiem, gdzie mieszkasz* → ukryta groźba (wiem, gdzie mieszkasz +> więc mogę cię znaleźć i ci zaszkodzić)

impuls agresywny – bodźce zewnętrzne wywołujące zachowania agresywne, które jednostka z trudem jest w stanie kontrolować

interakcja – kontakt słowny z inną osobą

interlokutor – współrozmówca

internacjonalizm – wyraz występujący w wielu językach, np. wyraz *tabu*, *agresja*

katharsis – stan oczyszczenia duchowego, osiągany na przykład przez kontakt ze sztuką

konflikt – niezgoda między dwiema osobami lub grupami, przejawiająca się wzajemnym zwalczaniem się i walką o dobra lub wpływy

ksenofobia – niechęć wobec przedstawicieli innych narodowości

mansplaining – protekcyjne zachowanie mężczyzn w stosunku do kobiet, polegające na przeświadczeniu o konieczności tłumaczenia kobietom różnych aspektów rzeczywistości

mechanizm kozła ofiarnego – tendencja w danym społeczeństwie do obwiniania mniejszości za nieszczęścia i prowadząca do agresji wobec tej mniejszości

modalność – sposób realizowania komunikatów: modalność werbalna (za pomocą słów), niewerbalna (za pomocą gestów), parawerbalna (za pomocą intonacji). W procesie komunikacji te trzy modalności współgrają ze sobą. Mówimy wtedy o multimodalnym charakterze komunikacji.

mowa nienawiści – nawoływanie do przemocy słownej bądź fizycznej wobec innych grup

ofiara – osoba lub grupa będąca przedmiotem agresji

ontogeneza – rozwój indywidualny człowieka, konkretny rozwój osoby, która może mieć cechy i tendencje mniej lub bardziej agresywne

pejoratywność – wyraz krytycznego nastawienia do kogoś lub czegoś

pośrednie (ukryte) akty agresji – agresywne zachowania wobec innej osoby, nie sprawiające wrażenia agresywnych, np. protekcyjne zachowanie w formie pochwał

proksemika (działanie proksemiczne) – zachowanie regulujące dystans między osobami bądź grupami osób

protest song (pieśń protestu) – gatunek muzyczny, którego główną cechą jest kontestowanie aktualnych kwestii społeczno-politycznych. Zaangażowanie w bieżące sprawy może być deklaratywne (przedstawione w tekście czy odczytanym komentarzu) lub autentyczne (łącznie artystyczny przekaz z własnymi doświadczeniami i działaniami). Tradycja protest songów wyrasta z tradycji pieśni ludowych, spopularyzowana w latach 60. przez amerykańskich muzyków folkowych, współcześnie pojawia się niemal we wszystkich stylach muzyki popularnej (punk, rock, jazz, hip-hop, muzyka elektroniczna)

przesunięcie – pojęcie wprowadzone przez Z. Freuda oznaczające zmianę celu agresywnego zachowania, np. z jednej osoby na inną

reguła kooperacyjna – pojęcie wprowadzone przez P. Grice'a, który sformułował maksymy służące do prowadzenia udanej komunikacji, obejmujące m.in.

maksymę jakości (mów prawdę), maksymę ilości (udzielaj wystarczających informacji), maksymę relewantności (mów tylko to, co ważne), maksymę sposobu (wyrażaj się zrozumiale, unikaj wieloznaczności) i in.

referencjalność – odniesienie danego wyrazu językowego do obiektu rzeczywistości

rekodyfikacja (wulgaryzmu) – sytuacja, gdy wulgaryzm przestaje być obelgą i staje się słowem wyrażającym pozytywne uczucia, np. w przypadku agresji kumpelskiej

równowaga komunikacyjna – sytuacja, w której jeden z partnerów komunikacyjnych nie stara się dominować nad drugim

sacrum – temat, o którym należy mówić z ostrożnością i powagą

seksizm – dyskryminacja ze względu na płeć

siła derogatywna – potencjał danego słowa do bycia uważanym za obelgę

socjogeneza – proces rozwoju ludzkiej świadomości w procesie współżycia społecznego z innymi reprezentantami tej samej społeczności

sublimacja – pojęcie wprowadzone przez Z. Freuda, oznaczające przekształcenie agresywnego zachowania w społecznie akceptowany sposób, np. uprawianie sportu

szklany sufit – podejście utrudniające zajmowanie kobietom wysokich pozycji w biznesie i polityce mimo braku jawnych przeszkód kompetencyjnych, prawnych i społecznych

wulgaryzm – wyraz powszechnie uznany za obelżywy

wyzwalacze – bodźce fizyczne bądź psychiczne wywołujące przypływ silnych emocji

wzmacniacze – bodźce (*triggers*) wzmacniające lub wyzwalające agresywne zachowanie (np. nóż, pistolet, kij)

zachowanie proksemiczne – zob. *proksemika*

założenie – warunki, które powodują, że dane twierdzenie jest prawdziwe, np. *Tu nie obsługujemy obcokrajowców* → ukryta obelga (założenie: obcokrajowcy nie są klientami godnymi obsługi)

złość – stan przemijającego uniesienia emocjonalnego w związku z poczuciem krzywdy

Zeskanuj kod QR, aby przenieść się do definicji ze słowniczka w formie quizu.

Przygotowaliśmy quiz, który być może pomoże Ci się zastanowić nad zagadnieniami poruszonymi w podręczniku (quizy znajdziesz również w części tego podręcznika: [Czego się nauczyliśmy](#)):

<https://quizlet.com/pl/858761568/agresja-flash-cards/?i=1fobwb&x=1qqtquiz>

UNIwersYTET
WARSAWski

Wydział
Lingwistyki
Stosowanej

Instytut
Komunikacji
Specjalistycznej
i Interkulturowej